

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Hiller István: Sopron harca a hajdani selmecebányai főiskola idetelepítéséért 1919-ben

Hiller István: Sopron harca a hajdani selmecebányai főiskola idetelepítéséért 1919-ben

Selmecebányán az utolsó főiskolai előadások 1918. október 6-án kezdődtek meg. Mintegy 400 hallgató iratkozott be, ezek közül harminc civil, a többi a frontokról visszatért katonahallgató volt. Már az előadások kezdetén nagy nehézségek támadtak. Az egész városban spanyoljárvány dühöngött, az előadásokra alig járt valaki. November elsején jutott el Selmecebányára a budapesti forradalom kitörésének híre. November 2-án délután az akadémia hallgatósága hűséget esküdött a Nemzeti Tanácsnak és a polgárőrségben szervezkedett. November 10-én az ifjúság elhatározta, hogy saját kebeléből tíztagú katonai tanácsot választ és arra ruházza az intézkedés minden jogát. A tíztagú tanács a professzorok ellenére – ők erre rendeletet vártak – elhatározta, hogy az előrenyomuló burzsoá cseh intervenciós csapatok elől a főiskola minden berendezését Budapestre szállítja. Amint egy-egy vonat rakománya elkészült, megfelelő őrséggel ellátva azonnal indult Budapestre. A minisztériumi utasítás az összecsomagolásra csak december első napjaiban érkezett meg. A kormány a fegyveres ellenállást megtiltotta és utasította a hallgatóságot, hogy várja be a burzsoá cseh intervenciós csapatok megérkezését. Mivel azonban céltalannak tartották a Selmeceben való tartózkodást, elhatározták, hogy hazatérnek, annál is inkább, mert a hallgatóság 80%-a már két hónapja semmit sem tudott szüleiéről.

Ebben az időben a főiskolai tanács álláspontja a főiskola áttelepítésének kérdésében az volt, hogy azt elsősorban Pesten vagy vidéken kell elhelyezni, mégpedig elsősorban a műegyetemmel kapcsolatban a Hadik-laktanyában vagy a hűvösvölgyi katonai iskolában, végső sorban a gödöllői királyi kastélyban és annak melléképületeiben. A katonai épületeket azonban a katonák nem adták át, így a főiskola vezetősége a gödöllői megoldást szorgalmazta legerősebben. A gödöllői elhelyezést Berinkey miniszterelnök is támogatta. Az ifjúság küldötteinek 1919. február 12-én azt mondta, hogy ha a szanatóriumot máshol sikerül elhelyezni, Gödöllő felszabadul. Ekkor azonban a kormány részéről már Sopronnal is folyamatban voltak a tárgyalások. Különösen Laehne államtitkár kereste a megoldást Sopronban, sőt február elején egy ideküldött bizottság a várost a főiskola székhelyéül alkalmasnak és megfelelőnek találta.

Egy február 21-i budapesti megbeszélésen már Thurner Mihály akkori polgármester is jelen volt, aki az értekezletről telefonon hívta fel a soproni állomásparancsnokságot, hogy a Károly-laktanyát tegyék szabaddá. Sopron azonnal azt válaszolta, hogy a kiürítés március első napjaiban meg fog történni.

98 Vitális István 1919. április 12-én Selmecebányán kelt jelentésében – amelyet nyolc heti távolléte után

terjesztett a tanács elé – azt írta a „soproni” tárgyalásokról, hogy ebben szóhoz jutott a lokálpatriotizmus is, és különösen Sopron város erélyes polgármestere fogta meg a dolgot erős kézzel. Február 19-én Kaán Károly államtitkár úgy nyilatkozott, hogy Sopron áll a homloktérben, ennek ellnére február 22-én délelőtt azt tanácsolta, hogy a főiskola vezetősége menjen el Buza Barna miniszterhez és ott kérjék a gödöllői elhelyezést, mert a miniszter megnyilatkozása szerint két-három nap múlva Gödöllő rendelkezésre fog állni. A bizottság – élén Réz Géza rektorral – nyomban el is ment Buza miniszterhez. Már ennél a tárgyalásnál világosan kitűnt azonban, hogy a tanácsnak nem egyöntetű az álláspontja Gödöllő kérdésében. A tanácskozáson Réz Géza rektor határozatlanságot mutatott, mivel attól félt, hogy két szék között a pad alá esnek. A miniszter kijelentette, hogy nincs kifogása a soproni elhelyezés ellen sem, mert Gödöllőre vonatkozólag van más elképzelése is. Végül is egyenesen feltette a kérdést, hogy Gödöllőt vagy Sopront kérik a tanács képviselői!? Réz Géza rektor megemlítette, hogy erdészeti szempontból Gödöllő is megfelel, Vitális István pedig a soproni megoldás nehézségeiről szólt. A miniszter erre függőben hagyta a kérdést és kérte a tanács tagjait, hogy három nap múlva jöjjenek vissza.¹⁽¹⁾

Buza Barna azt is közölte, hogy Gödöllőn gazdasági egyetemet kíván létesíteni. Vitális István a későbbiek során többször szemére vetette Réz Gézának, hogy a küldöttség határozatlanságával Sopron mellett és Gödöllő ellen látszott állást foglalni. A miniszternél történt tárgyalás után a küldöttség elment Kaán Károlyhoz, akinek a kérdésére Réz Géza azt felelte, hogy ő egyénileg Sopront tartja megfelelően, a tanács azonban Gödöllőt helyezi előtérbe.

Február 24-én a tanács küldöttsége Szende pénzügyminiszternél járt, ahol a rektor már Gödöllőt kérte, a tanács álláspontjának megfelelően. Sopron azonban ekkor már ragaszkodott a főiskolához. Turner Mihály polgármester – kitűnő értesülései alapján – a küldöttség Szendénél tett látogatása után négy órával már ott járt a miniszternél és ecsetelte a soproni elhelyezés nagy előnyeit Gödöllővel, illetve minden más akkor számításba jöhető várossal szemben. Érvei nyilván meggyőzőek lehettek, mert február 27–28-án Kaán Károly elnökléte alatt már arról tartottak értekezletet, hogy a soproni elhelyezést minél előbb meg kell oldani. Ma már bizonyosan állítható, hogy az elhelyezés kérdésében Sopron városa volt a következetesebb és határozottabb. Ez érthető is, hiszen nem kis felelősség hárult a főiskola vezetőségére, amikor mérlegelte, hogy hol legyen az ősi intézet a legcélszerűbben elhelyezhető. Közben hat tagú tanárküldöttség járt február 26-án Gödöllőn, akik a kastély 299 termét és az összes mellékhelyiséget megszemléltek. Sopront ekkor még nem látták a tanács tagjai, így a február 27–28-i tárgyalásokon is elhangzottak még Sopron-ellenes vélemények olyan formában, hogy amennyiben Sopronban bármiféle akadályok merülnének fel, nyomban a gödöllői megoldást kell szorgalmazni. Kaán Károly államtitkár jegyzőkönyvbe vétette azt az álláspontját, hogy eredetileg Gödöllőt óhajtotta volna, most azonban már feltétlenül a soproni elhelyezést kell erélyesen keresztülvinni. A soproni polgármester határozott fellépése következtében most már gyorsan peregetek az események. A Földművelésügyi Minisztérium az értekezlet után olyan gyorsan elkészítette az áthelyezési rendeletet, hogy a pénzügyminisztérium illetékes főosztálya csak annak kiadása után ⁹⁹látta azt, a főiskolai tanács pedig még állást sem foglalt a kérdésben, amikor a rendelkezés már megjelent.

Az egykori Károly-kaszárnya. A főiskola első otthona

Kétségtelen, hogy a főiskola oktatóinak többsége mindenáron a budapesti, illetve a Budapest környéki elhelyezést szerette volna kieszközölni. Ez a hallgatóságra is átragadt. A Tanácsköztársaság kikiáltása után hat nappal, március 27-én a főiskolai hallgatóság a szocialista diákok budapesti helyiségében szervezkedett. Megfogalmazták kívánságaikat, többek között azt is, hogy a főiskolát Pesten vagy környékén, lehetőleg Gödöllőn helyezték el. A főiskola tanári kara és diáksága kevés kivételtől eltekintve ebben az időben még nem látta, nem is láthatta, hogy Sopron milyen feltételeket képes majd teremteni az ősi intézet számára. A soproni elhelyezés lehetősége kezdetben sok aggodalmat váltott ki egyes professzorokból. Ennek hangot is adtak a tanácsüléseken. Sok megalapozott állítás mellett számos szubjektív vélemény is elhangzott, ezeket azonban elég hamar korrigálták hangoztatóik. Állításunk igazolására álljon itt néhány példa. A Selmecbányán maradt főiskolai tanács április 8-án tartott tanácsülésén többek között azt a határozatot hozta, hogy a főiskola végleges elhelyezéséig a Közoktatásügyi Népbiztosságnak Gödöllőt ajánlja ideiglenes székhelynek, de ha az bármely oknál fogva nem lehetséges, úgy aláveti magát a magyar népköztársasági kormány 52935. szám alatti rendeletének, amely a főiskola ideiglenes székhelyéül Sopront jelölte ki.²⁰² Sobó Jenő kifejtette, hogy a főiskolai tanács a főhatóságnak a Sopronba való áthelyezés ügyében hozott határozatát nem fogadta ugyan megnyugvással, mert az új székhelyet nem találta a főiskola érdekében levőnek, ennek megváltoztatása iránt azonban nem akart lépéseket tenni, nehogy a Sopronban megindított átalakítási munkálatokat megszakítsa és az ügy rendezését közbelépésével halogassa. A politikai ¹⁰⁰viszonyok változása folytán azonban Sopronban a kijelölt épületátalakítási munkálatokat felfüggesztették, így ismét előtérbe került a székhely kérdése. Sobó szerint Sopronban nem látszott biztosítottnak a megfelelő gyakorlati képzés. Aggodalommal töltötte el, hogy a város akkori német nyelvű, konzervatív gazdag polgársága esetleg ellenszenvvel fogadná a főiskolát, hogy Sopron az ország legdrágább városának hírében áll, hogy fennáll az Ausztriához való csatolás veszélye, hogy nincs megfelelő mennyiségű gáza, vize, áramszolgáltatása, hogy nincsen csatornázása, és hogy a városban mindig fúj a szél.

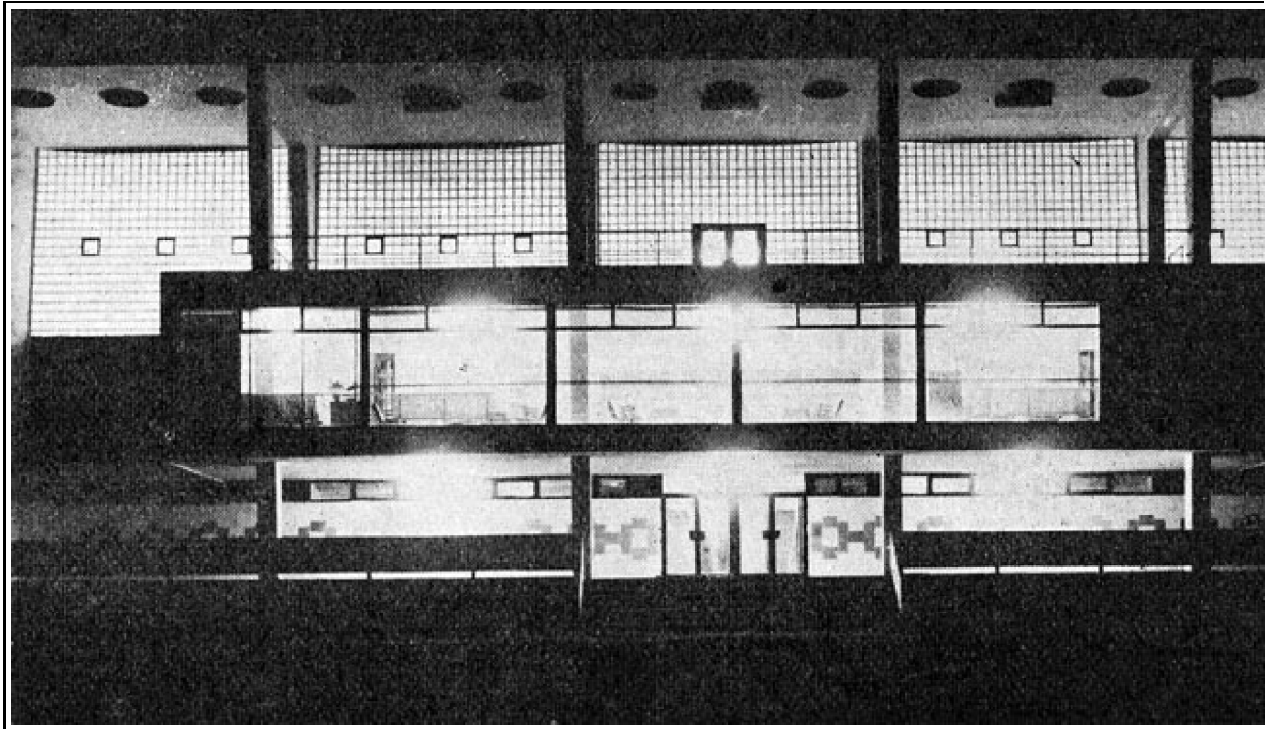

Az Erdészeti és Faipari Egyetem főépülete 1969-ben

Mindezek alapján fel kell tételeznünk, hogy a tanári kar egy része eléggé tájékozatlan volt a soproni viszonyokat illetően, ami talán azzal is magyarázható: más pályázó városok (pl. Miskolc is) közvetlenebb hatást gyakorolhattak a tanári karra. Tény azonban az, hogy Sopron városa Thurner Mihály személyén keresztül ragaszkodott a főiskola idehelyezéséhez. Ezeket az akciókat részletesebben érdemes ismertetni. Thurner már 1919. február 4-én három minisztériumhoz intézett feliratot. A Pénzügyminisztériumba felterjesztette a főiskola Sopronba helyezését kérelmét és ehhez kérte a pénzügyminiszter támogatását.³⁽³⁾ A honvédelmi minisztertől Thurner az akkori Károly-laktanya átengedését kérte (a mai Kiegészítő Parancsnokság épülete és a környéken levő területek épületei).⁴⁽⁴⁾ A kormány által kijelölt vegyesbizottság ugyanis ezt az 101 épületcsoportot találta legalkalmasabbnak a főiskola céljaira. A földművelésügyi miniszterhez írt felterjesztésében a polgármester vázolta terveit. A tanári karnak elhelyezéséről úgy kívánt gondoskodni, hogy a laktanya szomszédságában elterülő villanegyed nyári lakásait rekvirálni szándékozott. A hallgatóság egy részét a laktanya közös hálótermeiben, egy részét a város polgárcsaládjainál kívánták elhelyezni. Sopron városa már ebben a felterjesztésben kifejezésre jutatta, hogy *végleges otthont kíván nyújtani a főiskolának*. A felterjesztésben a polgármester hangoztatta, hogy Sopron egyike Magyarországnak legrégebb és legműveltebb városainak, iskoláinak és kultúrintézményeinek száma is mutatja, hogy a főiskola elhelyezésére alkalmasabb várost aligha lehet találni. Az erdészeti oktatás szempontjából Sopron azért is nagyon megfelelőnek mutatkozott, mert csak a város tulajdonában 10 000 kh. erdő volt. Rámutatott a felterjesztés arra is, hogy közel fekszenek az alsó- és felső-ausztriai, a stájerországi magas színvonalon álló erdőgazdaságok. (Ezeket később sűrűn látogatták is.) Amikor a múltban új egyetem létesítéséről volt szó – hangoztatta a polgármester – az ország minden vidéke számításba jött, csak a Dunántúl maradt kombináción kívül. Ez akkor is igazságtalanság volt,

kétszeresen az volna azonban a jövőben – és politikai rövidlátásra mutatna –, ha az országnak éppen ez a része esnék el ilyen nagy jelentőségű kultúrtényezőtől.

Az új egyetemi sportpalota esti megvilágításban

A földművelésügyi miniszter a város érvelését elfogadta és átírt a hadügyminiszternek. Ebben hangoztatta, hogy a főiskola ideiglenes elhelyezése ügyében addig folytatott tárgyalások eredménytelenek voltak. Amikor a hadügyi, a pénzügyi és a földművelésügyi minisztériumok kiküldötteiből alakított bizottság Sopronban járt, úgy találta, hogy az ott levő, ún. Károly-laktanya épületei a főiskola ideiglenes elhelyezésére igen jól megfelelnek. Miután értesülése szerint – írta a földművelésügyi miniszter a hadügyminiszternek – a hadügyminiszter egy más, hasonló ügyben helyszíni tárgyalást tart Sopronban, kéri, rendeljék [102](#)el, hogy ugyanezen alkalommal a tárgyalásba a Károly-laktanya kiürítését és átadását is bevonják.[5\(5\)](#)

1919. február 6-án a soproni polgármesteri hivatal megkapta a földművelésügyi miniszter táviratát, amelyben az közli, hogy a hadügyminiszter a soproni Károly-laktanyának a selmecbányai főiskolai kurzusok részére való átengedésének ügyét kiküldöttjeivel a helyszínen megvizsgáltatja. Felkéri a polgármestert, hogy a *főiskolai érdekek képviselőjében a város részéről* vegyen részt és a város érdekeit is képező főiskolai ügyet vegye hathatós támogatásba.[6\(6\)](#)

Thurner Mihály tehát most már a főiskola egyik főhatósága legfőbb vezetőjének felkérésére is cselekedhetett, sőt ezt kötelességévé is tették.

Ez volt tehát az előzménye a főiskolai tanács képviselői budapesti minisztériumi tárgyalásainak. A megtartott helyszíni szemle után – amely pozitív megállapításokat tett a főiskola soproni elhelyezésére – alig egy hónappal a város a következő felhívással fordult lakóihoz:

„A magyar népkormány Selmecbánya megszállása által hontalanná vált magyar bányászati és erdészeti főiskolát Sopronba helyezi át.

A főiskola tantestületének, valamint 5–600 hallgatójának elhelyezésére sürgősen lakásokra és butorozott szobákra volna szükség. Felkérem tehát a város polgárai közül mindazokat, akiknek akár a Lőverekben, akár a városban üres lakásuk van, vagy akinek átengedhető bútorozott szobáik vannak, hogy azt mielőbb vagy személyesen vagy levelezőlapon a városi erdőhivatalnak (Városház, II. emelet 22. ajtó) bejelenteni szíveskedjenek, annak feltüntetésével, hogy mekkora lakásról, továbbá egy vagy több szobáról van-e szó és hogy mikortól lehetne igénybevenni.

Ezen egyetemi jelleggel bíró főiskola idehelyezésével városunk kulturális és gazdasági fellendülése hatalmas lépést tesz előbbre és ezért – apellálva polgárainknak városunk iránt mindenkor tanúsított szeretetére és áldozatkészségére, felkérem őket, hogy lakásoknak minél tömegesebb felajánlása által a főiskolának elhelyezésében kezemre járni szíveskedjenek, valamint arra is, hogy városunk az új lakóival szemben a legmesszebbmenő előzékenységet és jóindulatot tanúsítani szíveskedjenek, hogy ezáltal nekik a Sopronban való tartózkodást kedvessé tegyük és őket hozzánk kötni sikerüljön.

Dr. Thurner Mihály
polgármester”⁷⁽⁷⁾

Az első selmecbányai csoport 1919. március 4-én este érkezett meg Sopronba Réz Géza rektor vezetésével. A csoport 31 tagú volt, és azzal a feladattal érkezett, hogy bevezesse a soproni elhelyezkedés munkálatait. A csoport két miniszteri megbízottból, két professzorból, öt tanársegédből, húsz főiskolai hallgatóból és két erdőőri szakiskolásból állt. Az érkezőket Zügn Nándor városi erdőmester, a főiskola volt tanársegédje fogadta és kalauzolta a Pannóniába, ahol ideiglenesen elszállásolták őket.

A Soproni Napló 1919. március 8-i számában arról ír „Jönnek a selmeci főiskolások” címmel, hogy az első fecskék már megérkeztek és hamarosan megérkezik a többi is. A lap nagy szeretettel köszöntötte az első csoportot. Sopron szürkesége új színfoltot kap, ha mindnyájan itt lesznek a selmeciek, akik magukkal hozzák a jókedvet, az ifjúságot, az életet. Elhozzák azt a színt, amely Sopron palettájáról hiányzik, a friss, lüktető, eleven színeket, amelyekkel fel fogják élénkíteni a mi szürke tónusú életünket. A véletlen egyszerre megajándékozott **103**bennünket sok értékkel. Egy darab jövővel. Becsüljük meg annyira, hogy megtarthassuk. Így köszöntötte a lap a selmecieket.

A főiskola beköszöntőjében⁸⁽⁸⁾ azok hangja szól a soproniakhoz, akik már megismerkedtek a várossal és meg is barátkoztak vele.

„Őszinte lelkesedéssel fogadtuk azon megoldást – írja a beköszöntő – mely főiskolánk jövő székelyül Sopron városát jelölte meg. Bizva bizunk abban, aminő szerető otthont teremtett részünkre Selmecbánya, éppoly édes fiai leszünk majd Sopronnak, amilyen meleg ragaszkodással csüngtek rajtunk a selmeciek, éppoly szíves örömet fogad bennünket Sopron város közönsége is. Kulturát hozunk a városnak – hangzik tovább – és kulturát kérünk ennek fejében. Dolgozni és ernyedetlen szorgalommal hozzájárulni ahhoz a nemes munkához, mely Sopront kulturális és tudományos centrummá törekszik fejleszteni, olyan várossá, melynek civilizációja és intelligenciája Nyugatmagyarország méltó vezetőjévé teszi. Ha a város ezen kulturtörekvésekben segédkezik, baráti jobbot nyújt, anyagi és erkölcsi támogatásával megkönnyíti önzetlen munkánkat, úgy az ifjúság szeretetét, vonzó ragaszkodását nyeri meg. Vig kedélyt, vidám életet, meleg szívet hoztunk magunkkal, kegyelettel őrzött szokásokat, kollegialitást, igazi baráti szeretetet!”

A matematika és ábrázoló geometria tanszékek épülete a botanikus kertben

Az első időszak Sopronban természetesen nem volt könnyű. Kevés volt a kiadó szoba, a felkínáltakért horribilis összeget kértek. Panasszal fordultak a városi hatóságokhoz. A város úgy próbált segíteni, hogy lakásokat akart lefoglalni. Ezt viszont a hallgatók nem akarták, rossz bemutatkozásnak tartották volna. Ha valamelyiknek sikerült lakást szerezni, odaköltöztek annyian, amennyien befértek. Sok esetben földön, szőnyegen, ruhákon aludtak. De volt fedél [104a](#) fejük fölött, és bár szerény keretek között, április 16-án a menza is megkezdte működését, volt élelem! Április 28-ra a Károly-laktanyában megtörtént a tanári karnak és a hallgatóság egy részének elhelyezése, s megkezdődtek az előadások. Az első soproni félévre 326 hallgató iratkozott be. A tanári kar Selmecbányán maradt része április 26-án indult el Selmecről, egy nagyszámú csoportnak azonban anyagiak hiányában csak júliusban sikerült Pozsonyon keresztül Sopronba utaznia. [9\(9\)](#), [10\(10\)](#)

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a proletárállam helyi szervei a legmesszebbmenőkig támogatták és segítették a főiskolát.

A Sopronból való elköltözés és más végleges székhely kijelölésének terve még soká vissza-visszatér. Nendtwich pécsi polgármester 1919. szeptember 4-én táviratilag arról értesíti Réz Géza rektort, hogy a pécsi Frigyes-laktanya épülete a főiskola céljaira rendelkezésre áll, az áthelyezéssel kapcsolatosan a két érdekelt minisztériumhoz felterjesztést küld. [11\(11\)](#)

1920 tavaszán – nyilván Sopron Ausztriához való csatolásának lehetőségére gondolva – újabb városok indítottak akciót, hogy a főiskolát falaik között tudhassák. Ebben az időben különösen Eger folytatott erős

harcot a főiskoláért.[12\(12\)](#)

1921. július 4-én a Pénzügyminisztérium arról értesíti a főiskola rektorát, hogy a főiskola bányászati és kohászati szakosztályainak Budapestre való áthelyezése azonnal meg fog történni, míhelyt a Honvédelmi Minisztérium megfelelő helyiségeket bocsát rendelkezésre.[13\(13\)](#)

A bizonytalanság, hogy Sopronban marad-e a főiskola, természetesen nem volt előnyös sem a városnak, sem a főiskolának.

Sopron városa azonban kisebb intézkedésekkel is állandóan tanújelét adta annak, hogy nagyra értékeli a főiskolát és azt Sopronban véglegesnek tekinti. A tanács 1921. február 19-én a Bányászati és Erdészeti Főiskola tanári és hallgatói karát családjukkal együtt soron kívül és illetékmentesen soproni illetőségűnek ismerte el.[14\(14\)](#)

A soproni népszavazás után a város és az egyetem képviselői nagyon gyakran megragadták az alkalmat, hogy a város és az egyetem, illetve a főiskola szoros kapcsolatát, összefonódását és elszakíthatatlanságát hangoztassák.[15\(15\)](#), [16\(16\)](#)

Miután véglegesen Sopron lett a főiskola székhelye, megindult a főiskola [105](#)fejlesztése is. Boleman Géza 1921. február 21-én javasolja, hogy a Pénzügy- és Földművelésügyi Minisztérium eszközölje ki a kormánynál a Honvéd Főreáliskola átengedését.[17\(17\)](#)

Egy évvel később, 1922. február 14-én a földművelésügyi miniszter levelet intézett a soproni polgármesterhez, amelyben közli, hogy a soproni Honvéd Főreáliskolát a minisztertanács 1912. február 3-i határozatával *véglegesen* átengedi a főiskolának.

A város 1922. március 11-én hozott határozat alapján a várasi, brennbergi és ágfalvi vadászterületet, összesen 6896 katasztrális hold terjedelemmel 10 évre bérbe adta a főiskolának. Tanulmányi erdőül pedig a város felajánlotta az ágfalvi erdőgondnokságot a gazdasági terv szerint hozzá tartozó területeivel együtt, összesen 3366 hold 625 □-öl terjedelemmel. A terület átadása 1923. július 23., 25. és 26-án megtörtént. Vezetésével a Földművelésügyi Minisztérium Muck Endre erdőtanácsost bízta meg.[18\(18\)](#)

A város határozatát július 7-én Kaán Károly elnöke alatt Budapesten tartott értekezleten is megtárgyalták. Az értekezleten részt vett Thurner Mihály, a város polgármestere. Arató Gyula és Héjas Kálmán miniszteri tanácsosok, Roth Gyula, Pukács Endre főerdőmérnök és Muck András főerdőmérnök. Itt ismét leszögezték a városi vadászterület bérbeadását, tanulmányi erdő biztosítását. A menza számára biztosítandó gazdasági földekről való gondoskodás kérdésénél szóba került, hogy a város egy régebbi közgyűlése elhatározta: a főiskolai ifjúságnak a város érdekében kifejtett tevékenységéért megfelelő módon kívánja háláját leróni. Kaán Károly véleménye ezzel kapcsolatban az volt, hogy ez a legméltóbb módon úgy történhetik meg, ha a város a főiskolai ifjúság megélhetését elősegítő menzát megfelelő és állandó támogatásban részesíti olyképpen, hogy a város gazdasági földjeiből 100–200 k. holdat bocsát a menza rendelkezésére mindaddig, amíg azt a menza fel nem mondja. Erre a célra a Brand-majori városi birtoknak egy részét tartották legalkalmasabbnak.

Ugyancsak ebből a területből szándékoztak kihalászni az 1–2 k. holdas csemetekertet, amelyben a főiskolai erdőgazdaság a kísérleti állomás által létesítendő arborétum és a botanikus kert számára szükséges csemeték termesztését tervezték.

Itt határozták el a főiskola új épületét körülvevő, kb. 16 k. holdas parknak botanikus kertté alakítását.

Kétségtelen, hogy a főiskolán a tartós hontalanság fenyegető veszélye ellenére a tudományos kutatás és tanítás jóformán egyáltalán nem szünetelt. Nagyon hamar az is mindenki számára világossá vált, hogy Sopron városa mindenben betartotta korábbi ígéreteit. Ezt azok is hamar elismerték, akik nem Sopront tartották a legideálisabb új székhelynek. 1926-ban a főiskola már arról számolhatott be, hogy Sopronban eredményesen dolgozhatnak és sikerrel taníthatják az ifjúságot. 1926-ig a Műegyetem és más tudományos intézetek sok szeretettel siettek a főiskola segítségére, főleg felszerelési duplikátumaik átengedése útján. A főhatóság milliárdos beruházási hitelekkel adta megbecsülésének tanújelét. A Belügyminisztérium 60 és 80 lóerős Diesel-gépeket, dinamókat és egyéb felszereléseket adott ingyen a főiskolának. Sopron városa ezeknél a szerveknél minden alkalommal támogatta és szorgalmazta a segítségnyújtást, sőt [106](#) maga járt elől jó példával, mint pl. a vadászterület, tanulmányi erdő juttatásával.[19\(19\)](#)

A főiskola fejlődése Sopronban nem volt ugyan töretlen és egyenes vonalú – más városban sem lehetett volna az –, de ebben a városban érte el fejlődésének eddig legmagasabb fokát. A fél évszázad alatt sorsa egybefonódott a városéval, jóban-rosszban együtt haladtak. Sopron mindenkor büszkén sajátjának vallotta az ősi intézményt, mint ahogy egy félévszázad mérnökgenerációi – éljenek bárhol is – e tradíciókban, hűségben és szeretetben oly gazdag Sopront tekintik szellemi szülővárosuknak.

Sopron. A „két mór” ház restaurálás után

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Csatkai Endre: Baditz Ottó festőművész 1849–1936

A Sopron környéki festészetnek kétségkívül Baditz Ottó egyik legkiválóbb alakja a 19. század második felében. Azonban akár őt, akár az egykori megye másik jelentős mesterét, Karcsay Lajost nem tartja kellőképp számon sem az általános magyar művészettörténet, sem a soproni. De Karcsay pályája alig tíz évet foglal magába, művészete torzó maradt, Baditz félszázadig tevékenykedett, élete nagyrészt a megye területén folyt. Működése idején a siker és hírnév párizsi, londoni, müncheni kitüntetések formájában szegődött hozzá. Ma azonban felületesen odaszámítják a múlt század második felében dolgozó életképfestőkhöz, akik az akkor tollasodó polgári elemek ízlését szolgálták ki. Érdekes véletlen, hogy a tán egyetlen újabbkori „jó szó” a másik említett megyefiával kapcsolja össze: „Az élmények megrázó erejét mégse lehet kilugozni ...Karcsay Lajosból, Baditz Ottóból és másokból elfojthatatlanul feltör az igazság szava.” (A Magyar művészettörténeti munkaközösség évkönyve. 1951. Pogány Ö. Gábor: A haladó és reakciós erők harcának tükrözése a 19. századi magyar festészetben. 49. lap.)

Nem lehet állítani persze, hogy akár Karcsay, akár Baditz ment lett volna attól a törekvéstől, hogy minden képe közönségsikert jelentsen, végül is Karcsay rövid pályája idején a müncheni levegőben élt, ahol az anekdotázás jegyében látták legszívesebben a képet, csak egy-egy vágyódó pillantást vetett Párizs felé, ugyanúgy Baditz is; beleszólt az irányzódásba a kenyér kérdése is, mindkét művész ekkoriban még csekély földbirtokú családjának támogatására szorult, megélhetését a művészet útján kellett biztosítaniuk.

1949-ben Baditz születésének 100. évfordulójára a soproni Liszt Ferenc Múzeum visszpillantó kiállítást rendezett a művész képeinek javából, vagy 50 kép, rajz és vázlatkönyv segítségével bepillantást adott Baditz teremtő lelkébe: a kép meglepő és nagyon megnyerő volt. Azóta 20 év múlt el; a művész születésének 120. évfordulóján érdemes az életművet felújítani és a leszűrt tanulságokat, a veszendő adatokat maradandó lapokon megörökíteni.

A soproni és Sopron megyei vonatkozások tekintetében előnyünk van, maga a művész szólal meg a soproni múzeum adattárában őrzött, 1918-ban kelt saját kezű levelében:

„Sopron városához legkorábbi gyermekéveim fűznek. Ott jártam iskolába, az akkori liceumban végeztem a gimnázium I–IV. osztályát. A legelső rajzoktatást szintén Sopronban nyertem, a reáliskolába jártam rajzórákra Steinacker tanárhoz. Életem későbbi éveiben Sopronba már csak látogatóba jártam, azonban a megyét, mely családom ősi lakhelye, sohasem hagytam el hosszabb időre. Mindössze néhány éven át tanulmányaim végzése céljából tartózkodtam külföldön, Münchenben és Párisban, és akkor is a nyár néhány hónapját mindég szülőföldemen töltöttem. Ép ezért műveim motívumai nem csak hazaiak, de specialisan sopronmegyeiek nagyrészt, értve alattuk természetesen a táj- és genréképeket. Korábbi években festettem a Fertő tavat. Szülőfalum és környéke pedig mindég kedvelt motívumokat szolgált képeimhez, ugyszintén a lakosság is – nem egy pufókképű egészséges sopronmegyei gyerek, menyecske avagy legény szerepel modellként az évek folyamán. A „vagyok olyan legény, mint te” című képem főalakja szintén soproni vagy sopronmegyei legény.”

108 Ehhez hozzáfűzhetjük a következő külső életrajzi adatokat. Baditz Ottó Magyarakeresztúron, az akkori Tótkeresztúron, a csornai járásban született 1849. március 19-én.¹⁽²⁰⁾ Apja földbirtokos volt, Ottót és Lajost, az ikertestvéreket Sopron után, ahová beköltözött a család, Pápán a ref. kollégiumba járatta, majd mindkettőt Pozsonyba a jogakadémiára iratta. Ottónak rajztanítója, Steinacker Károly (†1873), jó

biedermejer festő volt, az ő hatását mutatja a fiatal kezdőnek egy mellképe tanulóársáról, merev frontális beállítottságban. Pozsonyban Baditz mindjobban kezdte magában érlelni művészi hajlandóságait. Abban az időben azonban hallatlan dolognak számított, hogy nemesi család sarja festő-pályára lép. A Baditz-fiúkra nézve is úgy döntött a család, hogy a birtok nem lévén elégséges, jogot kell végezniök, és majdan a megyénél vállalni állást. Baditz Ottó is csak mintegy feltételesen járhatott rövid időre a bécsi akadémiára Wurzinger tanárhoz.²⁽²¹⁾ De miután győzedelmeskedett a szülők akaratán, az 1870-es évek végén Münchenbe ment, mely akkor a közép-európai művészek Mekkájaként volt ismeretes; egész sor kiváló magyar tehetség tündöklött ott: Wagner Sándor, Benczur Gyula, Peske Géza, Magyar-Mannheimer Gusztáv, Vág Pál, Roskovics Ignác. A magyar fiataloknak egyesülete is volt, elnöknek épp Baditzot választották meg. Tanítómestere Dietz Wilhelm volt, aprólékosan festett történelmi képek szerzője. A fiatalok azonban Munkácsyra esküdtek, tüneményes sikerei vonzották őket és főleg megrázó népi jelenetei, melyekhez annyira illettek a sötét színek. Baditz sem vonhatta ki magát e hatás alól, ő is megfestette példaképének egyik tárgyát, az Éjjeli csavargókat. Ez a követő sereg azonban nem érte el Munkácsy mélységeit, sokkal inkább pótolta hamis pátozzsal és egyéb hatásvadászással. Baditz 1879-ben aratta első nagy sikerét Münchenben az Elítélve c. képével. A kép sötét börtönt ábrázol, lesorvadt, rongyos nők közé az imént vitt a börtönőr egy fiatal leányt, a némberek kaján vigyorral fogadják. A tömlőc ajtaja még kissé nyitva van, látni mögötte az őt mellett a kétségbeesett anyát. A festményt a nagy sikerre való tekintettel fametszetben is kiadták. Így hamarosan ismert lett a fiatal művész neve. Itthon pedig rajza jelent meg 1880-ban: Hubay Jenő ismert zeneszerző Petőfi dalokat zenésített meg, mindegyikhez rajzot mellékel, Baditz a legjobbakkal jelent meg egy füzetben: Munkácsy, Zichy Mihály, Feszthy Árpád, Lotz, Spányi mellett Baditz a következő című verset illusztrálta: „Zárjátok be már azt a koporsót!”³⁽²²⁾

Nevét a magyar műbarátok már ismerték. Igaz, Münchennek adta az elsőséget, de 1878-ban a Kupaktanács c. vázlattal indult el a Műcsarnokban az útja. Működését élénk figyelemmel kísérték a hazai folyóiratok. 1880-ban a Vasárnapi Újság arról tudósítja olvasóit, hogy Baditz eddig kisebb képeket festett, most egy nagyobb képpel (Elítélve) sikert aratott Münchenben. (1880. 152. lap) A kép egyébként bécsi műkereskedelemben került. A Magyarország és a nagyvilág szintén ír a kép sikeréről, egyúttal jelzi, hogy újabb nagy kép készült el, ez a Falu rossza. „Drasztikus tárgy, de művészien kidolgozva”. (1880. 460. lap) Még 1880-ban megjelenik a Műcsarnokban a várakozással fogadott kép, és a 109Vasárnapi Újság így méltatta: „Élénk figyelmet kelt Baditz Ottónak egy nagyobb képe, a Falu rossza. Egy részeges falusi gazda muzsika szó mellett indul haza a kocsmából, de a cigányok mellett ott kontrázik a felesége is. Az utzán járók megvetéssel nézik a részeg embert, a gyerekek pedig csufolják. Nem közönséges erővel van festve a komoly tárgy. Az is látszik rajta, hogy a fiatal művész Munkácsyt szorgalmasan tanulmányozta.” (1880. 759. lap) Ez utóbbi kapcsolatra a Vasárnapi Újság még egyszer utal, 1881-ben, amikor a képet közli és említi, hogy festője „leghívebben” jár Munkácsy nyomában. (319. 320. lap) Ezt a „Munkácsy hatás”-t viszont a nagy mester aligha érezte, mert amikor 1882-ben az ő alapította párizsi ösztöndíjat utalványozta, Baditz hiába pályázott 111a Pellengér c. képvázlattal. A választás Munkácsy részéről többnyire olyan festőre esett, aki nem is volt az élvonalban, de erősen az adományozó irányához húzott. A Pellengér kidolgozott formájában Lederer Sándor európai híró műgyűjtő birtokába jutott, aki Baditz pártfogójává szegődött. Ez az 1882-es budapesti tárlat jelentős eredményeket hoz Baditznak. A Műcsarnok kiállításain szorgalmasan vásárolgató Ferenc József 800 ft-on megvette a Búcsú c. képet; ez a példa persze lelkesítően hatott az udvarhoz igazodó mágnásokra. A nagy gyűjtő Andrássy Manó gróf két összetartozó képet vásárolt (Mikor a lány kicsi. Mikor a lány nagy lány), Andrássy Gyula híres képgyűjteménye számára megvette a Bambinó (Karácsony éjjel) c. festményt, amely az egyházi alap díját nyerte el. Sötétes, fekete vízen fakereszt úszik, ezen fekszik egy angyali szépségű gyermek. E kiadós vételekhez járult még Lederer Sándor említett vásárlása 1500 márka erejéig. A nagy sikerek mellett talán nem sikkadt el az a

megemlékezés, amely Sopronban, a szűkebb hazában 1882. IX. 19-én kelt, és tán először említette a szülőföldön művésznünk sikereit, felhozva a nevezetes kiállításon még szereplő Ráchel siralma és Női arckép című festményeket is.[4\(23\)](#)

Baditz Ottó: Tollrajz vázlatkönyvből.
Liszt Ferenc Múzeum

110 Baditz Ottó: A részeges hazatérése. Ceruzavázlat

Baditz Ottó: Bíró előtt. Nemzeti Galéria. (A múzeumi főigazgatóság szíves engedélyével)

1883-ban az őszi tárlaton nagy sikert ért el a *Magányosan* c. festménye és vevőre talált Zichy Nep. János buzgó képgyűjtőnkben. „Baditz képe valódi gyöngye volt a tárlatnak: uri nőt fest szalonjában, ki csupa finomság és kellem” – írja az előkelő Budapesti Szemle folyóirat. „Az alak és környezet rajza elegáns, színhatása jóízű”. Dicséri a lap a kis gyermekvázlatokat és egy Női [112](#)arcképet. (XX. évfolyam, 304. lap) Ekkor kap rá Baditz az amorettek festésére, rajzolására és ebben sikeresen versenyez Benczurral. Ő rajzolja a Múcsarnok katalógusának angyalkás címlapját; a pehelykönnyű gyermektetek virtuóza lett: 1890 körül műterme telve volt amorettek rajzaival.

De mintha most irányt változtatna, egy nagyhatású képpel kilobban érdeklődése az élet sötét árnyékai iránt. 1883-ban München művészeti eseménye Baditz *Angyalcsinálók* c. hatalmas képe. Főműve. Hogy mi az angyalcsináló, ma már eléggé elhomályosodott fogalom. A leányanya a korábbi társadalom megbélyegzettje lett, de nem volt jövője a törvénytelen gyermeknek sem. Ilyenkor a kiteszített nő a gyermeket kiadta olyan személyeknek, akik pénzért hajlandók voltak a gyermeket feltűnés nélkül elpusztítani, azaz a korabeli szemforgató kifejezéssel élve „angyallá” tenni. A városok peremén éltek ilyen angyalcsináló asszonyok, így Münchenben is. [5\(24\)](#) A kép sötét odut ábrázol; a fiatal, jól öltözött anya csipkekendőjét tépdeseve áll a bölcső mellett, amelyből ványadt gyermek sápadt arcocskája fénylik ki, tekintete néma szemrehányás. A bölcsőt egy öreg asszony ringatja, félkezével a gyermeket simogatja, de a tettetett mozdulatot leleplezi az asszony mellé helyezett üveg a mésszel mérgezett tejjel. Csupa lehangoló homály, rendetlenség, szutyok a környezet. Az előtérben egy csecsemő fekszik, a háttérből egy halálra szánt vézna kis teremtés bukkan elő. Az oduba vívó lépcsőn egy másik asszony tántorog lefelé, igazi boszorkány. A társadalmi visszásság ellen való nagyerejű tiltakozást egypár ellentét még jobban aláhúzza, a bölcső falára virágos Krisztus-monogramot festettek, a helyiségben elszórva imádságos könyv, jelnek beléttett szemüveggel, jóslásra szolgáló

játékkártya. A gonoszság és képmutatás, megannyi megrendítő megjelenítés nagyhatásúvá teszi a képet, a haladó szellemű művészet kitűnő emléke. 1881/82-ben készült, 1883-ban került bemutatásra Münchenben, Budapesten azonban csak 1885-ben, az országos kiállításon; bizonyos finomkodó körökben elég ellenszenv kísérte, a székesfőváros azonban megvásárolta, de némi álszenteskedéssel el is rejtette a főorvosi hivatalban, csak 1927-ben a Magyar táj- és életképműkiállításon irányult feléje a figyelem, ugyanakkor történt Karcsay újjáértékelése is. Így azután a Fővárosi Képtárba került az Angyalcsinálók és onnan 1949-ben a soproni emlékkiállításba; néhány évig Sopronban volt látható a kép, majd egy nagyobb vándorkiállítás anyagába sorolták, mely Szovjetoroszországba vitte bemutatni a magyar festészet remekait.

Tán azok a hangok, amelyek a tárgy megdöbbentő valóságán fennakadtak, térítették el a festőt azoktól a feladatoktól, amelyek a társadalom bűneit feltárva nevelni óhajtottak. Nyitott szemmel járt a világban: vázlatkönyvei mutatják, ha egy-egy tárgy megragadta, akkor a hevenyészett rajzot pár szóval magyarázta magának, a műtermében vázolta fel a jelenetet körvonalaiban, és aztán modellekkel megalkotta a képet is. A soproni kiállítás idején még kb. 15 vázlatkönyv megvolt, abból csak egyet sikerült megszerezni a müncheni idejéből. A többi azóta elkallódott.⁶⁽²⁵⁾

A bájos gyermekek ábrázolása könnyű közönségsikereket hozott, az általános ízlés a novellisztikus tárgyakért rajongott, Baditznál nagyobb müncheni művészek sem tudtak az ízlés hatása alól szabadulni: 1883-ban megjelennek az ilyen címek a képei alatt: Búcsúzik a huszárlegény kedvesétől, Mikor a leány kicsi, Mikor a leány felnőtt. Ha pedig valami „népéleti” volt, csak víg jellegű lehetett. 1886 körül festett Baditz egy kis olajvázlatot: falusi nyomortanya pusztá szobájában az üres falon valamiféle rongyos ruha lóg, a hideg vagy kihűlőben levő kemence padkáján fázékony parasztasszony kucorog három porontyával, a nagy fehér falfelület sivár hideget sugároz. Így magában, bár csak vázlat, megrendítő kép, de kidolgozott festmény nem lett belőle. Családi elbeszélés szerint nem sok sikert ígértek a képnek kidolgozás esetére, és mikor Baditz a kor kívánalmainak megfelelően megfestette, a kép a Nemzeti Múzeumba került. A helyiség egyszeriben megtelt kukoricával, egyéb veteménnyel. A kemence mellett vidám család ácsorog, kellemes, elégedett arcú asszony, víg fiúcskák gyönyörködnek a szoba közepén táncoló kisfiúban és táncosában, akiknek a talpalávalót egy rongyos cigány húzza. És hozzá a cím: Az első csárdás. És íme Baditz telibe talált ezzel a képpel. Reprodukciókban elterjedt alaposan. De a fénynek árnyéka is volt: Szemere Attila a Budapesti Szemlében (XLIX. évf. 1887. 443. lap) ezt írja: „Baditz genreje. Az első csárdás, a kis szőkehajú bajor gyerek táncolja s egynehány magyar ruhába bujztatott müncheni ember nézi. Csodálatos, hogy egy magyar festő, ha már nem juthat itthon modellhez, képzeletéből nem tud jobb magyar típust alkotni.” Maga a Nemzeti Múzeum sem tartotta meg a képet, elcserélte egy későbbi kiváló művel. 1949-ben a kitűnő vázlat a soproni múzeumba került.

Baditz Ottó: Angyalcsináló. Budapest. Nemzeti Galéria

1890-ben Baditz hazatért Münchenből. A 80-as évek második felében is voltak szép sikerei. 1887-ben festette a Nagymosást, egy kis enniváló leányt, aki a nagy sajtár fölül édesen mosolyog a nézőre. Lederer Sándor, a kiváló műgyűjtő még két képet szerzett a festőtől 1888-ban (Anyai gondok, Kútnál).

Baditz 1887 körül nősült meg, Sarlay földbirtokos és kúriai bíró leányát vette feleségül, hozományként a Győr megyei Téten kapott kis birtokot. Erre is számított, meg a szép anyagi sikerekre, mégis csak itthon kívánt működni. ¹¹⁴Tán a bírálatok nyomán érezte, hogy elszakad a hazai tárgyaktól. Münchenben is szép lehetőségei voltak. A vidám magyar festőket szerették Münchenben, vaskosabb tréfáikon nevettek és megbocsátották, kisebb-nagyobb műkereskedők munkáikat még Amerikába is közvetítették. Maga az uralkodó herceg, Luitpold is gyakran ellátogatott a magyarok műtermébe és éppen a két Sopron megyeit, Baditzot és Karcsayt kedvelte legjobban, Szana Tamás ismert műkritikus a Magyar Szalon c. folyóirt 1892-es évfolyamában, mikor már Baditz hazaköltözött, így sírja vissza a müncheni éveket: „Baditzot a magyar piktorok tatának nevezték és valóságos apjuknak tartották, a Dauner kávéházba gyülekeztek köréje, ott szívesen elkártyáztatott velük. Tréfáikat szívesen hallgatta, néha könnyezésig nevetett a hallottakon. A Theresienstrassen, előkelő negyedben lakott, felesége jó háziasszony, gyakran volt vendégség náluk.^{6a(26)} Mostanában, folytatja Szana, Pestre költöztek, de vajon megélne-e, nem mennek-e hamar vissza?” (Magyar Szalon 1892. 1. és 16. lap.)

Baditz Ottó: Az első csárdás első színvázlata. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Nem így történt. Már 1884-ben is nagyon kedvező lett volna a hazatérés. Azt írja a Vasárnapi Újság: „E gyorsan hírnévre emelkedett (B. O.) a kiállítás egyik kedvence. Nemcsak pályatársai vannak róla jó véleménnyel. A közönség szívesen vásárolja festményeit. Egyik közeli kiállításon valamennyi műve (9) elkelt. Magvas tehetség, igazi erővel ecsetjében, melegséggel színeiben. Madonnája 115a tárlat egy legértékesebb műve.” (740. lap) A Madonnát egyébként Károlyi Gyula vásárolta meg, ma a soproni múzeumban van, de rongált az állapota.

Baditz Ottó: Az első csárdás. Olajfestmény

Sikerei hazatérése után is folytatódnak. Akár Münchenben, itt is nagy az érdeklődés gyermekképei iránt. Sok rendeléssel halmozták el. Mintha megúnta volna a sötét színeket és felfedezte volna az élet napos oldalait. A gyermekáldás és az anyaság örömeinek apostola lett, ahogy az Angyalcsinálókban is lényegében a gyermekhalandóság ellen szólal fel. Budapesten ekkor már kezdtek túllenni a müncheni realizmuson és a helyi színeken, Párizs mind több fiatal festőt megérintett, már kezdtek a nagybányaiak is szedelődzködni. Kezdték beszélni impresszionizmusról, plein airről. Baditz is kezdi éreztetni a napfény és levegő befolyását a színekre. Az Élet c. folyóiratban Impresszionista nevű műbíráló egyenesen a fiatalok közé sorolja 1891-ben Baditzot: „Milyen pompásak is a fehér és plein air festő Baditz munkái! Nem nagyon bántam, hogy a Vadrózsák leányalakja édeskés, hiszen a kitűnő egészséges világítás elég örömmel szolgált szememnek.” A Vadrózsák egyik legismertebb képe ebből a korból. Teljes alakú parasztlány virágkosárral. A tárlaton Ferenc József szeme akadt meg rajta, megvette, később Horthy is a budai királyi vár általa birtokba vett részébe vitette. Ugyanez az 1891-es kiállítás még egy nagy sikert hoz, a Kihallgatást. A falusi bíró és jegyző fiatal parasztlányt vallat. Az Impresszionista álneves bíráló erről így ír: „Azt láttam, hogy pusztán a világításnak játékaival pszichológiát is festhetni. A nézőnek hátat fordító irnokot jobban megértettem, mintha a szája mozgását is láttam volna. Szinte hallottam türelmetlen ásitozását.” (Élet, 1891, 88. lap.) A napfényvel teli szoba ábrázolásának korai megjelenését [116](#)azonban Pasteiner Gyula a Budapesti Szemlében a műbíráló zavaros tolvajnyelvén így intézte el: „A Kihallgatás olyan, mintha a művész belgát utánozó müncheni mestertől tanult volna.” (LXV. évf. 1891. 138. lap.)

Baditz Ottó: Vagyok olyan legény, mint te. Olajfestmény
(Adorján A. reprodukciója képeslap után)

Korának ismert műbarátja, Lippich Elek nem tartozott Baditz hívei közé, többször megcsúfította. Így 1892-ben az Élet hasábjain: „Baditz Ottó Szent Ceciliája mesterileg festett tanulmányfő, de nem Szt. Cecilia.” Igaz Baditz protestáns volt, épp azért vallásos tárgyú képein hiányzott az extázis, de nem a bensőséges átélés; oltárképei vannak a szombathelyi és szilsárcányi ev. templomban, az utóbbi, Krisztus az Olajfák hegyén, megjelent reprodukcióban is, a sopronnemeti kat. templomban: Mária névnapja, egészen világias: anyját virággal köszöntő gyermek. Vallásos tárgyú képeit a tárlatokon szorgalmasan vásárolgatták. Világi képeinek többek közt Széchenyi Miklós győri püspök, József főherceg, a Károlyi és Andrássy grófok voltak vevői. 1892-ben a Ceciliával egyidőben került tárlatra a reprodukció által nagyon népszerű kép: „Vagyok olyan legény mint te.” Virágos rét szélén két parasztleány hívja ki egymást versenyre. Lippich ennek a képnek is nekiment: „Megszokott bravurral van festve, de fölületes megfigyelés alapján, kevés átérzéssel. Egy kissé szinpadias a főhős.” A képet mindamellert egyik pénzüintézet vette meg és a hírek szerint 1944/45-ben az ostrom idején elpusztult. Lippich még egy vágást mér Baditzra: „Baditz ne fessen arcképeket!” (Élet. 1892. 828. lap.) Hát ebben nem volt igaza [117](#)Lippichnek! Nemrégiben került a Nemzeti Galériába egy Baditz-kép: lombos zöld háttér előtt két leányka, a művész csemetéi. Bájos kedves kép. Annak idején az uralkodónak szemet szűrt, de Baditz családjának szánta, nem adta el.

Vége 1896-ban a millenáris kiállításon tetőzött Baditz hírneve a Gyermek álma című óriási képével, amelyet az állam vásárolt meg, és amely letétképpen a két világháború közt a soproni múzeumban volt kiállítva. Vallásos tárgyú kép? Az is, nem is. Fiatal anya, akinek szentvöltát csak egy egész keskeny fénykarika jelzi feje felett, kis gyermeke (Jézuska) előtt térdel, aki könnyű álomba merülve szunnyadozik a

virágos réten. A háttérben virágba borult bokorban angyalkák muzsikálnak, mintegy zenével kísérik a gyermek álmát. Napfénytől, békés zöldtől átítatott kép. Csupa zene. Az angyalok közül egyet és a gyermeket leányai után festette meg a művész. Máriához egy igen szép, boldogságtól sugárzó női fejet festett tanulmányképp; a Nemzeti Galéria tulajdona.

Baditz Ottó: A gyermek álma. Nemzeti Galéria.
(A múzeumi főigazgatóság szíves engedélyével)

Hiány nem volt 1896 után sem megbízásban, de a tети birtok elfogyott, a farádi örökségből a rokonság nem adott részt, a magyarkeresztúri birtok pedig az apai rokonságnak jutott. A művész annak idején csak a családi házat és mellette a kertet igényelte. A fővárosi élet nem volt olcsó. Lányait főiskolára járatta, külön műtermet tartott fenn a Kmety utcában, a család az Aradi utcában [118](#)lakott. Ahogy a művész leányától tudom,[7\(27\)](#) Baditzék visszavonultam éltek, a családfő eljárt a Fészekbe és olyan helyekre, ahol a művészek szoktak összejönni, feleségestől azonban csak Ráth Györgyékhez, a nagy műpártoló házaspárhoz. Barátságban volt Baditz a művészek közül főleg Spányi Béla tájképfestővel, annak idején Münchenben is közös műtermük volt. Jó ismeretség állt fenn Jókai Mórral[8\(28\)](#), Blaha Lujzával, Gárdonyi Gézával. A családtagok csak ritkán látogattak el a műterembe.[9\(29\)](#)

A művészeti élet megváltozott a fővárosban. A Múcsarnok mellett létesült a Nemzeti Szalon, melynek egyik alapítója volt Baditz. A művészek száma rohamosan nőtt; tudott dolog, hogy az eladási lehetőségek megközelítően sem emelkedtek ennyire, az izmusok szétszabdalták a régi művészársadalmat. Ámbár

Baditz nem volt vagyonos, némely kartársak szemére lobbantották, ha valamely pályázaton részt vett; hasztalan hártotta el azzal, hogy a bíráló bizottság nem aszerint ítél, valakinek van-e vagyona vagy nincs, hiszen nem jótékonyági intézet. Meghalt Spányi Béla is, 1917-ben Baditzné. Jómaga is csend és béke után vágyódott. Így tért vissza Magyarakeresztúrra, miután csak a Múcsarnokban 1901-től 1914-ig hat híján 100 képet állított ki.

Falusi magányában is festegetett. Szeretett vadászni és mindig sikeresen. A faluban élt egy nagyhírű egyháztörténész, Bossányi Árpád, aki hosszabb ideig kutatott a római vatikáni levéltárban, vele gyakran volt együtt és a művészet kérdéseiről beszélgetett. Általában a falu kérdései foglalkoztatták: hiába ez a kedves község is ősztől tavaszig sárba süllyedt, valami megújulás, megfiatalodás vihet ebből az örök sárból ki. Nyilván innen van nagy számmal idevágó rajza: A Sártipró elnevezéssel, még ilyen című festményt is állított ki a Múcsarnokban. Mikor 80 éves lett, azt kívánta, hogy leánya, Jankovichné költözzék hozzája. Így is lett. Addig állva festett, ettől fogva úgy ült az állvány mellett. Korábban mindig derűs, habár kissé lobbánékony természete is bizalmatlanná kezdett válni, de ha rossz hangulata elmúlt, ismét a régi jószágonos víg ember volt.

Idős korában került képeire az opálos irizáló színárnyalat a képeknek különleges mozgalmasságot adva. Ha korábban is érdekelte a szegény emberek életsorsa, most a természet proletárjait is meglátta, a kopasz hegyoldalt, a kietlen sáros dűlőutat. És érdeklő az örök emberi kérdés jelképe: a mindennapi kenyér és a magvető. Legutolsó képe is idevág, nagyméretű: falusi leányka kenyérrel. Nagy erővel megfogott ábrázolás, mely beleillik a ma hullámverésébe.

Maga és családja sokat tett a község előbbrevitelére. A művész 1936-ban hunyt el: 87 évet ért meg. Hozzátartozói elkerültek a faluból: sírját gondosan és szeretettel ápolja egyik hajdani menyecskemodellje...

Arcvonásait több önarcképben örökítette meg, de művésztársai is szívesen megfestették, így még László Fülöp is. A hajdani Darnai gyűjteményben Sümegen egy vadászlapos képe volt látható. Legjava képei a Szépművészeti Múzeumból a Nemzeti Galériába kerültek, de állami letétként a régi országrészek múzeumaiba is jutottak hajdanában, így pl. Temesvárra. De elvetődött egy képe a kelet-németországi Görlitzbe is. A soproni Liszt Ferenc Múzeumnak 1848-ig csak egy képe volt tőle, magántulajdonból vásárolták, Bűnbánó Magdolna, rőthajú [119](#) tanulmányfej, de az említett centenárius kiállítás 1949-ben a Fővárosi Képtár jóvoltából egész sor képet mutatott be, ezenkívül a megyében szétterjedt család sok képpel, vázlatkönyvvel, rajzzal és mülappal sietett a kiállító múzeum segítségére, akkor részben Jankovichék ajándékából, részben vétel útján az említett Első csárdás vázlaton kívül egy erős Munkácsy-hatás alatt álló szegény asszonyt ábrázoló képet is sikerült megvenni és magánosok is tudtak egyet-mást vásárolni. Különösen feltűnt egy virágba borult ág pompás képe a család szilsárkányi ágának birtokából.

A kiállítás értékes tanulságot hozott; meg kellett vallanunk, hogy nem ismertük eléggé Baditz Ottót: a novellisztikus tárgyak festői között hitték általában a helyét, azoknak pedig manapság kevés a becsülete. A kiállításon szóba került, hogy a nagybányaiak közül Réti István nem tartotta élvonalba valónak; hogy mint láttuk, úttörő volt, azt nem vették észre, mert valóban a nagybányai irány túlszárnyalta a színek feloldásában, de tagadhatatlan, hogy lépcsőfok volt a korát követő fejlődésben. Társadalmának szigorú erkölcsi bírálója volt, képeivel nemcsak gyönyörködtetett, nevelt is. Haladó szellemű művészeink sorában hely illeti meg. Remélhetőleg az idő érvényt szerez Pogány Ödön Gábor megállapításának, amit a tanulmány elején idéztünk.

A soproni centenáris kiállítást, mondták akkoriban fővárosi látogatói, Budapesten kellett volna megrendezni, de tán azért így sem történt rosszul. Baditz egyéniségéhez jobban is illett így, hogy szülőföldje műbarátainak szívében vált tudatossá: ez a vidék adott és nevelt egy nagy festőt a magyar művészet közösségének.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Becht Rezső: Löveri változások

120 Becht Rezső: Löveri változások

Esténként, amikor a várost délről és délnyugatról átkaroló hegyek amfiteátrumában kigyulladnak a szanatóriumot, üdülők, villák és a löveri Szabadság körút fényei, s a Károly-magaslat felett a Vénusz szórja ezüst szikráit, a képzelet eljátszhat azzal a gondolattal, hogy hét évszázad előtt ezen a tájon, a határt őrző királyi nyilasok településében, a *villa Luerben*, a villanyfény helyett csak egy-két rossz mécses pislogott, és a vad vidék szélvédte zúgaiban őrüzek lobogtak. Csupán a Vénusz szikrázott ugyanúgy akkor is, mint ma teszi.

Ez a *terra Luer* azóta is megőrizte nevét, melyet hivatalosan ugyan „lövér”-nek ejtenek, azonban a soproniak, ragaszkodva a sokszázados hagyományhoz, hosszú „ö”-vel és „e”-vel „löver”-nek mondanak.

Sopron fogalmához a képzettársítás három rokonfogalmat szeret kapcsolni: Tűztorony – szabadtéri múzeum és – Löverek. Az első kettőt mindenki megérti, a harmadik néha még magyarázatra szorul.

A „*Löverek*” szó első sorban azt a területet jelöli, amely a Sopront átszelő vasúti sínektől délre terül el és szelíd hullámokban s teraszokban az Egeredi-dombtól a Károly-magaslat lába mentén a Vas-hegy és a Nándor-magaslat erdős oldaláig terjed. Ezen a tájon laktak a 13. század végéig a *lövérek* vagy *lövészek*, tehát a királyi határőrök, *Lövér* nevű falujukban, ahonnan egy részüket IV. Béla, más részüket IV. László betelepítette Suprunba, hogy szaporítsák a supruni polgárok számát. Maga a falu Sopron várossá emelése, tehát 1277 után megszűnt.¹⁽³⁰⁾

Több mint hat évszázadnak kellett eltelnie, amíg a kezdetleges településből Sopron üdülönegyede és idegenforgalmának egyik legjelentősebb tényezője lett, s amíg a 19. század folyamán kialakulhatott itt a kertek százaianak az a különleges együttese, melyet a „kert” szó már nem, csak a „löver” szó képes kifejezni. Nagy vitairodalma támadt ennek a szónak, mert sokan a középfelnémet „lever” vagy „leber” szóból származtatták, ami dombot, lejtőt jelent. A „lövér”-ejtés legtüzesebb harcosa *Rábel László*, a Soproni Napló főszerkesztője volt. Egyik vitapartnerre végül is azzal akarta lezárni a vitát: „Akkor lesz a „löver”-ből „lövér”, amikor Rábelből Rabél lesz!” A hivatalos győztes ugyan mégis a „lövér” lett, Rábel

azonban Bakonyira magyarosította a nevét.

***

A középkor viharos századainak sodrában Sopron – most már az ország legjelentősebb városainak egyike – túlnőtt a várfalakon és az északi, keleti és nyugati külvárosokat duzzasztotta. Csak déli irányban, az erdős hegyek felé, tehát a Lőverek területén nem kívánt senki letelepedni. Közel volt az erdő és benne a veszedelem. Amikor pedig ama sötét idők ostorai: a pestis és a tűzvész [121](#) mellett még a portyázó törökök is örök rémületben tartották a külvárosok népét, akkor a 17. század elején a város külső várfallal is körülveszi magát, s ezzel még jobban elzárkózik a vést rejtő erdős déltől. Még 1739-eben is ezt írja *Hajnóczy Dániel*, az ev. líceum rektora és kiváló humanista: „*Dél irányban semmi sincs azon az egy soron kívül, melyet hosszúsága miatt Lange Zeile-nek, Hosszúsornak neveznek.*”

Sopron lakosságának száma a 18. század végéig 11 000 fölé emelkedik, s ezzel együtt növekszik műveltsége és igényessége a szebb élet iránt. A védelmező házfalakhoz szokott polgárság mégis csak vonakodva és hosszas megfontolás után szánja el magát arra, hogy a külső várfalat ne csak a „Faust”-ból ismert hűsvéti, „városkapu előtti séta” céljából lépje át, hanem állandó kapcsolatot teremtsen a várost körülölelő természettel.

Sopron építészeti szépségének felfedezői idelátogató idegenek voltak: az olasz *Cesare Valentino* 1487-ben és *Jeremiah Milles* angol archeológus 1737-ben, ellenben a város természeti szépségeit már a város szülőtte, a Wittenbergában tanuló soproni diák, majd ágfalvi pap, *Rosner Mátyás* látja meg elsőnek, amikor 1660-ban előadott disszertációjában lelkesen magasztalja szülővárosa „*kellemetes, kedves és egészséges fekvését, erdeit, kertjeit és tiszta levegőjét.*”²⁽³¹⁾

Lackner Kristóf, Sopron nagy polgármesterének és homo universalisának ösztönzésére a módosabb soproniak már a 17. század első negyedében az Újteleki utca mögött és a Bécsi negyedben lévő kertjeikben kerti lugasokat és kőházikókat építettek, de ezek a kuruckorban elpusztultak. Csak másfél századdal később, a 18. század vége felé keletkeztek újak, de most már a város déli szélén, a majdani Május 1. tér (Deák tér) északi oldalán, a mai Rákóczi utcát, Széchenyi teret és Móricz Zsigmond utcát egyesítő egykori Hosszú sornak külső várfalig terjedő kertjeinek végén; a falra kikönyöklő kőlugasok, melyekből szép kilátás nyílt a hegyekre. Szabad, nagyrészt még szűzi táj tárult innen a vasárnaponként itt kávézó, kuglófozó, csibukozó és borozó polgárok elé, akiknek tekintete évről ére növekvő szeretettel siklott végig a hullámosan tornyosuló vidéken. A fal előtt, le egészen a komor ispotályig, melyet éppen napjainkban tüntet el a bontócsákány, szederfák sorakoztak. Mögöttük meredek falú, széles és mély árokban, a Rákpaták folydogált, mely fölé a mai Köztársaság utca és a Múzeum utca folytatásában egy-egy fahíd ívelt. Az egész környék zengett a gyerekek zsvajjától, akik a fák koronáiban szedreztek, az árok bokrai közt rabló-pandurt játszottak, míg mások a diákok és inasok közt hagyományos csatát vívták. A nagy Szedres-árkon túl hosszúfarkú sárkányok imbolyogtak az égben, közöttük a sarlós fecskék zárt kötelékei suhantak éles vijjogással.

Néhány rossz dőlőút kanyargott únottan répa- és kukoricaföldek, bozótos legelők, erdőmaradványok és szittyós rétek közt arrafelé, ahol egymás hátán áttekintve, a dombok csipkés fenyősorokkal vagy vén gesztenyefákkal voltak beszegve. A lankákon borzas gyümölcsösök és szőlők fonódtak szűrös kőkény-, som- és csitkebokrok keretében mozaikká.

Ezek voltak az ős-lőverek, a szónak „kert” értelmében. Mögöttük már a sűrű erdő vette át az uralmat.

Bizonyára évek teltek el, míg az egyik vasárnapon valamelyik kerti ház gazdája, kék pipafüst eregetés után, így szólt a vele szemben pipázó komájához: „A tavaszi borszállítás Krakkóba jól hozott... Azt hiszem jövőre megépíthetem [122](#) azt a kis nyári házat odafönt a gesztenyésben...” Kimutatott a pipa csutorájával oda, ahol ma a Gyermek Szívszanasatórium áll. – A másik tünődve eregette a füstöt: „Erre már én is gondoltam... Ha egypáran összeállunk és az utat is rendbehozzátjuk, akkor jövőre már odafönn ihatjuk a „Weirert” és nézhetjük a várost.”

Valahogy így kezdődhetett. Ilyen csirából születhetett ez a kertbirodalom, amely ma Sopronnak egyik fő ékessége és vonzóereje.

1800 után már szép számmal voltak ápolt gyümölcsösök a hegyek lejtőin. S attól kezdve a mai napig szakadatlan a lőverek tavaszi virágzásának és őszi gyümölcsszüretének fűzére. Sajnos, az új gyümölcsösök egy részét őseink az őshonos gesztenyések³⁽³²⁾ rovására telepítették, mert – az akkori feljegyzések szerint jól értékesíthető gesztenyénél fontosabbnak tartották az egész éven át friss gyümölcsöt adó vegyes állományt. Mindenesetre akkoriban már más szemmel nézték a soproni tájat, mint az elmúlt századok magukba fordult, falak közé húzódo emberei. Ebben is akadtak tanítómestereik.⁴⁽³³⁾ Így *Richard Bright*, angol utazó, aki 1814-ben dicséri a vidéket, melyet *Krickel József* 1829-ben „wirklich reizende Gegend”-nek, „valóban elragadó vidéknek” nevez, ahol szép sétákat lehet tenni. De az itthoniak sem maradnak már el az idegenek mögött. *Bredeczky Sámuel*, a lelkész-író-természetbúvár, akit a magyar turisztika egyik úttörőjének nevezhetünk, Bécsben 1803/5-ben megjelent könyvében lelkes sorokban festi le Sopronnak és vidékének szépségét, külön kiemelve Brennberget és a diák-majálisok színhelyének, a Deák-kútnak környékét. „Aki zavartalan élvezetre törekszik, keresse fel a helyszínen és örvendjen a gyönyörű tájnak, mely idillikus álmvilágnak szende jellegét viseli” – írja. Megemlíti az Alsó-Lővereket is, melyeknek észak felé fordult lankáin ugyan nem a legjobb szőlőlé terem, de felettük a szelídgesztenyések annál ízeesebb gyümölcsöt hoznak. Szerinte az első löveri gyümölcsöt 1800 körül „bizonyos Springer ur” telepítette a mai Gesztenyés út környékén, a későbbi Töpler- vagy Rátz-lőver helyén.⁵⁽³⁴⁾ *Kis János* püspök-költő, 1815-ben „Sopron tájkához” írt ódájában „kalásszal s szőlővel nevető hesperi kertnek” nevezi tájunkat, melybe nyilván beleérti a Lővereket is. *Fényes Elek*, a kiváló statisztikus 1841. évi leírása szerint „várostól délre és nyugatra eső hegyek már csekélyebb bort szolgáltatnak, de tetejüket gyönyörű gesztenyéserdők, s oldalait gazdag gyümölcsösök fedik.”⁶⁽³⁵⁾

A 19. század a soproni heyvidék szépségei feltárásának és a mai Lőverek kiteljesedésének kora.

A nagy Szederes-árok túlsó partján fasoroktól kísért utak épültek, melyek mentén elsőnek az Alsó-Lőver utca, majd a Nyúl utca, vagyis a mai Hunyadi utca házsorai nőttek ki, hogy mint felderítők előre törjenek a Váris irányába. A század dereka után az erdők feltárása is rohamosan meggyorsult. *Braun Nándor*, „a természet és a művészetek barátja” 1855-ben, saját költségén megépítteti a később róla elnevezett Nándor-kilátót és az odavezető sétautakat. Ezzel – mintegy varázsütésre – megindult a kirándulók áradata a város által már [123](#) 1763-ban Preysing generálistól vásárolt, de távoli fekvése miatt a polgárságtól alig látogatott Neuhofon, a mai Erzsébet-kerten át a Nándor-kilátóhoz és a Felső-Lőverekbe. Amikor pedig 1878-ban *Romwalter Károly* nyomdatulajdonos áldozatkészségéből a város házi hegyének ormán megjelent az első, fából épült Károly-kilátó, akkor a vasárnapi turisták elárasztották az Alsó-Lővereket is, útban a Károly-kilátó és a Deák-kút felé.

A városatyák többsége még mindig nem akarta elhinni, hogy a város déli irányban is terjeszkedhet, s ezért, a kisebbség érvei ellenére, hozzájárult ahhoz, hogy az 1865-ben épített Sopron–Nagykanizsai és az 1873-ban épített Győr–Sopron–Ebenfurti vasutat ott vezessék, ahol az ketté szeli a mai várost és a

Szedres-árokcal együtt elválasztja a Lővereket a belső városrészekről. Így lett a Lőverekből Sopron Budája, csupán a Duna helyett itt a sínek képezik a határvonalat. Buda annyiból is, hogy a síneken – vagy most már a falüljárón túl – a hegyek leheletétől és az alpesi szellőtől a levegő üdőbb, ízesebb, tisztább lesz.

Ugrásszerű fejlődést akkor vett a Lőverek fejlődése, amikor *Flandorffer Ignác*, az akkori lokálpatrióták legdinamikusabbja 1865-ben megalapította a *Soproni Városi Szépítő Egyletet*, melynek miniszteri jóváhagyása 1869-ben történt. Hála Flandorffer áldozatkészségének, az egyesület a következő években gyors ütemben sétautakat épített a Deák-kúthoz és máshová, fasorokat ültetett, köztük a Felső-Lőverekbe vezető hársfasort 1878-ban, pihenőpadokat és útjelzőket állított, s így ezt az addig mostohán kezelt, bár Sopronnak természeti szépségekben leggazdagabb negyedét a céltudatos fejlesztés útjára vezette.

A 80-as évek elején a város olyan lépésre szánta el magát, amely gyökeresen megváltoztatta a Lőverek helyzetét. Tíz év leforgása alatt beboltoztatta a Szeder-árok mélyén folyó Rák-patak több szakaszát és az így nyert területen a Városszépítő Egylet a Deák téri, tehát a mai Május 1. téri parkot létesítette. Abban az időben a tér északi oldalán már a 70-es évek óta ott állt a ma is meglévő két kis családi ház a múzeumkert szomszédságában. Ezek mellé, a konzervatív polgárság megrökönyödésére, a haladó gondolkodású polgárcsaládok most már egymás után építették egy- és többszintes házaikat, a tér nyugati végét pedig 1890-ben a Lenck-család oszlopsoros, timpanonos főbejáratú palotája, a mai Liszt Ferenc Múzeum zárta le.

A parkosított, szökőkutas, szép épületsorokkal keretezett Deák térrel és a házak között még megmaradt régi kertekkel és kőlugasokkal a város most már arccal a Lőverek felé fejlődhetett tovább. *Dr. Printz Ferenc*, a Szépítő Egylet későbbi elnöke már 1888-ban megépíttette a Lőver-vidék első teraszán, az eleinte Printzstegnek nevezett *Panoráma utat*.⁷⁽³⁶⁾ *Hoffmann R.* 1890-ből származó kőrajza – a sok soproni veduta egyike – a Panoráma útról a városra és az Alsó-Lőverek egy részére nyíló kilátást mutatja. Néhány kisebb gazdasági épületen, a Neubauer-téglagyár szárítóin és taván kívül csak a Meyne-telep szederfaültetvénye és faiskolája és a Carstanjen-család háza és hatalmas kertje emelkedik ki a tájból. A Meyne-telep helyén ma a Hunyadi és az Entzbruder utca van, a Carstanjen-kertben pedig 1898-ban felépítették a Honvéd Főreáliskolát, melynek utóda 1919-ben a Selmeci Bányászati és Erdészeti Főiskola, illetve később az *Erdészeti és Faipari Egyetem* lett. Ennek botanikus kertje a Panoráma út lábánál az egykori Carstanjen-parkból fejlődött.

Már a 80-as években a Lőverek magasabb részein is mind több csínos nyaraló nevetett ki a gyümölcsfák lombja közül. Sőt már akadt olyan avantgardista ¹²⁴is, aki állandó lakója lett a távolabbi Lővereknek. Ez az első téli-nyári lőverlakó nem kisebb személyiség volt, mint *Frankenburg Adolf*, a publicista és író, a magyar irodalmi tárca megteremtője, az *Életképek* majd Kossuth Lajos Pesti Hírlapjának szerkesztője és a soproni Irodalmi és Művészeti Kör megalapítója 1877-ben. Ő már 1884-ben kint lakott a mai Lándzséri út 1. számú villájában, ami akkor még merész dolognak számított.

Példáját mind többen követték, bár a villatulajdonosok többsége – különösen a Felső-Lőverekben – szinte egészen az I. világháborúig a gesztenyeszüret után felrakodott a stráfkocsira és beköltözött a városi lakásba, ahol a gyerekek alig bírták kivárni az orgonavirágzást, hogy újra előálljon a stráfkocsi és kiköltözhesse az ő zöld birodalmukba.

A századforduló körüli években már szinte „státus-mutatónak” számított a lővervilla, majdnem úgy, mint manapság az autó. Mivel azonban őseink nyugodtabb vérű emberek voltak, mint kortársaink jórésze, nem gyötörte őket az irigység és nem lettek a frusztráció áldozatává, ha a szomszéd emeletet húzatott a villájára.

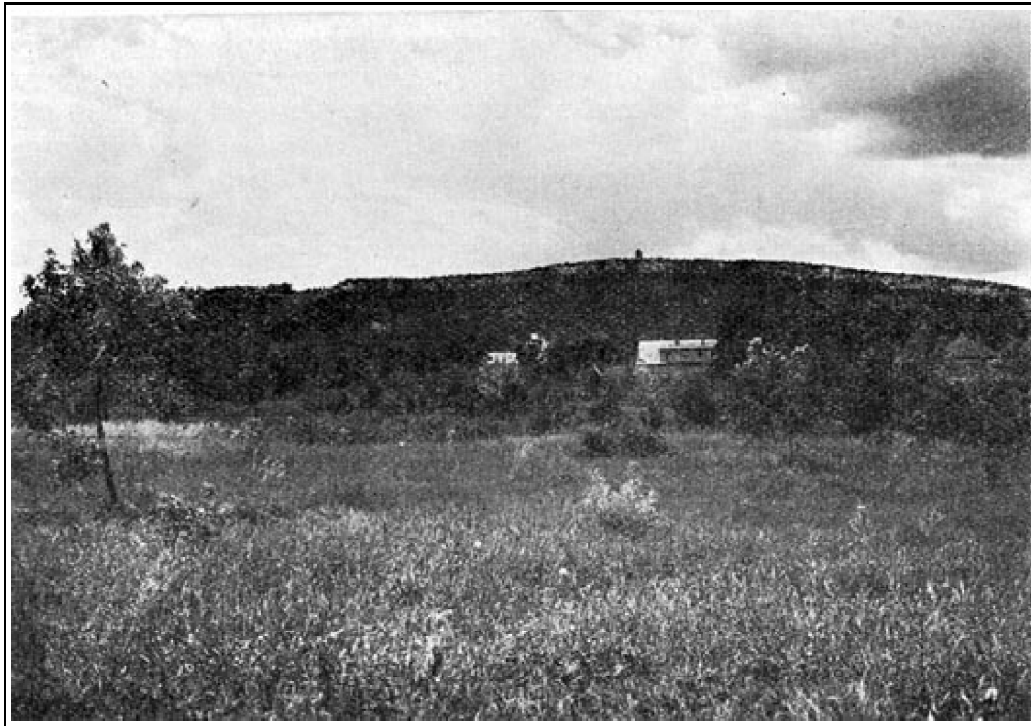
Örültek annak, ami már megvolt és eszükbe sem jutott egy Trabant-Moszkvics-Opel jellegű vetélkedő – lövéri szinten. Nem sokat törték a fejüket a demokrácia fogalmán sem, csak éltek, mint egy nagy család egyenrangú tagjai, szép békességben és kölcsönös megbecsülésben a tőlük csak egy élősövényvel elválasztott szomszédaiikkal. Erre tanította őket a Lőverek szelleme.

A Váris akkor is már hatalmas tölgyese előtt, a Villa soron felsorakoztak a szép villák. Nagy verandáik északra néztek, a városra és azon túl a Bécsi-dombra, Zárhalmi-erdőre, a Fertő pasztelkék sávjára. Sorukat a keleti oldalon a Szent János-kápolna zárta le, mely 1764 óta a Tűztorony mellett állott, azonban 1893-ban, az új Városháza építések köveire bontották és idefont, az Alsó-Lőverek kimagasló pontján kecses rokokószepségében újra felépítették. A nyugati oldalon a Villa- vagy Városligeti-vendéglő, a későbbi Gruber-szálló, a mai Gyermek Szívszanatórium nagy teraszán illatozott a csirkepörkölt és koccantak a söröskriglik. Azoknak a századeleji híres cigányprimása, *Nyári Rudi* is húzta itt nyári estéken a magyar nótákat, amelyek a nagy csöndben végigúsztak a Lővereken, izgalomba hozva a nyitott ablaknál hallgatózó leányokat, a mai József Attila és Martos Flóra gimnazistalányok „felsőbbbaleány”-nagyanyáikat. A cigánybanda melletti asztalnál Festesics Ilma grófkisasszony ült és le nem vette a szemét a barna hegedűsről, aki szinte csak neki játszott a húrok minden érzelmességével a grófkisasszony nótáját: „Lehullott a rezgőnyárfa ezüstsínű levele...” A bűvöletből házasság lett, abban az időben elképesztő mesalliance. De a „felsőbbblányok”, akik Beniczkyné Bajza Lenke regényein nevelkedtek, mindent megértettek és sokat sírtak, amikor Nyári Rudiné rövid boldogság után a gyermekágyból kisfiával együtt felköltözött a Szent Mihály-temetőbe. Száz cigány kísérte a „Lehullott a rezgőnyárfa” dallamával.

Az új századnak ezen első éveiben a hosszú békéhez szokott polgárokat a biztonság érzése töltötte el és tette süketé és vakká a mélyben morajló tömegek zúgása és a láthatáron cikázó villámok iránt. A jövő kecsegtetőnek látszott, s ezért egymás után épültek a további lövervillák a Felső-Lőverek völgyes-dombos labirintusában is, annyira, hogy a tulajdonosok jónak látták saját őr állítani, akiről aztán kisült, hogy az utolsó veranda-lámpa kialvása után besurran az egyik villa kamrájába és ott alszik békésen a Lőverek álmosító illatában. Később aztán két rendőrőrszoba és állandóan cirkáló őrszemek látták el a lövéri biztonsági szolgálatot.

125A városi közgyűlés 1913 február végén már 39 állandó, tehát téli-nyári löverlakóról számolhatott be.⁸⁽³⁷⁾

A Felső-Lőverek nemcsak földrajzi helyzetükkel magasodtak az Alsó-Lőverek fölé, hanem a közmegítélésben is különleges helyet foglaltak el. Errefelé nagyobbak a kertek, változatosabb a terep, a majdnem 300 m tengerszint feletti magasságból messzebb lehet látni, itt több a szelídgesztenye, amely 200 holdnyi területével innen egészen Ágfalváig terjed egész erdőt alkotva, no és akkor itt volt még az a három zöldvendéglő, amely már nevében hordta az Alpeselek varázsát: az *Alm*, a Felső-Lőverek legmagasabb pontján, a *Svájci-ház*, valamivel alacsonyabban és a *Hűvösvölgy-vendéglő* a Deákkúti út mentén.

Kilátás a Felső Lőverekre. 1950 körül

1900-ig a Szépítő Egyesület már kereken 40 km sétautat létesített. Mikor azután 1903-ban megalakult a *Dunántúli Turista Egyesület*, és első tetteként 1906-ban megépítette a Nyiresen a Muck-kilátót, az útépités, pihenők létesítése, útjelzés erőteljes iramot vett. Az egymással versengő és egymást kiegészítő két egyesület lelkes munkája nyomán az egykori vad besenyőtelep helyén, a gyümölcsök, gesztenyések, nyári lakok és jó utak segítségével az új század elején immár éretten kivirult teljes szépségében Sopron legkedvesebb gyermeke, a Lőver-negyed.

Akkor még csak a soproniak gyönyörködtek virághímes zöld világában. Idegenek még ritkán jártak errefelé, nem is látták volna szívesen őket. Az estefelé az irodákból, műhelyekből, üzletekből lőverük felé siető, csomagokkal megrakott családapák, a napi munka után boldog felszabadultsággal merültek el a Lőverek [126](#)madárdaltól és rovarzenétől lüktető békességében, ahol szakállas fenyőcsaládok, anyai gyümölcsfák, ribiszke- és málnabokrok a virágokkal együttesen árasztották azt az illatot, amelyre még egy hosszú élet estéjén is szívfájdalommal emlékezik vissza az egykori lőver-gyerek.

Hiszen gyümölcsöskertek másutt is vannak, szebbek is, számosabbak is, de csak itt, csakis ezen a hullámos, ringó, ezerarcú tájon lesz a kertből lőver: felfokozott kert. Bensőségesebb, simogatóbb, felejthetlenebb. Megmagyarázni ezt az átlényegülést alig lehet. Mindenesetre kell a lőverbe – ellentétben a korszerű gyümölcsstermesztés alapelveivel – annyi fajta gyümölcsfa, hogy a család májustól a következő cseresznyeérésig mindig el legyen látva gyümölccsel. Azután – újabb ellentétben a nagyüzemi gyümölcsgyártással – a lőver gyümölcsfái sűrű fűben kell hogy álljanak, mert a derékig érő júniusi fűtenger vadvirágai nélkül a lőver csak kert maradna, a tehének meg lovak pedig elesnének a legzamatosabb szénától. Feltétlenül kell bele néhány sor ribiszke és a nem túlságosan gondozott utak mentén széles buxussövény. Fent, a lőver felső végében (mert a legvalódibb lőver lejtőn fekszik és lépcsők kötik össze az

egy-egy teraszokat) az utolsó harmadban, szelídgesztenyefáknak kell állani. Ők a löver szín-, illat- és madárdalkarának dirigensei, akik a többi fa fölé kiterjesztett ágkarjaikkal beintik a fák, bokrok, virágok belépésének idejét a tavaszi szimfóniába. Csak amikor már az összes gyümölcsfák elvirágoztak, csak akkor kezd virágozni a szelídgesztenye, hogy heteken át betöltse az egész Löver-vidéket virágbojtjainak fojtó, érzéki illatával. Egy-két magnóliafa jelenléte nem kötelező, de jó pontot jelent a löver minőségében.

Abban a századeleji világban este a verandákon, a petróleumlámpa fénysátrában összegyűlt vacsorázni a család: a gyerekek, az egész napi szilaj játék fáradtságában, a szülők, a napi gondokat levetettek derűjében. Béke ült a lelkeken, hiszen a külső világ baja-gondja csak a milliányi falevélen átszűrve, minden mérgező elemről megtisztítva jutott el ide. Az apák ugyan néha hoztak magukkal valami furcsa szorongást, különösen amióta szombat délutánonként látták a gimnáziumok tanulóit kivonulni, az alsóbb osztályokat a Várison túl levő nagy játszótérre „hosszú métázni”, a felsőbb osztályosokat azonban fegyverrel a vállukon, a katonai lövöldre, előzetes katonai kiképzésre. De ez csak addig nyugtalanította őket, amíg vacsora után az Alm vadgesztenyefái alatt megitták a második kancsó schwechátit, mialatt a kuglipálya palánkja döngött, a babák lány puffanással dőltek és a folyó vészterhes robajjal nekilódult, amikor a *Dobó Katica Tekész Társaság* vagy a *Meztelenek* bajnoka kiengedte a markából.

Vasárnap délután a Felső-Lövereket előzőnlötte a katonaság. Békés szándékkal jöttek, de ezt nem mindig sikerült végig megőrizni. A Svájci házban szólt a zene: „Most jöttem meg Párizsbul, abból a kutyanagy városbul”, sarkantyú pengett, lányok sikongattak, poharak csörrentek: a garnizon huszárjai, tüzérei, honvédei és közös bakái pörgették a sokszoknyájú kiscselédeket, míg feljebb, az Almon, az altiszt urak mulattak. A löverek keskeny ösvényein fiatal párok andalogtak a szűk élősövények által diktált közelségben, éppúgy, mint ma, csak akkoriban még néha beszélgettek is, és nemcsak a táskarádióból zörgő zenét hallgatták.

***

Ebbe az idillbe dörrent bele 1914. június 28-án Szarajevóban *Gavrilo Princip* revolvere, amely kioltatta Ferenc Ferdinánd trónörökös és neje életét. [127](#)A harmadik áldozat a világbéke volt. Egy hónapra rá a Löverek derűjét is elfújta az I. világháború kitörése.

Azt a háborút még a harctereken vívták, a hátszág és így a Löverek is még sértetlenek maradtak, de szertefoszlott egy gyanútlan álom és szétszóródtak a családok. Nemsokára már Galicia sorából, a Doberdo sziklái közül, a Piave mellől vagy Szibériából szálltak a sőhajók a Löverek elveszített paradicsomába.

De a Löverek még a világégésben is tovább épültek. 1916–18-ig kiépül az Alsó-Löverekben a Béke út, melyet akkor gróf Tisza István úrnak neveztek, és sűrűsödtek a kertes családiházak mindenfelé, ahol már kialakultak a Wälder-terv szerint a városias rendbe szedett utcahálózatok.

***

Néhány haladó gondolkodású polgár fejében már a háború előtt is kísértett az idegenforgalom gondolata. Ez a gondolat a frontok összeomlása, a Tanácsköztársaság elbukása, Trianon és a népszavazás után parancsoló erővel lépett fel, hiszen a szűk földrajzi hurokba szorított Sopronnak új létalapot kellett teremtenie. Három ilyen alap kecsegtetett eredménnyel: a Löverek, a műemlékek és az iskolák. Negyediknek talán hozzászámíthatjuk a soproni bort is.

Megkezdődött a küzdelem a jövő megteremtéséért.

Hárs József, a Soproni Szemle 1967. évi 2. és 3., majd az 1968. évi 1. számában közölt alapos tanulmánya a soproni idegenforgalom történetéről élesen megvilágítja az I. világháború utáni évek társadalmi és várospolitikai nehézségeit: a végtelen viták, huzavonák, személyi ellentétek, anyagi nehézségek, infláció, szűkmarkúság szövevényét. *Dr. Thurner Mihály*, az új polgármester, *dr. Heimler Károly*, főjegyző, a Szépitő Egyesület elnöke, *dr. Pinezich István*, a Dunántúli Turista Egyesület alelnöke, majd elnöke és a köréjük gyűlt segítőtársak egyet akartak, de más-más módon. A túlzott megfontoltság és óvatosság mérkőzött a Heimler által képviselt célra törő merész dinamizmussal. A *Lőver Rt.*, *Idegenforgalmi Rt.*, *Városfejlesztő és Építő Rt.* anyagi és egyéb nehézségekkel küzdve csak akadozva tudta céljainak egy töredékét megvalósítani.

És mégis, még ilyen körülmények között is értékes eredményeket hoztak a húszas évek. A löveri oldalon megnyílhatott a víztisztító berendezéssel felszerelt, modernizált *Lőver-fürdő*; haladt ha lassan is, a *Lőver körút* kiépítése; a Dunántúli Turista Egyesület Hatvan Ferenc elnök vezetésével több ütemben megépítteti 1927–1935-ig a *Hatvan Ferenc Turistaházat*; a téli sport kedvelői számára a Károly-magaslattól a Turistaházig műszánkópálya, a Dalos-hegyen sí-ugrósánc épült. Az Alsó-Lőverekben ezekben az években épül ki a mai József Attila (akkor Felkelő) utca, a Zrínyi és a Madách utca, és az Alsó-Lőver utca folytatásában, a szerpentinekben a Váris tölgyeséhez vezető Winkler út.

Hatalmas viták eredményeként 1934-ben végre állt a *Lőver-szálló* első szárnya, melyet 1936-ban követ a második szárny. 1932-től a „filléresek” ontják a belföldi turistákat, az osztrák autobuszok pedig hozzák és viszik a józan állapotban érkező és boldog kábulatban távozó külföldieket.

A mámorra szükség is volt, mert a levegőből még a Lőverek ózondús fenyveseiben és tölgyeseiben is kezdett kifogyni az oxigén. Nyugaton mind sötétebb felhők vonultak fel, Ausztriában vér folyt. 1938-ban aztán kitört a lappangó vész, és az emberiségre rázúdult modern történetének hét legszörnyűbb éve.

Magyarország és benne Sopron is még néhány évig a látszólagos védettség csalfa hitében élt. Az idegenforgalom ugyan ingadozott, de nem sorvadt el, sőt akadt optimista, mint dr. Hernfeld Pál, aki megépítette a *Lőver-penziót*, egy svájci konzorcium pedig nagy hotelépítési tervekkel jelentkezett. A Muckon [128](#)felavatták az *István-menedékházat*, miután már 1936-ban átadták rendeltetésének a Lővereket koronázó új, terméskövekből épült, bástyaszerű *Károly-kilátót*, Winkler Oszkár alkotását. Csodálatosképpen ezekben a vészterhes években még rövid időre kivirult egy új idegenforgalmi ág. A Lőver-szállót angolok és hollandusok népesítették be, akik a Soproni Lovas Egyesület lovain lovastúrákon vettek részt, télen pedig paripák által húzott síléceken a Lőver-körúton sí-jőringeztek.

Aztán Magyarországot is magába szívtá az örvény. Az egykori országrészek visszacsatolásának mámorát befelhőzte a határzárlat, az elsötétítés, a mozgósítás, a hadbalépés, a doni katasztrófa, a német megszállás. Eljött az üldözések és a bombázások ideje, melyeknek egyike, az 1944 december 18-i, végigsöpört a Lővereken is. Teljesen megsemmisült a Hatvan Turistaház szállodája, rommá lett a Lőver-szálló egyik szárnya, a másikba német parancsnokság költözött. Emberek, villák, gyümölcsfák halála jelezte a bombázók útját végig, a Lőverek egész területén.

Szomorú emlékek terhelik az Alsó-Lőverek ama sarkát, ahol a *Bakterpályán* a háborúig a korcsolyázók suhantak a „Jégkeringőt” harsogó nagy zenemonstrum hangjaira, nyáron meg a teniszesezők kergették a labdát. A Bakter mellett 1898-ban egy vállalkozó szellemű és eszközeiben nem nagyon válogatós svájci: *Gattineau*, egy háromszintes szállót épített szép kerttel. A vállalkozás hamarosan megbukott és a szállóból a *Jacobi Testvérek Szivarkahüvelygyára* lett. 1944 májusában a tomboló embertelenség ebben az épületben

gyűjtötte össze a vagyonosabb zsidókat, míg a vidékieket és soproniakat két hónappal később a szomszédos, akkor épülő, még vakolatlan, ablaktalan és ajtótlan Egyetemi Kollégium nyers falai közé zsúfolta be, hogy innen indítsa őket tovább a Déli pályaudvar és a pusztulás felé.

A soproni idegenforgalom a várossal és a Lőverekkel együtt a II. világháború áldozata lett. Az Alsó-Lőverek jelentékeny része rommezővé vált, a Felső-Lőverek csak keveset szenvedtek.

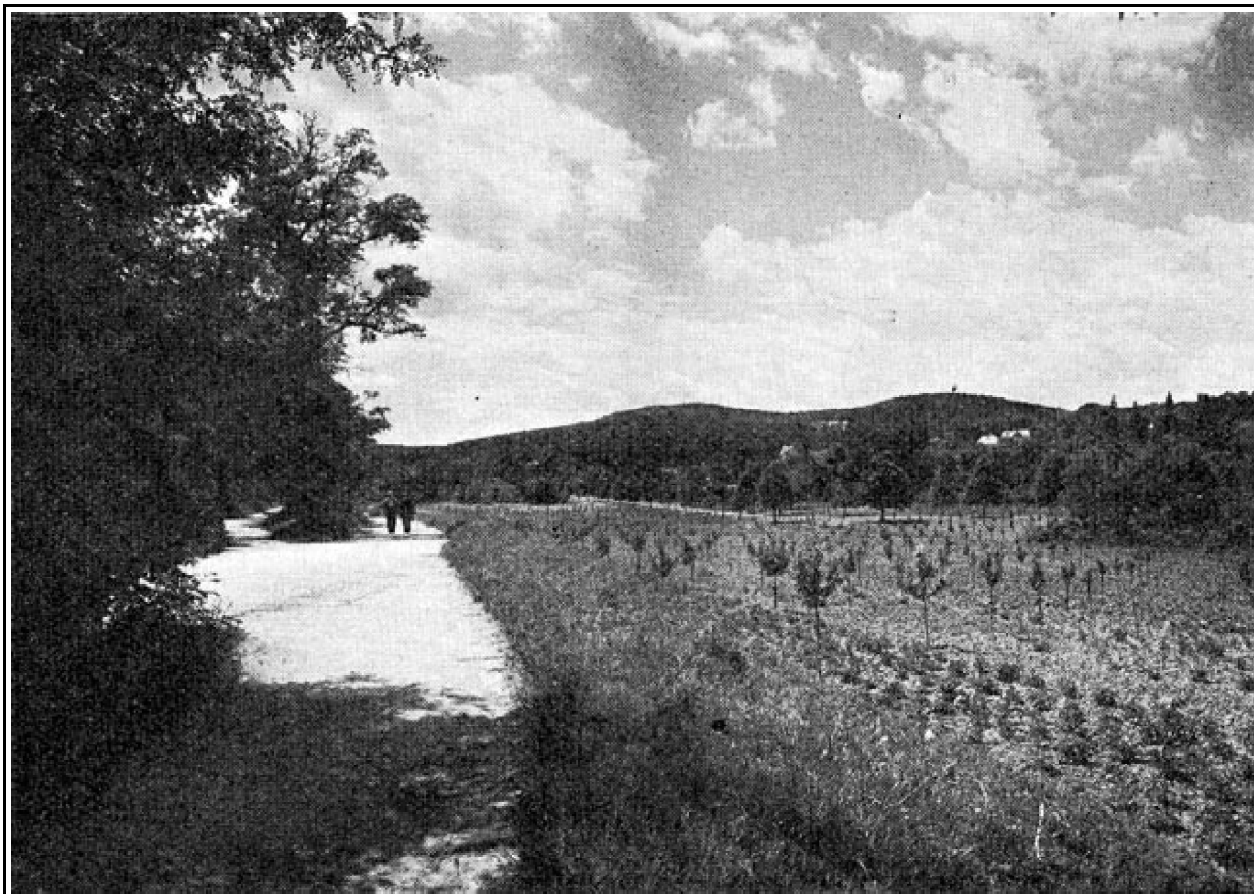
***

1945 nemcsak új fejezetet, hanem új könyvet is nyitott Sopron történetében. A minden értékek átértékelésének kora a rommá lett város rommá lett Lőverjeiben is merőben új irányt diktált. A szociális eszmék megvalósításának első, bizonytalan éveiben, amikor „a legfőbb érték az ember” volt az uralkodó jelszó, a Lőverek és a soproni erdők előtt az üdültetés és gyógyítás terén szép feladat állott. Mégis évekbe tellett, míg Sopron, az ország második legromosabb városa lehetőséget kapott arra, hogy komolyan nekiláthatott szállói helyreállításához. Az erdő állami tulajdon lett, a Szépítő és a Turista Egyesületeket feloszlatták, a Lőver-szálló romjain már egy kis nyírfaerdő zöldelt, az Újságírók Egyesülete által épített, de még be nem fejezett Ciklámen-szálló és a Gruber-szálló sorsa évekig rendezetlen maradt. Az idegenforgalom kérdését egyelőre még fontosabb és sürgetőbb kérdések szorították háttérbe.

1948 nyarán végre befejeződik a Lőver-szálló régi szárnyának a helyreállítása, a Természetbarátok társadalmi munkában helyreállítják a Hatvan Turistaházat, újra működni kezd a háború alatt épült Sport-szálló, a Gruber, a Hernfeld-penzió és a Lőver-fürdő. De a Lőverek általános képe még soká magán viseli a pusztítások nyomait. Rossz utak, gyatra világítás, elfűtött erdőrészek, elhagyott villák és romok. Mindenfelé kóbor kutyák és macskák csellengenek, disznóvisítás hallatszik, mert az új lakók egy része disznótartással védekezik az élelemhiány ellen.

129 Ez volt a helyzet az 50-es évek elején. Azóta a természet regeneráló ereje begyógyította a Lőverek és a környező erdők embertépte sebeit, a soproni emberek pedig állami támogatással, de nem utolsósorban a nemrég még kispolgári bűnnek számító, de azóta már rehabilitált és újra erénnyé emelt lokálpatriotizmus erejével új életet teremtettek a Lőver-világban.

Nem a régi életet támasztotta fel. Egy újat, melyben az immár teljesen helyreállított Lőver-szálló mint *SZOT üdülő*, a *Pedagógus Szakszervezet üdülői*, a legkorszerűbb *Gyermek Szívstanatórium*, a Ciklámen-szállóból lett *Állami Szanatórium*, a nemzetközi autóversenyek színhelyévé lett és az Egeredi-dombra is kiterjesztett löveri *Szabadság körút*, mely most kap egész hosszúságában higanygőzvilágítást, az *Állami Nevelőintézet* tömbje, kollégiumok, új iskolák, sporttelepek, sűrű autóbuszjáratok hirdetik a Lőverek új jelenét és biztosítják a még teljesebb jövőt.

Kilátás a Felső Lőverekre. 1950 körül

Ezt a jövőt szolgálja az *IBUSZ* által az évek során át létrehozott *Camping* a Béka-tónál, amely az erdőben megbúvó színes weekend-házakkal minden igényt kielégítő felszerelésével és gyönyörű fekvésével az ország egyik legszebb turistatáborra. A jövő érdekében épül jelenleg az Állami Szanatórium és a SZOT üdülő új szárnya és ennek a fejlődésnek a gyümölcse az immár országos hírű *Fenyves-szálló*.

Ez utóbbiról a vélemények megoszlanak. Sokan élettelennek érzik az eleven erdő közepén. Az érkező felé forduló tűzfal szép sgraffito vaászjelenete ugyan enyhíti a cementszürke hátulnézet túlzott puritanizmusát, azonban a szertetőrekvő épülettömb mégis csak este hat egységesnek és harmonikusnak, amikor kigyúlnak a társalgókban és éttermekben a gazdag fényforrások, és a képzeletdús kerámia-faldíszek csillogása étellel tölti meg a szállót. Talán jobb [130](#) lett volna ezt a mindenképpen szükséges reprezentatív szállodát az erdő szabadabb térhatású helyén, arccal az érkező felé felépíteni, és az egyszerű, de a környezetbe szervesen belesimuló Hatvan-házat meghagyni a szerényebb igényűek számára.

A Lőverek alapszíne a zöld. Az a zöld, amely a „zöldvendéglők” életető eleme. De hová lettek a Lőverek meghitt zöldvendéglői? A Svájci-ház, a Hűvösvölgyi vendéglő, a Gruber- és a Hatvan-ház? Egyetlen egy igazi, telivér zöldvendéglőnk maradt, amilyenben *Krúay Gyula* is jól érezte volna magát: az *Alm*, újabb nevén *Alpesi vendéglő*, fent a Felső-Lőverek taréján, a „Zwetschgenburg”-nak csúfolt egykori Szilvász-villa vörös téglatornya és a *Hobby-vár* szomszédságában. De már ezt az utolsó menedéket is a

„korszerűsítés” rémhírei lengik körül, s barátai aggódnak a vadgesztenyefák levéltenyerei alatt megbúvó érzelmi műemlék sorsáért.

***

IV. Béla lövéreinek korától az atomkor és az asztronauták koráig nagy változások történtek a Lőverekben. A századforduló idejére kialakult a klasszikus értelemben vett Lőver-világ mint életforma. Az I. világháború után Sopron egyik legfontosabb életfenntartója lett mint idegenforgalmi mágnes. A II. világháború óta üdülői és szanatóriumai révén ezrek beutalási kérvényeinek tárgya.

De amíg a Lőverek egészükben egyre fejlődnek, addig alkotóelemeik, a löverkeretek, fokról fokra elválnak. Felaprózódnak, fogynak, kivetkőznek lényükből. Egyes részekben az igazi löver lassan olyan ritka lesz, mint a népviselet. Az Alsó-Lővereknek a várossal szomszédos része már nem löver, hanem kertváros. A kertés villák közt iskolák, kollégiumok, többszintes háztömbök emelkednek. Ez rendjén is van, ez a fejlődés természetes útja. Azonban azt a részét a régi lövervilágnak, amely a Mikovinyi úttól és a sporttelepektől délre az erdőig terjed, azt a részét óvni kellene. A kertváros szabadon terjedhet és rohamosan terjed is az Egeredi-domb pompás kilátást nyújtó, autóbuzos körútja felé vagy a Harkai út irányában.

A Felső-Lőverekben jobb a helyzet. Ott még érintetlenek a valódi löverek a Felső-Lőver út, Fenyves sor, Hársfa sor, Csalogány köz, Galagonya köz, Tünde út és a többi szépnevű út és ösvény között. De már itt is kezd megbomlani az egyensúly és az összhang. Az első tömbháztelep az Erzsébet kert utáni részen már áll és kellemes színadásával, barátságos otthonokat sejtető beosztásával a kezdetben zúgolódók nagy részét is kiengesztelte, mert a kilátást a hegyekre inkább keretbe fogja, mintsem rontja. Azonban már folynak az új tömbháztelep építési munkái a Cseresznye sor, Ibolya út, Hársfa sor közötti nagy lankán, s ez már betörés és feszítő ék egy homogén világba. Itt már féltő, hogy az eredmény diszharmonikus, kilátást és hangulatot rontó lesz.

A Lővereket, amennyire az a modern élet követelményeivel összeegyeztethető, természetvédelem alá kell helyezni, úgy, ahogy régi házaink műemlékvédelem alatt állanak. Amilyen óvatos kézzel óvjuk műemlékeinket, olyan gondosan kell ügyelnünk Lővereink jellegének fenntartására. Hibákat elkövetni könnyebb, mint jóvátenni. Van bent a városban olyan új épület, melynek lebontására társadalmi munkában vállalkozna sok soproni.

Lővereink fejlődésére most rak a korszerű technika egy erőteljes ékezetet. Már befejezés előtt áll a Dalos-hegyen épülő, 174 m magas Tv-torony, amely detronizálja a Károly-kilátót. Ez a karcsú torony a város felett az új idők fárosza, de talán felkiáltó- és intőjel arra is, hogy bár Kronosz felfalta saját gyermekeit, Sopron ne tegye ezt legkedvesebb gyermekével, a Lőverekkel.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kristó Gyula: A locsmándi várispánság és felbomlása

131 Kristó Gyula: A locsmándi várispánság és felbomlása

A locsmándi várispánság megszüntéről két, egyaránt 1263-ban kelt oklevél tudósít. Az egyik, hó és nap szerint keltezetlen, IV. Béla király nevében szóló diploma elmondja, hogy a király hívének, Lőrinc étekfogó mesternek, soproni ispánnak és általa örököseinek s azok utódainak adja az egész Locsmánd (Luchman)

vármegyét Lánzsér (Lanser) várral és egész kerületével (districtu) és más, Locsmánd vármegyéhez tartozó hasznaival együtt. „Akarjuk és rendeljük – folytatja a királyi oklevél –, hogy a várjobbágyok, a jobbágyfiúk, akiket kelthiobagfyu-nak mondanak és a várnépek (castrenses) ama szabadsággal és szolgálattal, amellyel nekünk és az általunk állított comesnek tartoztak szolgálni, [most] ...Lőrinc mesternek tartozzanak. És ha valaki a várjobbágyok vagy jobbágyfiúk közül az említett Lőrinc mesternek nem akarna szolgálni a szokásos szolgálattal, Lőrinc mesternek mint a föld urának hagyja hátra földjét, egyébként rendelkezék az eltávozás szabad lehetőségével.”¹⁽³⁸⁾

A másik, 1263. december 17-én kelt királyi oklevél (amelyet időben megelőzött az imént idézett, hó és nap szerint keltezetlen, 1263. évi diploma²⁽³⁹⁾) a király hívének, Lőrinc étekfogó mesternek, soproni ispánnak és általa örökösének és azok utódainak adja „Locsmánd (Luchman) vármegyét minden hozzá tartozó birtokkal, prédiummal és azok földjeivel, akiket újonnan (de nouo) vettek a várjobbágyok közé, és [adományozza] Lánzsér (Lanser) várat, amelyek előbb Baroch fia: Miklósnak adtak királyi engedéllyel, de végül is az gyermek nélkül halván meg, a király kezére jutottak; kivéve [az adományozásból] a nemesek örökölt, vásárolt és adományozott birtokait, továbbá a vár nemes jobbágyainak a vármegye földjén lévő földjeit, ugyancsak kivéve Beze fia: István örökölt földjét és adományozott földjeit, melyek a vármegyében vannak.”³⁽⁴⁰⁾ Az oklevelet záró határleírás az eladományozott földek és birtokok határait közli a borsmonostori apát, valamint Osl fia: Herbor comes levele alapján.⁴⁽⁴¹⁾

132A két oklevél – azonos tárgya ellenére is – érdekes eltérést mutat. Már ez a tény is kérdésként veti fel: mi történt a két diploma kiállításának közti, igen rövid, alig pár hónapos idő alatt? De ezen túlmenően az okmányok – mintegy csomópontba gyűjtve a problémákat – involválják a várispánság 1263 előtti, valamint 1263 utáni történetjének megvizsgálását, mert csak az előzmények és következmények felderítése adhat plasztikus képet az 1263. évi helyzetről. A kép felvázolása talán egyéb más megfontolások miatt sem lesz haszon nélküli.

Locsmánd névvel először egy 1156 körül kelt oklevélben találkozunk, amely arról tudósít, hogy II. Géza király az általa behívott hospeseknek, Gotfrith és Albreht vitézeknek adja – egyebek mellett – a Sopron megyében lévő Locsmánd (Lusman) nevű falut a teljes vásárvámmal.⁵⁽⁴²⁾ 1171-ből arról értesülünk, hogy „Ivanka comes de Luchman”, midőn a király [III. István] Pesten volt, a király jelenlétében perelt a hospesekkel, a nemes Gotfridusszal és Albreht-tel, azt mondván, hogy a királyi adomány [ti. II. Gézáé] az ő comitivájához tartozik (dicens datum regium ad suam pertinere comitivam); a király pedig tudva, hogy királyi adományt nem illik visszavenni, és belátván a tiszta igazságot, hogy az nem tartozik annak comicia-jához (sic!), a mondott hospeseknek és örökösöknek visszaadta örök birtoklásra – más javadalmak mellett – Locsmánd (Luchman) falut, miként azt nekik atyja adományozta.⁶⁽⁴³⁾ Bár *Stessel József* úgy vélte, hogy a „comes de Luchman” kifejezés csak „locsmándi magánbirtokost” (és semmi esetre sem „locsmándi ispánt”) jelent,⁷⁽⁴⁴⁾ *Waldapfel Eszter* kifejtette és példákkal – többek között éppen az inkriminált 1171. évi oklevél-adattal – igazolta, hogy a comeseknek (ti. az ispánoknak) volt a comitatushoz tartozó birtokuk, amely a mindenkor comes reális (azaz az ispánsághoz tartozó), nem pedig personalis (személyes) jogú birtokát képezte.⁸⁽⁴⁵⁾ Így jogosult annak feltételezése, hogy Ivanka locsmándi ispán volt, s hogy a locsmándi várispánságnak – annak ellenére, hogy az 1156 körüli oklevél Locsmánd falut Sopron megyében lévőnek mondja – már 1156 előtt is fenn kellett állnia.⁹⁽⁴⁶⁾

Vitán felül áll, hogy a német hospesek nem a teljes Locsmánd falut, hanem annak csak egy részét élvezték,¹⁰⁽⁴⁷⁾ hiszen egyfelől a 13. század elején végrendelkező Ivan – akit *Stessel József*, jóllehet itt Ivan nem comesként fordul elő, az 1171-ből ismert Ivanka-val tart azonosnak¹¹⁽⁴⁸⁾ – Locsmándon (Luceman) javadalmakkal rendelkezett,¹²⁽⁴⁹⁾ másfelől pedig egy 1186-ban kelt királyi összeírás Locsmándon

(Luchman) 13 szabad udvornik-mansiót állapított meg. Az 1186. évi oklevélben szereplő „Thomas Comes filius Symum”-ot¹³⁽⁵⁰⁾ ugyan *Belitzky János*¹⁴⁽⁵¹⁾ locsmánci várispánnak tartotta, de *Lederer Emma* nagy valószínűséggel bíró hipotézise szerint a szabad udvornikok (liberi udvornicorum) – így köztük Simon ¹³³fia: Tamás comes is – az udvornik-centurionatusok vezetői, centuriói lehettek, azaz ugyanúgy földtulajdonnal rendelkező, a centurionatus *főltt* álló emberek, mint a várnép-centurionatusoké.¹⁵⁽⁵²⁾ Vagyis: az 1186. évi oklevélből ugyan nem kapunk képet a locsmánci *várszervezetről*, de értesülünk a locsmánci udvornik-„centrumról”, a királyi *udvari* szervezet locsmánci meglétéről. Az 1186. évi adat hallgatásából nem lehet érvet kovácsolni a locsmánci várispánság léte ellen, mint ahogy a már tárgyalt 1171. évi oklevélből sem következhet a locsmánci udvari (curia-) gazdálkodás hiánya. Itt ugyanis – mint láttuk – a király hatalmi szóval dönti el, hogy az adomány nem tartozik a locsmánci várispán (comes) comitiva-jához, de – s erre *Lederer Emma* hívta fel a figyelmet – nem hivatkozik semmiféle más szervezetre, pedig jól tudjuk, hogy elvileg, de gyakorlatilag is, az udvornikok az udvornikispán felügyelete alá tartoznak,¹⁶⁽⁵³⁾ s az adomány tárgyát képező egyik javadalom az udvornikok Gyirót (Gerolth, Gherolth) nevű földje volt.¹⁷⁽⁵⁴⁾

Az oklevelekből tehát csak mozaikokat kapunk, s az egyes mozaiklapocskák összeillesztése adja a viszonylag teljes képet, bár bizonyos darabok hiányával mindig kell számolnunk. Végül annak ellenére, hogy az 1186. évi oklevél mit sem szól a locsmánci *várszervezetről*, hogy az egész 12. századból nincs adatunk a locsmánci vár léte, kétségtelennek kell tartanunk: a locsmánci várispánság már ekkor létezett. E várispánság lényegét érintette *Mollay Károly*, amikor megállapította: Sopron megye területén három jelentős királyi vár alakult ki, közülük a legfontosabb a soproni volt, míg a másik kettőnek, a locsmáncinak és a rábaközinek (kapuvárainak) várispánsága nem képzett külön vármegyét (?), a soproni várrendszerhez tartoztak, s felállításukat határvédelmi fontosságuknak köszönhették.¹⁸⁽⁵⁵⁾ Mindamelllett szükségesnek véljük megjegyezni: a vármegye és a várispánság viszonyát illetően¹⁹⁽⁵⁶⁾ – a locsmánci példából kiindulva – arra a következtetésre juthatunk, hogy egy-egy királyi *várszerkezet* megyének avagy várispánságnak minősítése későbbi szemlélet folyamánya; azok a királyi „megyék”²⁰⁽⁵⁷⁾ (melyeknek területébe természetesen a várföldeken kívül az összes ott létező udvari és nem-királyi, azaz világi és egyházi birtokok is beleszámítottak) ítéltettek várispánságoknak, melyek kisebb területi hatáskörrel rendelkeztek, korábban képezték teljes eladományozás tárgyát, s következésképpen a királyi vármegyére következő nemesi vármegyének sem lettek névadói.

A már idézett 1263. évi oklevélből arról értesülünk, hogy valamikor 1263 előtt a locsmánci javadalmakat Baroch fia: Miklós kapta meg, azonban gyermek nélkül halván el, azok ismét a király kezére jutottak.²¹⁽⁵⁸⁾ Noha *Pesty Frigyes* úgy ítélte meg, hogy az adományozás csak Locsmánc és Lánzsér várára,²²⁽⁵⁹⁾ *Belitzky János* pedig úgy, hogy kizárólag Lánzsér várára terjedt ki,²³⁽⁶⁰⁾ *Stessel József* ¹³⁴helyesen látta, hogy Miklós *egész* Locsmánc megyét kapta jutalmul.²⁴⁽⁶¹⁾ Az oklevél megfogalmazása határozottan *Stessel* nézetét igazolja.²⁵⁽⁶²⁾

Ki volt Baroch fia: Miklós? *Stessel József* óvatosan ama véleményének ad hangot, hogy e Miklós „neve alatt a II. Endre idejében szereplő Miklós nádor és soproni főispán lappang, kinek nevét az oklevelek *Nicolaus filius Borz, Borchy, Burch, Burich*, egy helyen 1221-ben pedig *Boruch* alakban írják, mert ő ...oly falut is bírt, mely utóbb 1263-ban Locsmánc-megyéhez tartozott...”²⁶⁽⁶³⁾ Az azonosítás elfogadásának egy akadálya van. Az 1263. évi oklevélben arról olvashatunk, hogy Baroch fia: Miklós gyermek nélkül halt meg, viszont egy 1250. évi diploma említi Borch fia: Miklós fiát: Herrandust.²⁷⁽⁶⁴⁾ Valójában azonban nincs olyan ellentmondásról szó, amely kizárná az identifikálást. Az idézett 1250. évi okmány ugyanis azt mondja, hogy Borch fia: Miklós fia: Herrandus örökös nélkül halt meg. Vagyis Miklós

családjának nem Miklósban – mint az 1263. évi oklevél állítja –, hanem fiában, Herrandusban szakadt magva, s ilyen módon a család birtokai – amint ezt az 1250. évi diploma is igazolja – valóban a királyra szálltak vissza. Miklós halálának évét nem ismerjük; *Karácsonyi János* 1213–1233 közti adatokat sorakoztat fel róla,²⁸⁽⁶⁵⁾ *Stessel József* – nem dokumentált – állítása szerint 1241-ben még élt.²⁹⁽⁶⁶⁾ Herrandusról tudjuk, hogy 1250-ben már nincs az élők sorában, ebből az adatból azonban aligha olvashatjuk ki azt, hogy éppen 1250-ben, vagy az 1250-et közvetlenül megelőző évek valamelyikében halt volna meg. Sőt, a már idézett 1250. évi oklevél emellett látszik bizonyítani, hogy Herrandus halála jóval 1250 előtt következett be: arról szerzünk itt ugyanis tudomást, hogy a király 1250-ben eladományozza Herrandus (egykori) birtokai közül Warang föld ama részét is, amelyet Herrandus halála után a királynénak adott, s most (1250-ben) tőle visszaveszi.³⁰⁽⁶⁷⁾ Úgy tűnik, hogy Miklós halálát igen gyorsan követhette fiáé, s így az 1263. évi okmány ama adata, hogy a családnak Miklósban szakadt magva, tulajdonképpen a több évtizedes intervallumból könnyen érthető és magyarázható lapsus memoriae. Ilyen módon nincs akadálya annak, hogy az 1263-ban említett Baroch fia: Miklóst a II. András korában nádorkodó és – az identifikálás szempontjából ez sem mellékes körülmény – a *soproni ispán* tisztét betöltő Borch fia: Miklóssal lehessen azonosítani.³¹⁽⁶⁸⁾

II. Andrásnak egész Locsmánd megyét illető adománya e Miklós számára 1220 táján történhetett,³²⁽⁶⁹⁾ s szervesen beleillik II. András megye-eladományozásainak sorába, melyek ellen az 1222. évi Aranybulla is intézkedik.³³⁽⁷⁰⁾ Az eladományozás legfontosabb kihatása kétségtelenül az volt, hogy megbomlott, illetve megsemmisült a locsmándi várszerkezet, a várispánság, s népei magánföldesúri szolgaságba süllyedtek. A megváltozott struktúrával függhet össze (s egyszersmind a megye-eladományozás „terminus ante quem”-jét is jelentheti), hogy 1225-ben „locsmándi föld”-ről (iuxta terram de Luchman), és nem locsmándi várföldről olvashatunk.³⁴⁽⁷¹⁾

1240 táján kihalt a Locsmánd megyét birtokló Szák-nembeli Miklós családja, javadalmaik – így a locsmándi terület is – a királyra szálltak. Ez az idő egybeesett az 1235-ben trónra került IV. Béla politikájának ama korszakával, amikor a király „igyekezett felszámolni az eladományozások rendszerét, igyekezett szembehelyezkedni főképpen a világi nagybirtokosság előretörésével. Az adományozások megszüntetésével egy időben igyekszik Béla folytatni az eladományozott királyi birtokok visszavételének politikáját, ami természetesen nemigen sikerül neki. Ugyanekkor... Béla energikusan folytatja azt a politikát, hogy az ország északi területeinek későbbben megszervezett megyéi, pl. Trencsén, továbbra is királyi birtokként maradjanak meg.”³⁵⁽⁷²⁾ Érthető tehát, ha IV. Béla az ekkortájt kezére jutott Locsmánd megyét nem adományozta tovább, hanem igyekezett királyi birtokként megtartani. Ez irányban ható ténykedésének legfontosabbik a megbomlott, illetve megsemmisült várszerkezet, a várispánság rekonstrukciója. Ezt igazolja (s egyszersmind Miklós családja kihaltának is „terminus ante quem”-je) az az 1245. évi adat, mely locsmándi várnépekről (castrensium de Luchman) tesz említést.³⁶⁽⁷³⁾ A locsmándi várbirtok-rekonstrukcióval párhuzamba állítható az ún. zólyomi területek organizmusa: „ezeknek a vidékeknek mint királyi megyéknek a megszervezése, királyi hatalom alá vonása lényegileg IV. Béla uralkodásának első idején következik be. Ezzel együtt járt, hogy ezekben az új megyékben [Turóc, Árva, Liptó] a várkatonai szervezet, amely másutt már megbomlott, ekkor bontakozott ki.”³⁷⁽⁷⁴⁾ A várszerkezet újbóli kiépítésének előrehaladtáról és sikeréről egy 1255. évi oklevélből szerezhethetünk tudomást. Ablanc (Oblanch) határleírásában a locsmándi vár földjéről (terram castris Luchman) értesülünk.³⁸⁽⁷⁵⁾ Itt jegyezzük meg, hogy sajátos véletlen folytán a locsmándi várról egyetlen direkt adat sem áll rendelkezésünkre. *Stessel József* úgy foglalt állást, hogy az „a tatárdúlás után nemsokára megszűnt.”³⁹⁽⁷⁶⁾ A kérdés adatok híján nem dönthető el, s nem alkalmas erre az 1262. évi locsmándi vonatkozású oklevél sem. A győri káptalan kiadványa (mely a 12. századból ismeretes német hospesek, Gottfried és Albrecht utódainak, a

Frankóiaknak örökölt birtokaikon történt megosztásáról számol be) csak a vár helyéül köröskörül kiásott területről szól.⁴⁰⁽⁷⁷⁾ *Stessel* nagy fontosságot tulajdonít annak a körülménynek, hogy itt „a létezett vagy létező locsmánci várról említés nem történik...”,⁴¹⁽⁷⁸⁾ holott a locsmánci erődítmény – ha egyáltalán tényleg fentállt még 1262-ben – *királya* kézen volt, míg az 1262. évi **136**oklevélben említett váralap kiásása tulajdonképpen a Frankóiak kísérletének fogható fel *magánföldesúri* vár létrehozására.

Végső soron tehát – a vár ekkori lététől függetlenül is – az 1240-es évektől kezdve a locsmánci várispánság „feltámadását”, király általi rekonstruálását figyelhetjük meg. Teljesen kiépített várszerkezetet tár elénk a már idézett 1263. évi okmány. (Ez a tény önmagában is valószínűsíti, hogy a megye eladományozása Baroch fia: Miklós számára nem az 1263-at közvetlenül megelőző években történt, hiszen a magánföldesúri uralom alatt felbomlott várszerkezet reaktivizálása nyilván nem rövid pár év eredménye.) 1263-ban várjobbágyokról (*iobagiones Castri*), jobbágyfiúkról (*filii iobagionum*) és várnépekről (*castrenses*) olvasunk.⁴²⁽⁷⁹⁾ Az oklevél megjegyzi, hogy a „*filii iobagionum*” nevű réteget kelthiobagfyu-nak nevezik.⁴³⁽⁸⁰⁾ Már *Tagányi Károly* rámutatott arra, hogy a várjobbágyok másik, alacsonyabb részét a *castrenses*-ből felszabadítottak (*iobagiones de castrensibus exempti*) képezték, akiket 1263-ban ősi magyarsággal keltjobbágyfiúknak, azaz keltjobbágyoknak, vagyis lett, származott jobbágyoknak neveztek, mivel a várnépből lettek, származtak, ellentétben a született várjobbágyokkal.⁴⁴⁽⁸¹⁾ A másik 1263. évi locsmánci vonatkozású oklevél is szól a várjobbágyok közé *újonnan* (*de nouo*)⁴⁵⁽⁸²⁾ emeltekről.⁴⁶⁽⁸³⁾ Mármost nagyon érdekes, hogy a csak az északi területekről (Turóc stb.) ismeretes jobbágyfiú terminus⁴⁷⁽⁸⁴⁾ Locsmánc megyében is előfordul. Aligha tévedünk, amikor ennek a sajátos terminológiai egyezésnek a magyarozatát az azonos helyzetben keressük. Az északi vidékek mint királyi megyék megszervezése, királyi hatalom alá vonása ugyanakkor, ugyanolyan módon történhetett, mint a locsmánci vidéké (igaz, ezé már másodszori szervezés, *újraalakulás* volt): az 1240-es évek táján és a jobbágyfiú „intézmény” megteremtésével.

Miért adományozta el IV. Béla a nyilván nagy erőfeszítéssel „rekonstruált” Locsmánc megyét? A válasz a király tatárjárás után bekövetkezett politikai irányvonalának megváltozásában keresendő. A tatárjárás katonai „vákuum” pillanatában érte Magyarországot: a bomló királyi vármegyerendszeren felépülő és széthullóban lévő várkatonaság *már* nem, a feudális urak magánhadserege *még* nem tudta – s talán nem is nagyon akarta – elhárítani a katasztrófát.⁴⁸⁽⁸⁵⁾ Béla „belátta, hogy a tatárjárás előtti belpolitikája helytelen volt, az úri seregek távolmaradása egyik oka volt a tatárok könnyű győzelmének. Felhagy tehát a nagybirtokosság ellen a tatárjárást megelőzően folytatott harccal, belenyugszik abba, hogy ezek várakat építsenek, magánhadseregüket erősítsék...”⁴⁹⁽⁸⁶⁾ A tényleges hatalmi erőviszonyoknak a nagyurak javára történt módosulása, gazdasági és társadalmi előretörésük, katonai potenciáljuk ad magyarozatot **137**arra, hogy a király lemond a várföldek visszavételének politikájáról, s a bárók kegyeit (fiával és legnagyobb hazai riválisával, a későbbi V. Istvánnal szemben is) nagy birtokadományokkal igyekszik megnyerni. *Molnár József* szerint a „*megye bomlási folyamatának nagy fordulópontját ... az 50-es évek végén és a 60-as évek elején kell keresni... Az 50-es években van Béla utolsó nagyobb földvisszavételi akciója, amelyre a várnépek és várjobbágyok még aktívan reagálnak. De már az 50-es években megjelennek a várjobbágyok és várnépek ellentéteit tükröző adatok is.*”⁵⁰⁽⁸⁷⁾

Tanulságos a két, Locsmáncra vonatkozó 1263. évi oklevél összevetése. Mint láttuk, a korábbi diploma a várjobbágyokat, a jobbágyfiúkat és a várnépet egyaránt Lőrinc soproni ispán fennhatósága alá rendeli, azaz elvágja e rétegeknek az őket a királyhoz fűző szálait. Az oklevél azt is bizonyítja, hogy a várjobbágyoknak és a jobbágyfiúknak voltak (a várföldből kihalított) földjeik. A királyi rendelkezés (avagy inkább a királyi oklevélben testet öltő bárói szándék) nem elsősorban a várszerkezet eme előkelő elemeinek személyi, hűbéri

függésbe juttatását célozza (hiszen a várjobbágság különböző eredetű rétegei szabadon eltávozhattak földjeikről, azaz elkerülhetik a magánhűbéri láncolatba való beépülésüket), hanem a várszerkezet valamennyi földterületét kívánja Lőrinc comes kezébe adni (hiszen még az eltávozást választó várjobbágyok is kötelesek hátrahagyni földjeiket Lőrincnek mint „a föld urának”). Úgy véljük, már ez az oklevél a király bázisreemtő törekvéseinek és a király köznemesi bázisára igényt tartó bárói velleitásoknak harcából adódott kompromisszum eredménye, ahol a nagyobb engedményt a királynak kellett tennie, hiszen aligha kétséges: a földjeiktől megfosztott várjobbágyok éppen úgy csekély támaszt jelentettek a király számára, mint azok, akik megőrizték ugyan földjüket, de ennek ára magánföldesúri személyi függésbe kerülésük volt.

Ehhez a bárói győzelemmel felérő kompromisszumhoz képest nagy változásokat mutat a másik, Locsmándra vonatkozó 1263. évi oklevél. Ebből arról értesülünk, hogy Locsmánd megye eladományozása Lőrinc comes számára⁵¹⁽⁸⁸⁾ csak a várjobbágyok közé újonnan sorolt elemek, azaz a keltjobbágyfiúk⁵²⁽⁸⁹⁾ földjeinek (és természetesen a várföldeknek) az eladományozását jelentette. Kiveszi a király az eladományozás alól a nemesek (akiken 1263-ban már nyilván a *serviens regis*-t, az ún. köznemest értik⁵³⁽⁹⁰⁾) örökölt, vásárolt és adományozott birtokait, a nemes várjobbágyoknak a vármegye területén lévő földjeit, továbbá Beze fia: István örökölt földjét és adományozott földjeit, melyek a vármegyében vannak.

A különbség a két, egyaránt 1263. évi oklevél között szembeszökő. E második szerint Lőrinc comes Locsmánd megyének csak egy részét, az elsőhöz viszonyítva bizonyos hányadát kapta meg, s ez utóbbi okmány arról is tudósít, hogy Lőrinc nemcsak hogy a valódi várjobbágyok földjének birtoklására nem szerzett jogot, hanem személyi függésébe, familiájába történő bevonásuktól is el kellett tekintenie. A két oklevél közti lényegi különbség egyik okára már *Mályusz Elemér* rámutatott: „Intézkedésének megmásvítására, nyilvánvaló, csak a nemes módra élő várjobbágyok vehették rá IV. Bélát. Ezek ellenszegülnek ¹³⁸határozatának s a nemesekkel, a királyi *serviensekkel* összefogva biztosítják társadalmi függetlenségüket.”⁵⁴⁽⁹¹⁾ Az 1263. évi első oklevél kiadásakor a király még csak a királyi *servienseket* érezhette maga mögött, ezzel lehet kapcsolatos, hogy itt nem szól a locsmándi nemesekről, azaz feltehetőleg e réteget nem igyekezett Lőrinc comes „szolgaságára” (= familiájába) vetni. Eme első oklevél rendelkezéseinek ismertté válása Locsmándban nagy mozgalmat indíthatott el a várjobbágyok részéről, akik nem kívánták felcserélni a várszerkezetben betöltött előkelő pozíciójukat s a távoli királytól való laza függés előnyeit a számukra sokkal hátrányosabb familiárisi, offciálisi feladatkörrel s a közeli hűbérúr (dominus) feltétel nélküli kiszolgálásával. 1263. december 17-én (amikor a második oklevél kelt) a király már a várjobbágyok mindkét csoportját maga mögött tudta. Ez az oklevél is kompromisszum eredménye, de az erőviszonyok a király számára kedvezően változtak meg, ha oda is kénytelen dobni Lőrincnek a várszerkezetet, a várföldeket és az *exemptus* várjobbágyok, azaz a keltjobbágyfiúk földjeit, de megmenti – egyelőre – a magánföldesúri familiába kerüléstől a királyi *servienseket* és a nemes (valódi) várjobbágyokat, a kialakuló köznemesi réteg két alkotóelemét. S a két oklevél különbözőségének másik oka a királyi politika sajátos alakulásával kapcsolatos. Míg IV. Béla uralkodása elején nem tett komoly lépéseket a *serviensek* megnyerésére,⁵⁵⁽⁹²⁾ addig a tatárjárás után katonai megfontolásból a nagyurak kezére játszik ugyan, de „állandóan joggal tart attól, hogy ezek az urak nemcsak a tatárok ellen, hanem a királyi központi hatalom gyengítésére is felhasználhatók. Ezért ...igyekszik minden oldalon szövetségeket szerezni a nagyurak ellen. A tatárjárás után Béla tudatos politikát folytat a *serviensek* megnyerésére, s a *serviensek* is belátják, helyes, ha a nagyurak elleni harcukban a királyi hatalomra támaszkodnak.”⁵⁶⁽⁹³⁾ Több irányú folyamatról van tehát szó: a megyékben élő királyi *serviensek* és nemes várjobbágyok egymásra találásáról, közös törekvésükről, hogy társadalmilag egységesülve mentesek maradjanak a nagyúri fennhatóságtól, s hogy megőrizték laza függésben realizálódó kapcsolataikat a királlyal. Az

elkövetkező fejlődés irányát azonban nem a szubjektív szándékok és törekvések, hanem az objektíve létező, tényleges hatalmi erőviszonyok szabják meg...

Az 1263. évi eladományozással Locsmánd megye megszűnt, illetőleg a várispánság felbomlott.⁵⁷⁽⁹⁴⁾ Igaz, a győri káptalan egyik 1304. évi oklevele azt tartalmazza, hogy Ombus birtok Locsmánd megyében (in comitatu Luchman) van,⁵⁸⁽⁹⁵⁾ de *Belitzky János* helyesen utalt arra, hogy „Locsmánd megye önállósága ekkor már rég megszűnt. A vidéki birtokosok köztudatában azonban még élt az egykori locsmándi várterülethez való tartozás emléke, és ilyen magántermészetű oklevelekben mint helymeghatározó kifejezést, akárcsak a rábaközi kerület elnevezést, továbbra is használták.”⁵⁹⁽⁹⁶⁾

Mi történt a megye eladományozása után? Az új birtokos, Aba-nembeli Lőrinc⁶⁰⁽⁹⁷⁾ a IV. Béla és fia, István közti háborúban Béla oldalán állt,⁶¹⁽⁹⁸⁾ élvezte **139**a királyi udvar közelségét: soproni ispán,⁶²⁽⁹⁹⁾ étekgóg mester,⁶³⁽¹⁰⁰⁾ 1263-tól a locsmándi területek birtokosa, 1268-ban pedig a borsmonostori egyház kegyuraságát is megkapja a királytól.⁶⁴⁽¹⁰¹⁾ A patinás nemzetségből eredt Lőrinc ispán tehát aligha vitathatóan kimeríti azokat a kritériumokat, melyeket az e korbéli oklevelek a „baro” szó fogalomkörébe utalnak. Bárói velleitásra mutat az az 1269. évi királyi oklevél, amely szerint Péter soproni civis panaszkodva mondta el IV. Bélának, hogy annak ama, egykor számára (ti. Péter számára) adott privilégiumát, mely a soproni királyi vár Dag nevű földjének Péter javára történt adományozásáról szól, a király híve, Lőrinc étekgóg mester és soproni ispán visszavette, és azt önhatalmúan Péter kárára megsemmisítette.⁶⁵⁽¹⁰²⁾ Feltétlenül igaza van *Mollay Károlynak*: Lőrinc ispán eme eljárása arra irányult, hogy Pétert birtokából kiforgassa.⁶⁶⁽¹⁰³⁾ Itt tehát Lőrinc bárói „expanziós” törekvéséről értesülünk.

Lőrincnek – jöllehet itt más eszközzel tör a cél felé – ugyanilyen szándékát mutatja a győri káptalan egyik 1270. évi oklevele. Azt olvassuk e diplomában, hogy a káptalan előtt megjelent egyfelől Zamera-i Euzen fia: Tamás ura (dominus), Lőrinc comes nevében, másfelől pedig Károly és többen mások, a locsmándi vár volt jobbágysai (iobagiones... Castri de Luchman). Tamás ura nevében és helyett elmondta: midőn a jó emlékű IV. Béla király Locsmánd vármegyét (Comitatum de Luchman) tartozékaival együtt örök jogon érdemeiért urának adományozta, ura Geotan falu földjéből négy ekényi földrészt adott Károlynak és rokonainak (akiknek három ekényi örökölt földjük van) örökre, olyan feltétellel, hogy Károly és rokonai, valamint azok örökösei a föld ellenszolgáltatásáért Lőrinc comesnek és örököseinek szolgálni tartoznak, menván vele a király úr udvarához és illő fegyverekkel a hadba, ahányszor csak hasznos és tetszik a comesnek.⁶⁷⁽¹⁰⁴⁾ Aligha kétséges, hogy itt szóban kötött hűbéri szerződés utólagos írásba foglalásáról van szó. A familiárisokkal (egyik ilyen nagyúri szerviens a Lőrincet a győri káptalan előtt képviselő Tamás) rendelkező báró a locsmándi vár volt jobbágysaival bővíti hűbéresei sorát, értelemszerűen ama *nemes* várjobbágyokkal, akiket IV. Béla 1263-ban még – legalábbis pergamenen – megmentett a magánföldesúri függéstől.⁶⁸⁽¹⁰⁵⁾ A távoli és a nagyurak által provokált beharcokba bonyolódott király nem nyújthatott támogatást a bárók torkában lévő köznemeseknek, akik önként vagy az erőszaknak engedve familiárisi kötelékbe léptek, illetve kényszerültek.

1270-ben új király, V. István került a trónra. „Az uralomváltozás a kíséreték, a tanács, az előnyökkel járó vezető tisztségek cseréjét jelenti...”⁶⁹⁽¹⁰⁶⁾ A IV. Béla híveként funkcionált Lőrinc comes V. István alatt kiesett az udvar kegyeiből, oppozícióba vonult.⁷⁰⁽¹⁰⁷⁾ Egy 1270. május 24-i oklevél⁷¹⁽¹⁰⁸⁾ mint volt soproni **140**ispánt említi, a borsmonostori egyház kegyuraságát is elveszti.⁷²⁽¹⁰⁹⁾ És ekkor jelentek meg tevőleges szereppel Sopron megye színpadán a Kőszegiek. *Karácsonyi János* ama véleményét, hogy Lőrinc V. István alatt a vele, illetve birtokaival területileg szomszédos Kőszegiekhez csatlakozott,⁷³⁽¹¹⁰⁾ a magyar és a cseh uralkodó 1271. évi békekötéséről szóló okmánya látszik igazolni. Innen értesülünk, hogy V. István ellenfelei, Kőszegi Henrik és fia, Iván, továbbá – mások mellett – Péter fia: Lőrinc Ottokárnál kerestek

menedéket, a két király harcában a cseh uralkodó oldalára álltak, azaz hűtlenség bűnébe estek, s a békeszerződés értelmében Ottokár ígéretet tesz: nem fogja segíteni őket a magyar király ellenében.⁷⁴⁽¹¹¹⁾

Mollay Károly mutatott rá: „A feudalizmus sajátos viszonyaival függ össze, hogy nemcsak a nagybirtokos osztály válik el a kismemesektől, hanem magán a nagybirtokos osztályon belül is bizonyos rétegződés indul meg, ...egyes családok vagy ezeknek egyes ágai (az ország bárói) különösen kiemelkednek és döntően beleszólhatnak nemcsak a megye, hanem az ország irányításába is.”⁷⁵⁽¹¹²⁾ Lőrincnek, mégha 1271 táján nem is lett a Kőszegiek familiárisa (bár szorosabb kapcsolatuk aligha vitatható), látnia kellett: egy táborba tartozása Henrikkel és fiaival másodlagos, alárendelt szerepre, familiárisi sorba kényszeríti.

IV. László trónra lépése után hamarosan, még 1272-ben Lőrinc újra megkapta Sopron megye ispánságát, s ezt a méltóságot 1273 május végéig viselte,⁷⁶⁽¹¹³⁾ 1273. június 7-e és 1274. szeptember 25-e közötti időben azonban már Kőszegi Iván a soproni comes.⁷⁷⁽¹¹⁴⁾ Ez az időszak a kezdete a Csákok és a Kőszegiek között a Sopron megye feletti hegemoniáért vívott harcnak.⁷⁸⁽¹¹⁵⁾ A megye birtokosainak – így Lőrincnek is – választaniok kellett. A Kőszegi-barátságot (esetleg familiaritást) már megpróbált Lőrinc – talán azért, mert érdekeit, illetve terveit elsősorban a Kőszegiek sértették, illetve keresztezték – a Csákok mellé állt, ami adott esetben, 1274-ben a király támogatását is jelentette. Egy 1274. szeptember 30-án kelt királyi oklevélből arról értesülünk, hogy Lőrinc a király és Csák-nembeli Péter oldalán vett részt abban a csatában (1274. szeptember 26–29.⁷⁹⁽¹¹⁶⁾), melyben Kőszegi Henrik és Joakhim vereséget szenvedett, maga Henrik bán holtan maradt a csataterén, s itt Lőrinc comes férfiasan harcolva ellenei közül sokakat legyőzött. IV. László király főleg ezen érdemére való tekintettel visszaadja Lőrincnek és utódainak a Vas megyei Szentmihály (Scenmihal) birtokot, amelyet egykor Lőrinc comes királyi adományból bírt, de később azt jogtalanul elvették tőle.⁸⁰⁽¹¹⁷⁾ Aligha tévedünk, amikor azt gondoljuk, hogy csakis a Kőszegiek foszthatták meg Lőrincet Vas megyei javadalmától, akiknek centrális birtokai éppen Vas megyében terültek el. Ha feltevéseink igaz, kézenfekvő, hogy Lőrinc miért nem a Kőszegiek oldalára állt s miért a Csákok mellé. Rövid időre úgy tűnt, Lőrinc jól „választott”, amikor szembefordult a Kőszegiekkel. Nemcsak elvesztett Szentmihály birtokát kapta vissza, ¹⁴¹hanem még 1274-ben új javadalmat is szerzett, Málca (Malcha) birtokot,⁸¹⁽¹¹⁸⁾ sőt, 1275-ben a borsmonostori apátság kegyuraságát is visszakapta IV. Lászlótól.⁸²⁽¹¹⁹⁾ A prosperitás azonban rövid életűnek bizonyult, a monostor patronátusát már 1277-ben megvonja Lőrincről az uralkodó.⁸³⁽¹²⁰⁾ Az 1270-es évek Sopron megyéjére az oligarchák vetettek árnyat, a pártharcokban Lőrinc hol ide, hol oda csapódik.

Lőrincnek a megyén kívül tagadhatatlanul defenzív politikájából tévedés volna arra következtetni, hogy megyéjében is defenzívába kényszerült. Egyelőre még nem, sőt, offenzívában van. Már láttuk, hogy a győri káptalan 1270. évi kiadványának tanúsága szerint néhány volt locsmándi nemes várjobbággal, Károllyal és rokonságával gazdagította familiáját. Emlékeztetnünk kell továbbá arra, hogy a már többször idézett, 1263. december 17-én kelt oklevél szerint a király nemcsak a nemesek és a nemes várjobbágyok földjeit vette ki a Lőrincnek juttatott adomány alól, hanem Beze fia: István örökölt földjét és adományozott földjeit is.⁸⁴⁽¹²¹⁾ Már abból a tényből kiindulva, hogy Beze fia: István név szerint kiemelten fordul elő a diplomában, arra következtethetünk, hogy a felbomlott Locsmánd megyében tekintélyes ember lehetett, nemes várjobbágy, de még inkább nemes (nobilis, azaz királyi szerviens), mindenesetre a király olyan támasza, akinek javadalmaira, azok megőrzésére fokozott figyelmet fordít az uralkodó. Eme Istvánnal (Beza, azaz Beze fiával) egy 1270. május 24-én kelt királyi okmányban találkozunk, ahol az áll, hogy V. István a Sopron megyei íjászokat – Lőrinc mesternek, volt soproni ispánnak az íjászok és Beza fia: István, akkori vámszedő perében hozott ítéletére való hivatkozással – a kóró-cseber nevű borvám fizetése alól felmenti.⁸⁵⁽¹²²⁾ Kétségtelen, hogy István itt mint Sopron királyi vármegye (azaz végső fokon mint a király)

tisztviselője szerepel, s *közjogilag* közvetlen felettese a királyt a megyében képviselő comes, azaz Lőrinc.⁸⁶⁽¹²³⁾ Mármost a fehérvári káptalan 1277. január 18-i dátumú oklevele nagyon érdekes dologról tudósít. Megtudjuk, hogy Ieva-i István fia: Beze a maga és Lőrinc testvére nevében a káptalannál megjelent, s elmondta: a nemes férfiú, az Aba-nembeli Lőrinc comes az ő elfoglalt Ieva várakat nekik visszaadta oly feltétellel, hogy amikor nekik Ieva nevű birtokukat eladni vagy elcserélni tetszenék, azt (a birtokot) hasznaival és tartozékaival egyetemben csak Lőrinc comesnek és ne másnak tartozzanak eladni vagy elcserélni, mivel Ieva birtok Lőrinc comes Locsmándban (Luchman) lévő birtokainak közepén fekszik. E feltétel megtartására Beze mind magát, mind Lőrinc testvérét kötelezte, s a feltételt királyi privilégiummal, valamint más hiteles személyek és – helyek oklevelével erősítette meg.⁸⁷⁽¹²⁴⁾ Egészen nyilvánvaló: Lőrinc, aki Istvánnak, 1270. évi adat szerint *közjogilag* felettese volt, az 1277 előtti években megkísérelte, hogy István fiait: Bezét és Lőrincet *magánjogi*, tehát familiárisi függésbe vonja, ezt célozta a ma már ismeretlen fekvésű⁸⁸⁽¹²⁵⁾ Ieva vár elfoglalása. Határozottan ¹⁴²afféle „miniatúr” tartományuraság kiépítésének, de legalábbis ez irányba ható birtokkoncentrációnak az igényével találkozunk itt Lőrinc comes részéről. S hogy István és fiai tekintélyes gazdagsággal bíró emberek lehettek, várak létezésé is igazolja. S ha István fiai tesznek is engedményt Lőrincnek az 1277. évi oklevél szerint, amennyiben az elővásárlási jog tiszteletben tartására kötelezik magukat, Lőrinc comes feltétlenül meghátrált, nem tudta familiárisaivá tenni őket. (Hasonlóan alakult Lőrinc és ama Péter viszonya is, akinek Dag nevű földjére vonatkozó királyi privilégiumát Lőrinc megsemmisítette.⁸⁹⁽¹²⁶⁾ Péter azonban birtokát Lőrinc ispán mesterkedése ellenére is megtartotta,⁹⁰⁽¹²⁷⁾ tehát függetlenítette magát Lőrinc familiájától.) Meg kell még említenünk azt az 1279. évi oklevelet, melyben Lőrincünknek hasonlóképpen Lőrinc nevű fia a Lembach (Lympach) nevű, Németország határán fekvő földet atyja lelkiüdvéért a borsmonostori egyháznak adja, ahol atyja nyugszik eltemetve. S e Lembach föld határjárásában előfordul Rebcza falu, amely Beze fia: István fia: Péteré, s említve van, hogy Lembachnak a Kiryl nevű föld felől eme Péter a határtársa.⁹¹⁽¹²⁸⁾ Vagyis Beze családja a locsmándi földek nagy „hódítójának”, Lőrincnek a halála után is háborítatlanul birtokol.

Az 1280-as években Sopron megye politikai életében új helyzet állt elő: egyetlen „nagy hal” felfalta az összes „kis halakat”, a Kőszegi-család – kiszorítva innen a Csákokat – a megyében egyeduralomra tett szert.⁹²⁽¹²⁹⁾ Abban az 1285. évi oklevélben, melyben Kőszegi Henrik bán fia: Miklós nádor Laztay nevű faluját a borsmonostori apátságnak adományozza, tanúiként – „cari nostri” (= kedveseink) megjelöléssel illetve őket – Sopron megye legnagyobb nemzetségeinek, családjainak tagjaival találkozunk: a *Nagymartoniak* közül Simonnal és Mihállyal, az *Oslok* közül Péter fiaival: Gergellyel, Anrással és Súrral, továbbá Oslí Herborddal. Az illusztris névsor első helyén pedig Nyéki (Nek) Lőrinc comes áll, a mi Aba-nembeli Lőrincünk fia.⁹³⁽¹³⁰⁾ A „cari nostri” kifejezés egészen egyértelműen amellel szól, hogy a megye vezető nemzetségeinek tagjai a Kőszegiekhez csatlakoztak, azok familiárisaivá lettek.⁹⁴⁽¹³¹⁾ Egy kései, 1335. augusztus 7-én kelt oklevélben arról olvashatunk, hogy a Drugeth Vilmos által a Sopron megyei nemesek közössége számára tartott generalis congregatió Gós (Geus) fiai: János és Mihály, sári (Saar) nemesek [a 12. századból ismeretes német hospesek, Gottfried és Albrecht leszármazottai] elmondták: a Locsmánd (Luchman) és Gyirót (Gherolth) nevű birtokokat (Kőszegi) Henrik fia: Iván, a király úr hatalmas ellensége atyjuktól és atyai nagybátyáiktól jogtalanul elfoglalta.⁹⁵⁽¹³²⁾ *Stessel József* szerint a Kőszegiek e foglalása 1280–1290 között történt.⁹⁶⁽¹³³⁾ Ez egybeesik azzal a megállapítással, hogy a Kőszegiek számottevőbb megyebeli térnyerése az 1280-as években vette kezdetét, s jelentős mérvű térhódításuk Sopron megyében 1285 tájára tehető.⁹⁷⁽¹³⁴⁾ Valószínű, hogy a Kőszegiek ^{143a} birtokfoglalásoknál éppen úgy erőszakot alkalmaztak, mint egyes nemesek familiájukba való kényszerítésekor.⁹⁸⁽¹³⁵⁾

S mint ahogy egykor Aba-nembeli Lőrinc étekgó mester és soproni ispán számára jelentett komoly

akadályt mind Péter soproni civis, mind pedig a Beze-család, ugyanúgy azt jelentették a Kőszegiek számára e Lőrinc fia és unokái. Lőrinc fiát 1290-ben Erzsébet anyakirályné fia, IV. László beleegyezésével megadományozza „a királyi korona iránti hűsége miatt”, mert az osztrák herceg, akihez nem csatlakozott, három várát (!) elfoglalta és megszámlálhatatlan javait elvette.⁹⁹⁽¹³⁶⁾ S Lőrinc unokáit 1317. május 22-én azért jutalmazza délvidéki birtokokkal Károly Róbert, mert „a király iránti hűség megtartásáért [Kőszegi] Henrik fiai, az ország állapotának megrontó, a hűtlen ellenfelek által elfogattak és börtönbe zárattak”, s ott egyiküket rettenetes kínzásoknak vetették alá. „Ők örökölt birtokaikról [többek között Locsmándról] a hűtlenek által kiűzve és kizárva, összes javaikat a király tiszteletének növelése érdekében hátrahagyván, mintegy az igaz hit pajzsától védve a szent királyi korona útjáról megkínóztatva, birtokaik és javaik megfosztása ellenére sem tértek le, sőt, minél inkább kifosztattak, annál inkább megmaradtak a hűségben.”¹⁰⁰⁽¹³⁷⁾ S van valami szimbolikus abban, hogy amikor 1317. november 24-én a pécsi káptalan előtt Szentjánosi Apa fiai bejelentik: Keresztúr (Kerezthwr) nevű örökölt földjüket Soproni-nak (Supruny) mondott Lőrinc fia: Miklós mesternek [Lőrincünk unokájának] adományozzák, mert Miklós mester nekik minden szükségben mind saját személyében, mind javakban összes ellenségeikkel szemben tanácsot, segítséget és kegyet adott, őket a halálos veszedelemtől megóvta és mert a jövőben is remélik, hogy gyamolíttatnak Miklós mester segítsége, tanácsa és kegye által, akkor Miklóst a káptalan előtt szerviense, Olivér fia: János képviselte,¹⁰¹⁽¹³⁸⁾ ugyanakkor Miklós egyik testvére, Péter talán még ekkor is, de 1317 májusában bizonyosan a Kőszegiek börtönében sínylődött, mert nem akart szerviensük lenni.

Annak boncolgatása azonban, hogy miért bizonyultak elszántságukban törhetetlenek és szilárdnak Péter soproni civis, a Beze-család egymást váltó generációi és az őket megtörni, familiájába kényszeríteni akaró Lőrincnek a fia és unokái, már túlnő e tanulmány keretein.

Die Burggespanschaft Locsmánd (Lutzmannsburg) und ihre Auflösung (Inhaltsauszug)

Die ersten Angaben über den Bestand der Burggespanschaft Locsmánd stammen aus der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts. König Andreas II. hat in der Zeit um 1220 die ganze Burggespanschaft Locsmánd seinem Nadorgespan und dem Gespan des Soproner (Ödenburger) Komitates, namentlich dem Sohne Baroch's, Nikolaus verliehen, wobei die Burgorganisation zu bestehen aufhörte und das Burgvolk in die Leibeigenschaft des privaten Grossgrundbesitzes zurücksank. Nikolausens Familie starb um 1240 aus, ihre Güter – so auch die Locsmänder Gespanschaft – fielen wieder dem König anheim. König Béla IV. hat das Komitat nicht weiter belehnt, sondern hat es als königliches Gut behalten, und die königliche Burgorganisation zurückgestellt. In der Zeit nach den Mngolenstürmen musste König Béla IV. seine frühere – die Zurücknahme des Burggutes betreibende – Politik revidieren. Im Sinne der neuen Politik ¹⁴⁴hat König Béla IV. in Jahre 1263 das Komitat einem Freiherr, dem Soproner Gespan Lorenz belehnt. Die zwei Schenkungsurkunden des Königs aus dem Jahre 1263 an Gespan Lorenz zeigen interessante Abweichungen. Die erste Urkunde hat die alten und neuen Burgleibeigenen und das Burgvolk der Oberhoheit von Gespan Lorenz untergeben, dagegen hat die zweite Urkunde die Güter der Adelligen und der alten adeligen Burgleibeigenen nicht belehnt, Lorenz hat also nur die Güter des Burgvolkes und der neuen Burgleibeigenen bekommen. Dieser Unterschied kann teils mit der erfolgreichen Widerstandsbewegung der alten Burgleibeigenen gegen die Wegnahme ihrer Grundbesitze, teils mit der Bundespolitik des Königs erklärt werden. Im Jahre 1263 hört das königliche Komitat, bzw. die Burggespanschaft Locsmánd endgültig auf zu bestehen. Lorenz gab sich mit dieser Belehnung aber nicht zufrieden und versuchte Adelige und alte adelige Burgleibeigene mit seiner Familie zu verbinden, um auf diesem Wege seinen Grundbesitz zu vermehren, was ihm aber nicht gelang. Seine Pläne hat ihm die, im Jahre 1270 im Komitate Sopron auftauchende und um 1280 zur Vollblüte ihrer Macht gelangende Familie Kőszegi durchkreuzt. Es ist den

Nachfolgern von Lorenz nur unter den grössten Opfern gelungen, sich vom Einfluss der mächtigen Familie Kőszegi frei zu machen und sich mutig auf die Seite des Königs Karl Robert – des „Vertreter der Ordnung in der Unordnung“ – zu stellen.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron parkosításának története

145 Boronkai Pál: Sopron parkosításának története

Sopron tervszerű szépítése és parkosítása kezdeményezőjének Lackner Kristóf polgármestert tekinthetjük. A 17. század első évtizedeiben a mai Lackner utca helyén elterülő majorjában kerti házat épített és füzeset telepített. Peldáját mások is követték, így keletkeztek a kertek a külső városfal mentén. Lackner majorját a városra hagyta, s ez lett a város első közkertje.

A század közepén letelepedő jezsuiták tovább fejlesztették a kertek kultúráját. Az ő alkotásuk volt a Káposztás kertekben a Jezsuita-kert. Ők létesítették az első kerti halastavat. Ennek nyomán egymás után jöttek létre az Újteleki utcai kertek halastavai és teknősbéka telepei. A természet utáni vágy mindinkább fokozódott.

1700-ban készítette Zacharias Michel rézmetszetét, a város madártávlati képét. Ezen több kisebb-nagyobb kertet láthatunk, köztük a Jezsuita-kertet geometrikus elrendezéssel. A mai Lenin körúton a Hátsó kapu és az Ikvahíd közötti részen a várakok és a keleti házsor között hármassort, a mai piacon egyetlen fasort, az Ógabona téren pedig elszórt fákat láthatunk berajzolva.

Geiger Márton azt írja krónikájában, hogy 1701-ben Dobner Nándor polgármester rendeletére a Várkerületen a tónál hársfákat ültettek. Megjegyzendő, hogy abban az időben Várkerületen a Lenin körút belső oldalát és a Színház utcát értették.

Az 1697. évi tanácsi határozat egy évszázaddal előzte meg a kalapos király, II. József, rendeletét az utak fásításáról. Ez a határozat az ültetvények és az útmenti fák rongálójának szigorú felelősségre vonását tette kötelezővé.

Csapody István: Loew és Deccard: „Flora Semproniensis” c. tanulmányában (SSz XV., 26.) azt írja, hogy 1740 körül a Paprét a mainál kiterjedtebb, vizenyős hely lehetett. A patak bizonyára nyílt tócsáiban a

deréce, a vízi hídör és a nád uralkodott. A könyvben felsorolt növények hosszú sora arról tanúskodik, hogy Sopronban a 18. században fejlett kertkultúra volt, és a város belterületén számos kertet tartottak nyilván. A legjelentősebb Deccard első orvosbotanikai kertje lehetett, de említést érdemeltek a Szt. György u. 6. és 13., Fegyvertár u. 1., Templom u. 18., Szt. Lélek u. 11., a mai Lenin körút 44. sz. alatti kertek és a domonkosok kertje.

A városlakók körében a szabad természet utáni vágy egyre élénkebb lett. Az 1740 körüli tanácsi jegyzőkönyvekben gyakran szerepel báró Preysing tábornok Neuhoftól az Újteleki kapu előtt. 1763-ban a város 1160 forintért megvásárolta a majort és ott sörgyárat, közkertet és tavat létesített. A sörgyár vízellátása céljára földalatti galéria-vezeték építettek a Cseresznye sortól kiindulva. Ez táplálta – a mai WC. közelében állt, de az Ady Kultúrház építésekor eltávolított – szökőkutat is. Az 1770. évi községi jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a város alkalmazásában egy plantázskertész és útépítő állt évi 300 ft. fizetéssel. A képviselőtestület ennek elbocsátását kérte, de a tanács ehhez nem járult hozzá, mert szerinte a fák és utak jó karbantartásához szakember kell. Bredeczky Sámuel: „Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn” c. munkájában (1803) azt írja: „a Neuhoftól rendes sétahelye Sopron közönségének. A hely közelsége, a szép, bár még francia stílusú kert felkeltenék a közönség legteljesebb érdeklődését, ha valamivel jobban gondoskodnának a csinosításáról és a kényelemről. A kert legszebb részei a kedves, csendes lugasok. A kert fő díszei még egy pár év előtt a vadgesztenye fasorok voltak, amelyeket azonban a mostani bérlő gazdasági okokból alaposan megkopasztott”. Itt szeretnék utalni Csatai Endre: „Kétszáz éves közkert Sopronban” leírására (SSz. XVII., 241.)

Ugyancsak Bredeczky említi meg, hogy a legutóbbi évtizedben néhány lövőterületen gyümölcsösök kezdtek telepíteni. Így rakták le az üdülőváros alapjait.

Drinóczy György: „Böngészés Sopron Megye ismeretéhez” című feljegyzéseiben találhatjuk azt a megállapítást, hogy „1814-ben kezdődött a város szépítése. A sétahely (mai Széchenyi tér) napkeleti platánokkal ültetett ki. Egy szépítésre ügyelő bizottság munkálkodik.”

Körülbelül ugyanezt írja Hárosy Zsigmond: „Denkwürdigkeiten der königlichen Freistadt Oedenburg” c. munkájában, azzal egészítve ki, hogy mindez, valamint a legtöbb utcát behálózó járdák és az éjjeli világítás Vághy polgármester érdeme.

Geiger krónikájában azt olvashatjuk, hogy 1828-ban a domonkosok előtti nagy tavat 50 lépéssel rövidítették meg és helyébe „szép sétányt” létesítettek, a tó megmaradt részét pedig szomorúfüzűvel és „piramis formájú” nyárfákkal szegélyezték. A parkosítás céljára Széchenyi István 25 nyárfát és 25 szomorúfüzfőt adott és az ültetést Stephanek József nevű kertésze végezte el. Így jött létre a „Promenád”, a későbbi Séta tér, a mai Széchenyi tér.

1830-ban a „Lange Zeiler Graben”-nál, a mai Május 1. tér helyén, a Bánfalvi patak mentén, a Magyar kaputól az Újteleki kapuig vadgesztenye fasort ültettek. Ennek egy részét csak 1931-ben, a volt teológia építésekor, illetve a patak alsó szakaszának beboltozásakor vágták ki.

1831. február 15-én – írja Geiger – tűz ütött ki a Hátulsó utcában és a tűz a mai Rákóczi utcában is 10 házat hamvasztott el, de a tűz továbbterjedését az Élesszögben álló fasor megakadályozta.

1831-ben jelenti Neumeyer tanácsnok, hogy a Krausz-féle malomtól (a Jókai utca végén állt) a Neuhoftól vezető hárfasorban levő 9–10 öreg, odvas fűzfát ki kell vágatni, mert a tanács a hárfasor foghíjainak pótlását határozta el. Ugyanabban az évben mondta ki a tanácsulés, hogy jegenyenyárfasort kell ültetni a

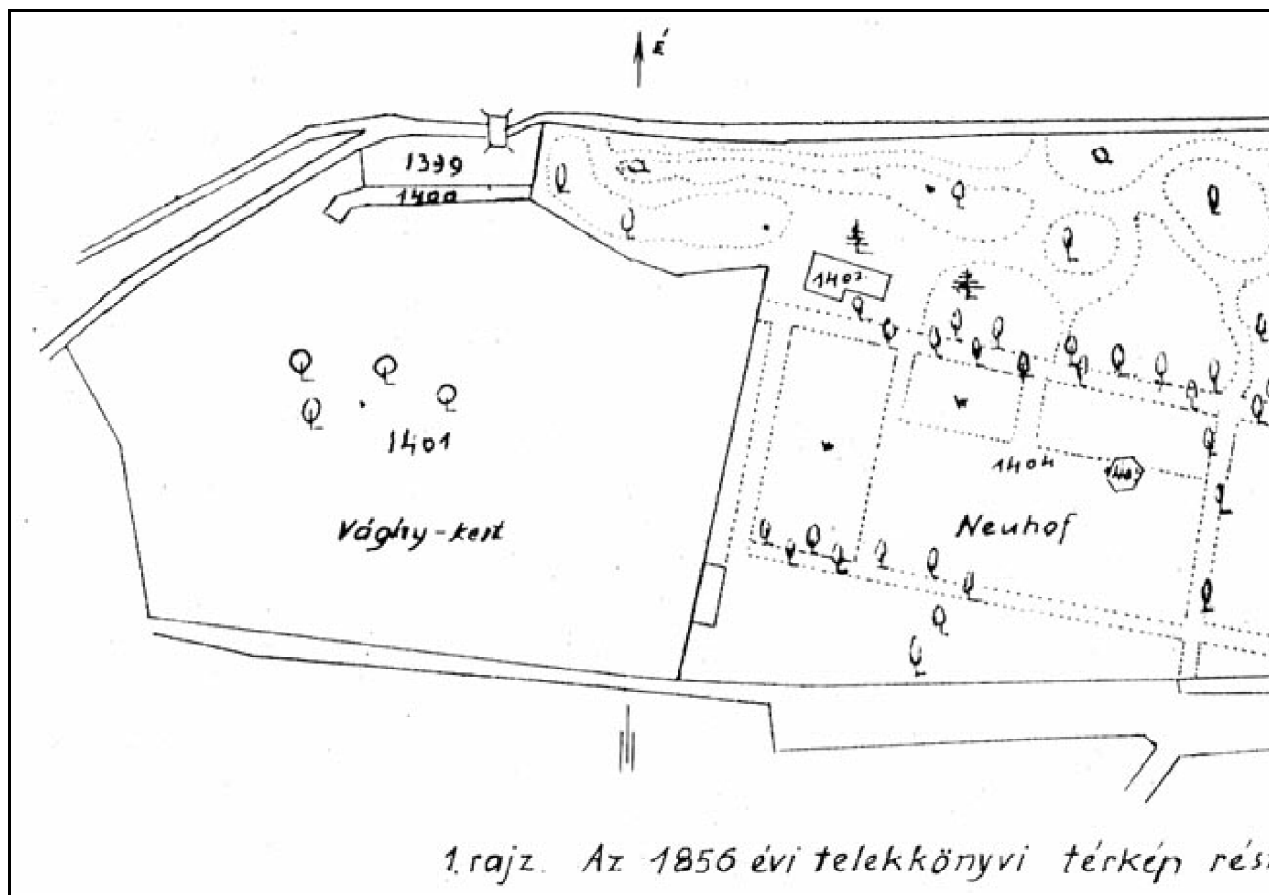
Hosszú soron (mai Rákóczi u.), az Élesszögön, továbbá az Újteleki kaputól a Krausz-malomig vezető úton. Állásfoglalását a tanács azzal okolta meg, hogy a Krausz-malomhoz vezető úton ültetett hársfák nem fejlődnek. (Soproni Állami Levéltár, SÁL, XXV, 4709.)

1832-ben a város árverésen adja el a Várkerületnek a Hátsó kaputól az Előkapuig terjedő szakaszán, valamint a Kocsma szeren és a Kovács szeren (mai Lenin körút külső oldala) álló 45 akácfát, 4 hársfát és 1 szederfát, de azzal a feltétellel, hogy a gyökereket is ki kell ásni. (SÁL, XXV., 4679.) Ezért jegyezte fel Geiger lehangoltan krónikájában, hogy 100 éve annak, hogy a Várkerületen fákat ültettek, de ezek alig fejlődtek. Fel is teszi a kérdést, mi volt ennek az oka, talán a rossz altalaj, vagy a vásárok alkalmával az állatok okozta rongálások, de ugyanakkor megállapítja, hogy a háziurak sem viselték szívükön a fák sorsát és nyilván ők is hozzájárultak azok pusztulásához. Ezért az év elején a fákat ki is ásták azzal, hogy „oda soha többé ne kerüljenek fák”. Szerencsére ez az óhaj nem valósult meg. A jegenyenyárfák megmenekültek, de csak rövid időre, mert 1839-ben a Várkerület háztulajdonosai kérik a tanácsot, 147 hogy a kis tótól a Halpiacig terjedő részen álló nyárfákat vágassa ki, mert a rossz altalaj miatt nem mennek semmire, másrészt a házak előtt elfogják a világosságot és tenyésznek a rovarokat. A tanács eleget is tett a kérésnek és árverésen 33 db fát adott el. (SÁL, XXV., 5918.)

A „Promenad” (Széchenyi tér) ültetvényeiek felügyelete a városi rendőrök (musquetier) feladata volt. 1832-ben azonban több rendőr betegsége miatt két állandó személyt bízott meg a tanács az őrzéssel. Majd az ültetvények védelmében kimondták, hogy tilos a fák rongálása. (SÁL, V., 8203.)

1833-ban a városi tanács megszerezte a Szt. Mihály plébánia javadalmához tartozó Paprétet, a mai Ifjúság teret. Kártalanításul a tanács vállalta, hogy évente a kaszálás idején 300 bécsi mázsa jó minőségű szénát ad át a városplébánosnak. 1877 után a város a széna értékét pénzben váltotta meg. A rét megszerzésénél az a cél vezette a tanácsot, hogy a belváros, valamint a Kovács szer házainak csatornáit a Paprétén át vezethesse le az Ikvába. Ezenkívül utcanyitási és házhelyosztási tervek is merültek fel. Az építési és városszépítő bizottság 1842. március 5-én megtartott ülésén ismét szőnyegre kerültek az utcanyitási tervek és közölték a tanáccsal, hogy megváltási árat kér Dr. Töpler Ágoston a mai Lenin körút 71. sz., Zobel Vilmos a 65. sz., továbbá Flieger Sámuel a Pócsi utca 9. sz., végül Taschner Mátyás és Mihály a Balfi utca 64. sz. házáért, amelyekre a Kovács szerről, illetve a Pócsi utcából és a Balfi utcából a Paprét felé irányuló tervezett utcák megnyitásához szükség lenne.

Az Erzsébetkert (Neuhof) térképe 1856-ban. (részlet)

A magyarországi selyemhernyótenyésztés meghonosítás érdekében Széchenyi István megalapította a Sopron–Vasi Szederfa Egyesületet. Széchenyi elnöklété alatt az egyesület 1841-ben a „Hof-äcker” dűlőben faiskolát létesített, és erre a célra területet vásárolt meg. Bredeczky szerint Széchenyi ajánlatára, szederfákkal ültették ki a pataknak a mai Köztársaság utcától a Kazinczy Ferenc utcáig terjedő partját és környékét. Ez volt a „Szedres” a diákok sokszor megénekelte tartózkodási helye és játszótere.

148 Geiger megemlíti krónikájában, hogy 1843-ban fasort ültettek a mai Múzeum utca vonalában a városfal mentén. 1846-ban a Domonkos templom előtt a még megmaradt tavat betemették, de mivel a gazdák fájlalták a marhaható elvesztését, helyette a tanács két kutat ásott. Ezek egyben a tűzoltás célját is szolgálták. Az így nyert területen meghosszabbították a sétányt, a „Promenad”-ot.

1847 augusztusában a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Sopronban rendezték vándorgyűlésüket. Erről Michel azt jegyezte fel krónikájában, hogy szépítették a várost és a Neuhof kertet megnagyobbították. Ekkor alakították át az alsó részt az akkori divat szerint angolparkká.

1853. április 6-án Flandorffer Ignác a Várkerületnek és a Színház térnek fákkal való díszítését javasolja a tanácsnak. (SÁL, XI., 4130.)

Jellemző a Bach-korszak önkényuralmára, hogy az állomásparancsnokság engedélyére volt szükség a

tábornoki ház előtt állt és részben elszáradt fák helyett új fák ültetéséhez. Ez történt 1853-ban. Ebben az évben adott ki a helytartótanács rendeletet, hogy az utak mentén gyümölcsfákat kell ültetni. A tanács próbaként a bécsi és a kópházi úton ültetett fákat, és faiskolát is telepített. 1856-ban a városi tanács elhatározza, hogy a Neuhoftan kertben 12 öreg diófát árverésen elad, mert ezek sem a kert díszére nem válnak, sem árnyékot nem adnak, és néhány éven belül úgyis elszáradnának. Az idők jele, hogy a tanács most már szükségesnek találta a Neuhoftan őrzését és kimondta, hogy felügyelőként a nyári hónapokra két kórházi ápolót alkalmaz havi 2 frt. díjazással. 1858-ban a tanács 6 ülőpadot helyeztetett el a kertben, az annak hátsó részén levő dombot eltüntette, és ott további padokról gondoskodott.

Az 1856-ból származó telekkönyvi térkép (mell. rajz) mutatja az 1400. hrsz. Vághy-féle lakóépületet és az 1401. hrsz. gyümölcsöt, az 1404. hrsz. Neuhoftan, amelyet az 1406. hrsz. városi sörház északi homlokzatától induló főfasor két részre osztott. A déli rész francia jellegű park, a Deákkúti út felé irányuló fasorral, a kert délnyugati sarkán állt kertészházhoz vezető fasorral és az 1407. hrsz. zenepavilonnal. Az északi rész angolpark volt, az 1402. hrsz. üvegházzal. A térkép arról is tanúskodik, hogy itt fenyőfák álltak, és hogy a mai Mártírok útja mentén fasorok voltak. 1847-ben határozta el a tanács, hogy a Neuhoftan, valamint a többi ültetvény gondozására tanult kertészt alkalmaz. A választás Irschek Ferdinándra esett, akinek a tanács 1 frt 23 krajcár napibért és szolgálati lakást biztosított. (SÁL, XXVL., 3681.)

1861-ben „bérleti szerződés” jött létre a tanács és Irschek Nándor között a Neuhoftan kert karbantartása, tisztogatása, az ültetvények gondozása és a szükséges kiültetések ügyében. A város kikötötte, hogy a virágágyakat az eddigi módon és mennyiségben kell kiültetni. Irschek évi 360 frt fizetést, természetbeni lakást és az üvegház használatát kapta. 1864-ben a tanács a kanizsai vasútvonal építésével kapcsolatban a Neuhoftan fasori úton 18 fűzfát, 11 égerfát, 2 jegenyenyárfát, 2 akácfát, 4 vadgesztenyefát és 13 „különféle” fát, majd ugyanabban az évben a patakmeder áthelyezése miatt további 13 fát adott el.

A városi sörfőzde bérlőjének Flandorfer Ignácnak kérésére a tanács 1864-ben a neuhoftan orchester és padok javítására ingyenesen adott ki faanyagot. Ekkor létesítették az új neuhoftan fasort, sőt a levéltári iratok szerint akkor helyezték át a sörfőzde galériavezetékének víztartányát az újonnan létesített fasorba, ahol most is van, az Ady Endre út és a Szabadság körút sarkán. A városi pénzügyi bizottság 1866. október 19-én fasorok ültetését, ill. pótlását határozta el, mégpedig a Séta téren vadgesztenyefákat, a Kaszinó téren (mai Petőfi téren) 149a meglévő platánfák közelében hársfákat és akácfákat, a Neuhoftan-i fasorban a Jókai utca végétől a sörgyárig az elszáradt vadgesztenye- és nyárfák helyébe akácfákat kívánt a bizottság; viszont a Neuhoftanban a rendelkezés az árokkal mentén akác élősövény, a fenyves részben 6 új fenyőfa ültetése és az 1. főfasorban a rondellával szemben keletkezett nagy vízmosás megszüntetése volt. A bizottság egyben megállapította, hogy a Paprét élénk forgalmú hely lett, ezért a patak partján akác élősövényre volna szükség, továbbá fasorokra a patak jobb oldalán a Fabricius-háztól (mai bölcsőde telek) a Sziget közti hídig, azután ugyancsak a Fabricius-háztól a Szarvas vendéglőig (ma Pannonia udvar), továbbá kettős fasorokra a Szarvas vendéglőtől egyrészt a mai Bem utcai híd irányában, másrészt a mai Ifjúság tér 2–24. sz. házak előtt. A bizottság hársfák ültetését mondta ki azzal, hogy a gyorsabb árnyék elérése végett felváltva akácokat kell ültetni. (SÁL, XI., 4255.) Végeredményben azonban platánok kerültek a Paprétre.

A Széchenyi tér. 1940

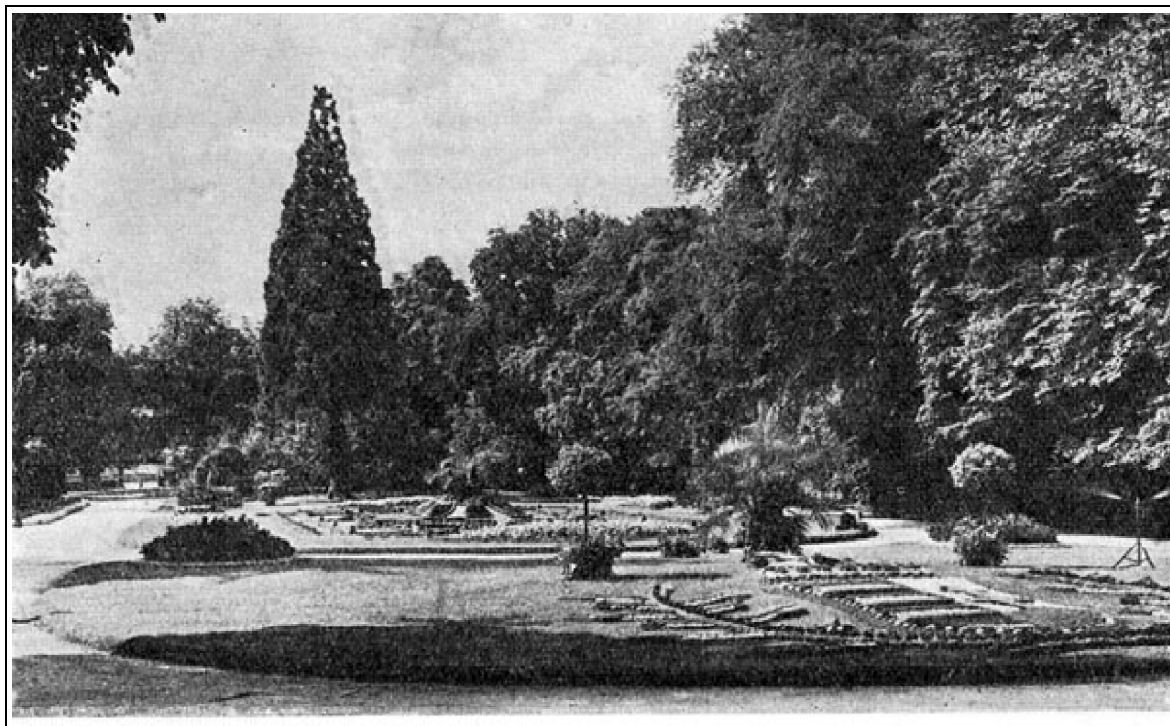
A Soproni Testgyakorló és Tűzoltó Egyesület 1867–68-ban építette meg a Papréten a tornacsarnokot. Úgy látszik, már abban az időben is sok ellenzője lehetett a fásításnak. Erre utal legalább a városi tanácsnak a városszépítők javaslatára 1869. szeptember 6-án hozott 2221. sz. határozata, amely szerint „az ültetvények megsértői a kár megtérítésén felül 5 frt-tól–25 frt-ig terjedő bírsággal, esetleg letartóztatással lesznek büntetendők.”

1868. augusztus 12-én a közgyűlés felmondja Irschek Nándor neuhofi kertésszel 1861-ben megkötött szerződést, mert az a méltányos várakozásoknak nem felelt meg. Az állás betöltésére a közgyűlés pályázatot hirdetett és egyben kimondta, hogy a kertész nemcsak a Neuhof kertet, hanem a város területén lévő minden nyilvános ültetvényt köteles ápolni, kivéve a Magán Szépítő [150](#)Társaság ültetvényeit. (SÁL, XXV., 15548.) A közgyűlés 1868. december 23-án Paukovits Mátyást választotta meg városi kertésznek.

A vele megkötött szerződés szerint járnadósága évi 360 frt. fizetés, természetbeni lakás és az üvegház használata. Ennek fűtésére kap évente 100 q kőszén, ezenkívül övé a Neuhofban levő 5 diófa termése, azzal a kikötéssel, hogy a jövőben a Neuhofban gyümölcsfát már nem szabad ültetni. (SÁL, XXV., 15542.) Az akkori állapotokat híven tükrözi az átadás-átvételi leltár. Ennek említésre méltó tételei, 84 pihenőpad, „Négyévszak” kőszobor csoport, 2 kőváza, 3 hosszú ablak-állvány, 9 melegágyi ablak kitérővel, 4 széles, 18 hosszú és 8 rövid melegágyi ablak, 2 virágállvány 12 lépcsőfokkal, 1100 nagyobb és 400 kisebb cserép edény, 2 víztartály, 1 kőhenger, 1 vízszállító kétkerekű

taliga, 7 öntöző kanna, 2 talicska, 9 különféle létra, 10 kéziszerszám, 1 öntöttvas kályha. (SÁL, XXV., 15846.)

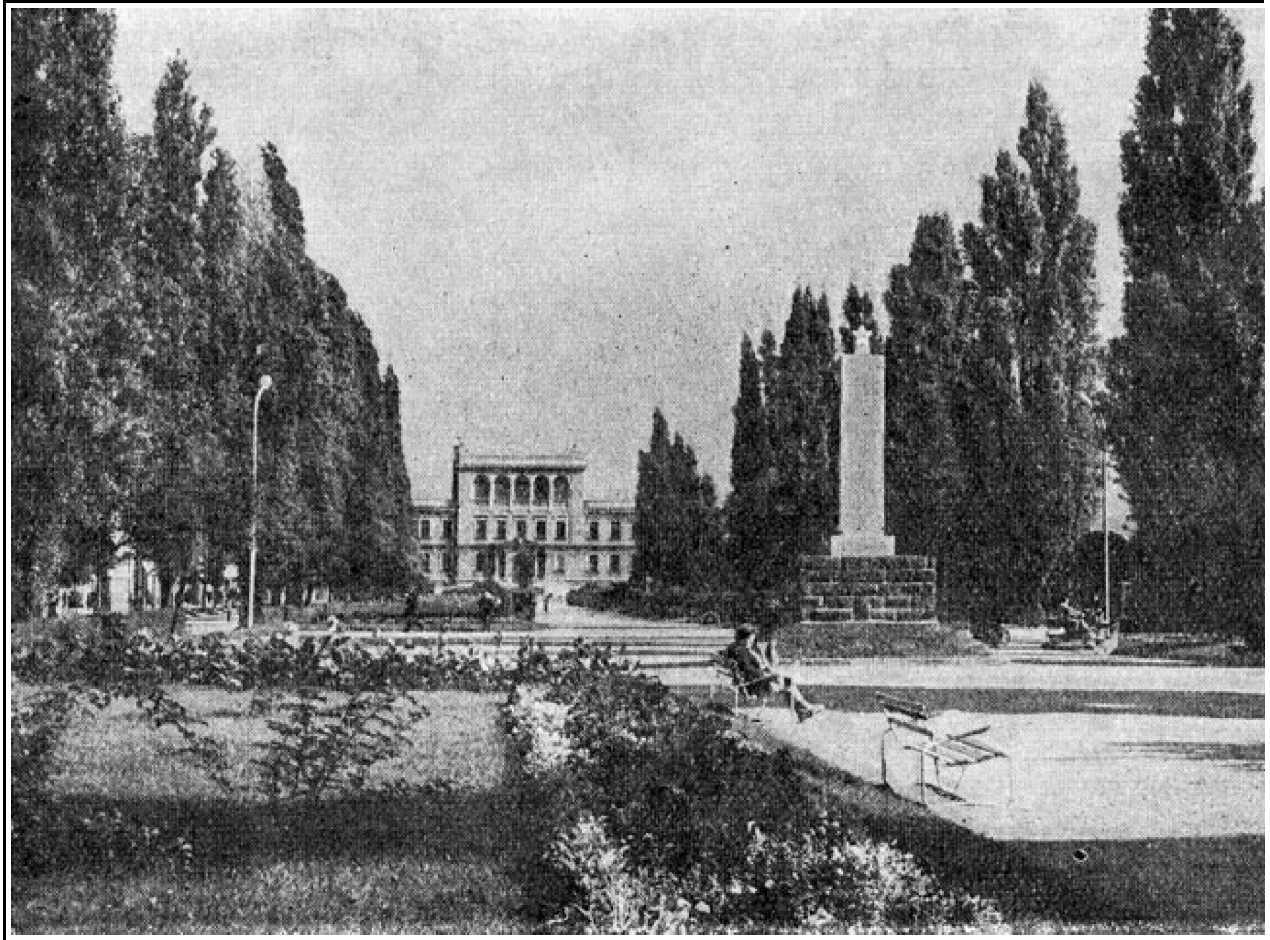

Az Erzsébetkert a mamutfenyővel

A város nagy fia: Flandorffer Ignác, aki 1842-ben Széchenyi Istvánnal megalapította a Soproni Takarékpénztárat, majd 1866-ban a gázgyárat, utóbb a szegényápolót, a magánkórházat és végül a Vízvezeték R. T.-t, 1865-ben célul tűzte ki a város szépítését. Külföldi útjai során figyel fel a lipcsei szepítőegylet tevékenységére. Az osztrák elnyomatás idején nehézségbe ütközött egyesület alapítása, ezért eleinte csak asztaltársaság keretében igyekezett céljait megvalósítani. 1865. április 30-án Flandorffer bejelenti a tanácsnak, hogy a „Privat Verschönerungs Gesellschaft” a balfi kaputól a Kőműves réten át a Szt. Mihály kapuig fasort ültetett. Augusztus 30-án pedig Flandorffer engedélyt kér fasor létesítésére a Neuhoftól a Nándor magaslatra; egyben felhívja a tanács figyelmét, hogy a Fövénnyvermen levő puszt terület néhány fasor ültetésével és a hosszú csupasz fal elé kúszónövények telepítésével csekély költséggel sétánnyá [151](#) lenne átalakítható; ennek költségét a társaság vállalja és csupán azt kéri, hogy a facsémétéket a város faiskolájából ingyen kaphassák meg. (SÁL, XI., 4248.)

Klauzer tanácsnok 1868. július 31-i javaslata felsorolja, milyen fasorok és ültetvények felügyelete legyen a városi kertész kötelessége. Ezek a következők: Neuhoftól a Felsőlővérekbe és a Nándor magalatra, az Újteleki kaputól a Neuhofig vezető úton (mai Jókai utca és folytatása), a vasúti úton (mai Kossuth Lajos u.) az Újteleki kaputól a képezdég vezető úton levő, továbbá a sörház előtti fasorok, a Neuhoft kert, a Hosszú sori árok menti ültetvény, a Séta tér (mai Széchenyi tér) a Paprét, a fák és a sövény az Ikva mentén, végül a faiskola a kórháznál. (SÁL, XXV., 15.542.)

A Május 1 tér a Kellner szobor áthelyezése előtt

Sopron parkosításának történetében mérföldkövet jelent az 1869-es esztendő, amikor Flandorffer Ignác a Magán Szépítő Asztaltársaságból létrehozta a Soproni Városszépítő Egyesületet. Az új egyesület már az első 10 év alatt 3760 fát ültetett el az utakon, ezek között a Balfi úton, a Híd utcában, a Táncsics utcában, az Ikva soron, az Uszoda utcában, a Múzeum utcában, a Lehár Ferenc utcában, a Deákkúti úton és a Hársfa soron.

A Neuhof mindinkább népszerűbb, sőt a városlakók életszükséglete, „a város tüdeje” lett, ezért nem lehetett őrizetlenül hagyni. 1869-ben a tanács havi 12 frt. bérrel állandó felügyelőt alkalmazott. (SÁL, XXV 15986.)

1870-ben a tanács árverésen adja el a sörház előtti fasorban még megmaradt 12 hársfát és 1 diófát, mivel legnagyobb részük csúcsszáradt volt.

A polgármesteri jelentések egyre nagyobb összegekről adnak számot, amiket a Neuhof, a fasorok és a Szedres fenntartására fordítottak. Ez a ráfordítás 1521868-ban 214, 1869-ben 812, 1874-ben pedig már 4223 frt. volt. A Kossuth út a jobboldal villaszerű beépítésével lett a kertváros előfutára.

A növényzet bevonult a városképbe. Az itt 1871-ben kiültetett 180 Acer platanoidesért Rosenthal bécsi cég

204 frt. és a következő évben pótlólag szállított 50-ért 62 frt-ot számlázott.

Az 1871. március 1-én megtartott közgyűlés kimondta, hogy a Papréten „gyermekmulató helyet” létesít és ennek előmunkálataira 600 frt-ot szavazott meg. A kialakításra Hasenauer tiszti mérnök készített tervet és költségvetést. Ennek végösszege 1486 frt-ot tett ki, mivel azonban csak 600 frt. hitel állt a költségvetésben rendelkezésre, a közgyűlés úgy határozott, hogy a teljes kiépítés a következő évekre marad. (SÁL, XI., 4313.) A tanács 1872. március 6-án Kurz András polgármester elnöklete alatt megállapította, hogy a Papréten a megszavazott 600 frt-on az utak elkészültek, a tanács egyben kimondta, hogy az utak közti gyepfelületeken bokrokat és fákat kell ültetni, továbbá, hogy valamennyi út mellé magas törzsű fáknak kell kerülni, de a fafajok megválasztását az erdőmesterre és a kertészre bízták. (SÁL, XXV, 17.131) Bokrok ültetéséből nem lett semmi, 1874-ben a fűtermést adta el a város 30 frt-ért.

1874. április 8-án a közgyűlés Flandorffer Ignác elnökletével „díszkertészeti bizottmányt” választott. (SÁL, XXV., 17909.)

1878-ban történt meg a Petőfi tér parkosítása, amit jó ideig a város egyik díszeként tartottak számon. A Szépítő Egyesület alkotásait a város átvette és fenntartásukról gondoskodott is. A levéltári iratok tanúsága szerint a fásításoknak ellenzői is akadtak, sőt voltak, akik egy-egy fa ültetése miatt ismételt fellebbezésekkel foglalkoztatták a hatóságokat.

A múlt század derekán beépült a Széchenyi tér, ekkor emelték az északi oldal műemlékjellegű házsorát és 1872-ben a volt Kaszinót, a mai Művelődési Házat. Mivel a megszepült térnek növényzete eléggé szegényes volt, és mindössze 4 fasorból állt, a polgármester 1881-ben felhívta a Szépítő Egyesület figyelmét a tér falusias állapotára. Az egyesület a parkosítás tervének elkészítésével Rosenthal bécsi kertészeti vállalatát, a kivittel pedig Blaschek későbbi városi főkertészt bízta meg. A törmelékes altalajt termőfölddel cserélték ki; vadgesztenye- és akácfaakat ültettek, alattuk gyepszőnyegről gondoskodtak, ezt fakorlással szegélyezték és pihenő padokat helyeztek el. Így parkhoz illő külsőt öltött a Széchenyi tér. A győri vasút megépítésével új városrész nőtt ki a földből. Ezzel együtt járt a Bánfalvi patak folytatólagos beboltozása és a Deák tér kialakítása. Az első szakasz 1876-ban készült el a Köztársaság utca és Batsányi utca között. Ezt követte a Múzeum utcáig, ill. a Mátyás király utcáig terjedő patakmedrek beboltozása és az árok fokozatos feltöltése. Így keletkezett a mai Május 1. tér, az akkori magyar vidéki városok legnagyobb tere. Hátra volt még a parkosítás.

A 80-as évek krónikájához tartozik ezenkívül a Szentháromság szobor körüli ültetvény és vaskerítés létesítése, továbbá a Cseresznye sor, a Virágvölgyi út, a Felsőlóver út, majd a Tóth Antal utca és a Baross út fásítása a lovassági laktanyáig.

Az 1885. évi polgármesteri jelentés megállapítja, hogy az Újkertben (Neuhof) a gázkandelábereket vasból készületekkel cserélték ki, a számukat eggyel növelték és 20 új kerti padot helyeztek el. Diem G. 1886-ban adta ki: „Illustrierter Führer durch Oedenburg u. seine Umgebung” c. útikalauzát. Ebben azt írja az Erzsébet kertről, hogy gyönyörű, részben francia, részben angol stílusú park; szép rendezett és ápoltság flórával, árnyas fasorokkal, csendes pihenőhelyekkel, 153szökőkúttal, vendéglővel, este pedig színpompás közvilágítással egyenesen tündéri képet nyújt.

A Széchenyi térről azt olvashatjuk, hogy korláttal van körülkerítve. Ez nyilván az ültetvény védelmét szolgálta, hiszen arra terelték a Rákóczi utcából a marhacsordát a Győri úti legelőkre.

Az 1888. évi polgármesteri jelentésből megtudjuk, hogy a város a Kurucdombon 200 cseresznyefát ültetett.

Ezeknek utolsó megmaradt példányait a Kuruc-dombi házhelyosztások idején a 20-as években vágták ki.

1889-ben a mérnöki hivatal elkészítette a Deák tér parkosításának tervét. A kivitelezés a következő évben kezdődött el.

Az 1889. évi polgármesteri jelentés arról is tesz említést, hogy a Neuhofban új melegágyak készültek, és hogy a nagy hársfasor mentén új kerítést húztak.

A Széchenyi tér jelen képe. Előtérben a munkásvértanúk emlékköve

Elsőnek a Deák téren, a Köztársaság utca és a Múzeum utca közötti rész parkosítása készült el Blaschek városi kertész irányításával, de a költségeket a Városszépítő Egyesület viselte, 1889–1893. években összesen 7958 ft. összeggel. Az új parkot, amelyet egyébként a közönség nagyon megszeretett, két veszély fenyegette. Először is a marhacsorda, amelynek rongálása ellen a városképet elcsúfító fakorlással kellett védekezni. Másodsor az elszáradás, a locsoló berendezés hiánya miatt, mert akkor Sopronnak még nem volt vízvezetéke. Első lépésként az egyesület a Köztársaság utca kereszteződésénél helyezett el szivattyút, amelynek segítségével a patak vizét emelték ki, és azt innen lajtokkal hordták szét az öntözésre. Mivel ez a megoldás nem vált be, 316 m hosszú [154](#)vezetékkel kellett építeni a győri vasúti állomás vízművének vízházától kiindulólág.

Ekkor készítette el az egyesület a szőkókutas vízmedencét és helyezte el öntöttvas lábas padokat. A vízmedencét a híres bécsi Pittel- és Brausewetter-cég építette. Hátra volt még a Batsányi utcától a Múzeum utcáig elterülő rész parkosítása. A soproni kertészek kívánságára az egyesület erre a munkára versenytárgyalást hirdetett és ennek eredménye alapján Fofonka Vencel soproni kertész 1893-ban fejezte be a parkosítást. A növények nevét jelzőtáblákon tüntették fel, de ezeket ismeretlen gyűjtők hamarosan elemelték. A Deák tér egészségesebbé és szebbé tette a várost és jelképe lett a korszerű városrendezési törekvéseknek.

Az 1892. évi polgármesteri jelentés megemlíti, hogy a Petőfi téren felállították Liszt Ferenc mellszobrát és „a szobrot környező ültetvények Blaschek János városi kertész művészi ízlését és szakértelmét hirdetik”. A jelentés közli még, hogy a Deák téren a kertek és a patak között fekvő sétautat és közterületet eladták árverésen és a befolyt összeget a patak további bebolytozására fordították. Ez a munka 1896-ra el is készült. Most már a Városszépítő Egyesületre hárult a parkosítás feladata. Erre a célra az egyesület az 1896–99-es években 2505 forintot fordított.

1898-ban a város a Neuhofer Erzsébet-kertnek nevezte el. Az 1899. évi polgármesteri jelentésből megtudjuk, hogy a város az Erzsébet-kert megnagyobbítása végett megvásárolta a mellette fekvő Vághy-féle kertet és elhatározta, hogy a két kertet egyesíti, az elválasztó kerítésfalat lebontatja, a gyümölcsfákat kivágatja és helyükbe az elfogadott terv alapul vételével erdei és kerti fákat ültet. A város a régi kertesházat és növényházat lebontotta és Unzeitig Ferenc bécsi cégnél vasszerkezetű üvegházat rendelt meg.

A századforduló parkosítási és fásítási történetéhez tartozik a Deák tér és a Széchenyi tér ültetvényeinek felújítása, zöldterületek létesítése a Szélmalom utca felső végén, továbbá a fásítások a Lackner Kristóf utcában, a városháza körül, a Nagyszodához vezető úton, a Csengery utcában, a Petőfi téren, az Ógabona téren, a Frankenburg úton, a Baross úton, a Mátyás király utcában és a Táncsics utcában. Most már jobb belátásra jutottak a Várkerület üzletesei is. Már nem akadályozták meg a fásítást azzal a kifogással, hogy a fák elfedik a cégtáblákat, tenyésztelepei a különféle rovaroknak, és búvóhelyül szolgálhatnak a betörőknek, ellenkezőleg örömmel üdvözölték az egyesület munkáit, sőt vállalták a csemeték öntözését és gondozását. A Várkerület fásítására a Városszépítő Egyesület az 1904–1907-es években 2817 K-át költött.

Sopron fejlesztésében új irányt szabott Wälder József városi főmérnök 1905-ben készített szabályozási terve. Tervével a városépítésben a spontán öletszerűséget felváltotta a gondos tervszerűség. Neki köszönhető a Frankenburg út, a Löver körút, a József Attila út, a Kuruc körút, a külső nagy körút, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Tervében nagy gondot fordított a fásításra és a zöldterületekre; ilyeneket tervezett a mai Sörgyár előtt, a Trefort téren, a faraktár területén, a vasutak mentén, a Kőműves réten, az Okai utcában és a Kurucdomb tetején. Megtartotta erdőnek a Városligetet és a Sörházdombot és ezzel megmentette a parcellázók elől.

1909-ben ünnepelte a Városszépítő Egyesület fennállásának 40. évfordulóját. A jubileumi év alkalmából szereztek az Erzsébet kert székeit és kapott új köntöst a Petőfi tér, valamint új fasorokat a Halpiac, a Híd utca, a Bécsi utca, a Szélmalom utca és a Bánfalvi út. A következő években került sor az egyesület 155-[155](#)révén a Deák téri időjelző, a Széchenyi téri és a Kossuth úti nyilvános órák felállítására, továbbá fasorok telepítésére, ill. pótlására a Fapiacon, a Kőfaragó téren, a Köztársaság utcában, a Béke úton, a Rákóczi utcában, a Baross úton, a Mátyás király, a Vadász és a Táncsics utcában, az Orsolya téren, az Alsólöver utcában, azután a mai Béke úton a pályatestet eltakaró bükk élősvény ültetésére, majd zöldterületek megvalósítására a Déli vasút pályaudvara előtt, nemkülönben a Patak utca felső végén, a

Fővényveremnél, a Sas téren, a Petőfi tér déli részén. A Fapiac és a Kurucdomb sor sarkán fekete fenyőket, a Bécsi-dombon pedig 4 000 feketefenyőt ültettek. Ide nyírfák is kerültek és kis park keletkezett a Bécsi úti Fehér kereszt körül is.

A Kurucdomb parkosítás előtt

A postapalota felépítése után nem maradhattak meg a Széchenyi tér szerény vadgesztenye- és akácfa csoportjai a különféle árusító bódékkal. Az új parkot a város ültette ki.

Az egyesület ténykedése az I. világháború alatt sem szünetelt. Ekkor készültek el az ültetvények a Hunyadi utca elején, a Batthyány téren és új fasorok a Béke úton és az Alsólőver utcában.

Az egyesület életét az I. világháború után a nagy alkotások jellemzik: a Tómalom, a Hubertus vadászlak, a Károlymagaslati kilátó, a faiskola megvalósítása, ill. építése. A dinamizmus nem lankadt el, a motor Dr. Heimler Károly volt. A nagy munkák mellett azonban nem feledkeztek meg a parkosításokról sem. Itt kell megemlíteni a fasorokat a Bécsi-dombon, a Deákkuti úton, a Tómalomhoz [156](#)vezető úton és az élősövényt a vasútvonal mentén a Kismartoni soron.

1925-ben ipari kiállítás színhelye volt az Erzsébet-kert. Ekkor kellett bevezető utat építeni a régi Nándor fasor helyén. Bakonyi László sokáig hadakozott a Soproni Hírlap hasábjain a régi fasorok elkerülhetetlen kivágása ellen, fasor nélküli Nándornak keresztelte el az útvonalat. A mérnöki hivatal a járdák szélére hársfákat ültetett. Közéjük kerültek ideiglenes jelleggel a gyorsan növény akácfák.

A Bánfalvi patak további beboltozása után 1929-ben megkezdődött a Deák tér a Mátyás király utca és a

volt teológia közötti szakaszának parkosítása. Ezt a nagy munkát Dahner Samu főkertész tervei alapján a városi kertészet végezte. Az irányító Zügn Nándor erdőmester volt. A kertészet ugyanis az erdőhivatal hatáskörébe tartozott. Tekintettel a teológiai akadémia Sándy Gyula tervezte épületének stílusára, a parknak a klasszicizáló kertstílusra felelt meg jegenyenyárfák szegélysorokkal, nyírott sövényekkel körülvett ülőhelyek sorával, amelyek a vonatokra váró tanulófiataloknak kedvelt tartózkodási helyei lettek. Az annak idején kitűnő Wälder-féle szabályozási terv felett eljárt az idő. Wälder nem számolt a gépjárműforgalom szédületes fejlődésével és nem gondolt a műemlékvédelemre sem. A közgyűlés 9071/22 kgy. 1939. sz. határozatával elfogadott Bergmann-féle városfejlesztési terv (SSz, III. 211. és SSz. IV. 74.) kiküszöbölte az elavultságokat, megállapította a 84. sz. Győr–Sopron–bécsi főközlekedési út, valamint a Szabadság körút új nyomvonalát, a parkosítás terén pedig új zöldterületeket jelölt ki a városfalak és a patakok mentén, továbbá a Bécsi-dombon, a Bástya utcában, a Koronázó dombon, a Szélmalom laktanyánál, az Egeredi dombon, továbbá sportpályákat és gyermekjátszótereket és felsorolta a természetvédelem alá helyezendő ritka fákat.

Dahner Samu nevéhez fűződik a Várkerület 1941. évi átépítése kapcsán a mérnöki hivatal építette parksávoknak, valamint az élősvényeknek és új fasoroknak mesterei kézzel vállalt kialakítása. A közönség osztatlan tetszésével találkozott különösen a piactérnek illatos virágzó fákkal, továbbá szomorúfüzfákkal és olajfűzzel történt beültetése.

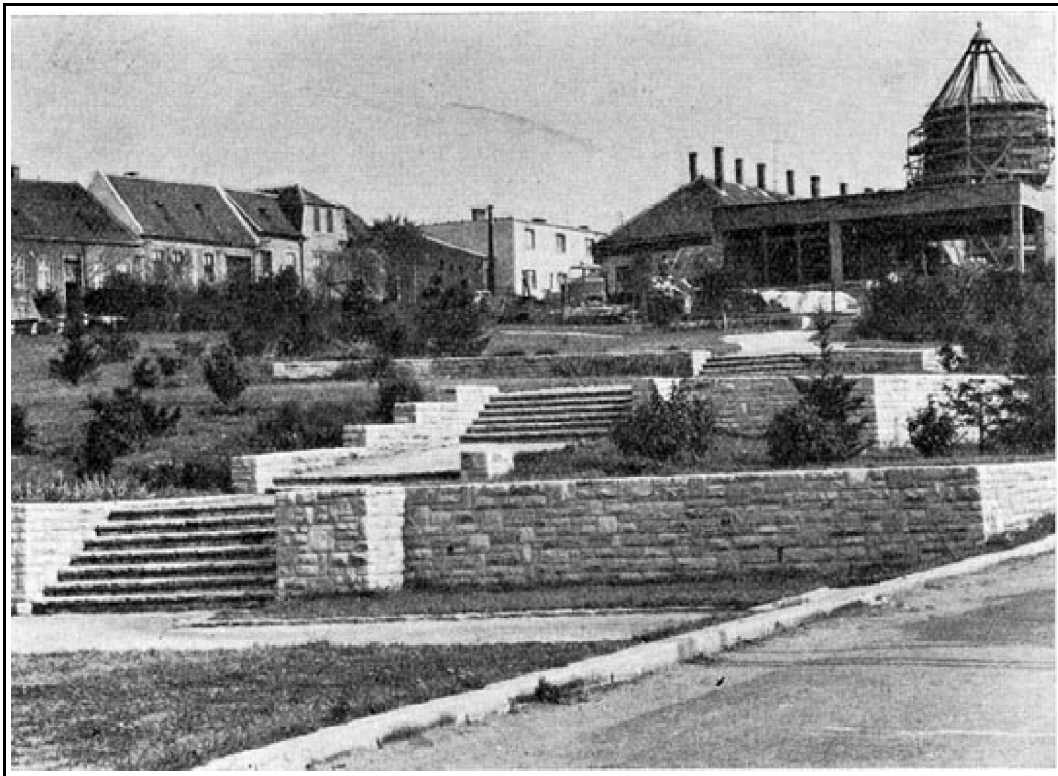
A 30-as években és a 40-es évek elején került sor a Celtisek ültetésére a Hunyadi utcában, a hársfákra a Béke és Győri úton, a gömbjuharokra a Madách, Mikovényi, Zrínyi, Faraktár, Bercsényi, Kis János utcában, továbbá a gömbakácok kiültetésére az Alsólőver, Bajcsy-Zsilinszky, Mikes K., Okai, Tóth Antal, Vak Bottyán, Vörösmarty, Wesselényi utcában, a Kuruc körúton és a Villa soron.

A Földművelésügyi Miniszter 94.095/1942. sz. rendelete egyes ritka növények védelmére különféle külső területrészeket helyezett védelem alá. Ugyanakkor védetté nyilvánította az Erzsébet-kert mammutfenyőjét, szilfáit és kanadai nyárfáját. A szilfák a szilfapestisnek estek áldozatul. A kanadai nyárfa pedig egyes ágak elszáradása és letörése miatt vált napjainkban életveszélyessé.

A II. világháború folyamán súlyos károk keletkeztek a parkokban. Az Erzsébet-kertben 39 bombatölcsér jelezte a háború pusztításait, rombadőlt a nyári vendéglő a kioszkkal, a zenepavilon, a nagy pálmaház, továbbá súlyosan megrongálódott két üvegház és a kertészház. A bombatalálatokkal felszántott Széchenyi tér és Deák tér első egyengetési munkáit a városháza dolgozói társadalmi munkában végezték el.

A tanácsok megalakulásával az építési és közlekedési állandó bizottság – az országban elsőnek – hívta életre a természetvédelmi albizottságot. 1951-ben [157](#) létesítette a tanács a Frankenburg úti parksávokat és a rommá vált képezde telkén a gyermekjátszóhelyet. Csak ebben az évben 250 betonlábás pihenőpadot helyeztek el. Hatalmas segítséget jelentett a tanács fejlesztési törekvéseinek elérésében a községfejlesztési alap megteremtése, amelyből évről évre emelkedő összegeket lehetett a meglehetősen szűkre szabott háztartási költségvetés keretein felül a parkosításra fordítani. Az albizottság, amelyben kiváló szakemberek és esztéták kaptak helyet, eredményes munkát fejtett ki, különösen a parkosítás korszerűsítése, a fasorok helyes kezelése és pótlása terén. A legtöbb megütközést a fakoronák kehelyszerű nyesése okozta, mert a közüzemek előírásai alapján a légvezetékek és a faágak között legalább 1,50 m távolságnak kell lennie. A hozott határozat alapján a fák nyesését csakis a városi kertészet végezheti el és a légvezetékes utcákban alacsony koronájú fákat kell ültetni. Javaslatára az Országos Természetvédelmi Tanács védelem alá helyezte az Erzsébet-kertet, a Paprétet, valamint több személyi tulajdonban levő kertet. Az albizottság ténykedésének egyik első eredménye mindjárt a kezdet kezdetén az 54/1952. sz. természetvédelmi

tanácsrendelet volt.

A kuru-dombi park. Háttérben a szélmalom

A felszabadulás után és az 50-es évek első felében az alábbi utcákban hoztak létre fasorokat, ill. cserélték le azokat: a Baross úton vadgesztenyével, a Petőfi téren hárssal, az Arany János, Csengery, Fácán, Székeles utcában és a Kőszegi úton gömbjuharral, a Fásor, és a Patak utcában gömbakáccal, az Udvarnoki utcában zselnicével.

Sopron fő tere a Széchenyi tér 1958-ban kapott új külsőt. A teret övező műemlékjellegű és műemlék épületek együttesében kirívó volt az oda nem illő [158](#)parkosítás, amelynek előregeedett fái elfedték az északi oldal védett homlokzatainak harmonikus képét. A szükséges kertrendezési tervet Kirchlechner Endre az É. M. Lakóépülettervező Vállalat zöldterületi osztályának többszörösen kitüntetett mérnöke készítette. A tervező a jelentékeny magasságkülönbségekből eredő nehézségeket bélésfalak alkalmazásával és leásással mesteri módon küzdötte le, míg a víztároló medencét lépcsők, támfalak és feltöltések közbeiktatásával sikerült eltüntetnie.

A növényanyag megválasztásánál szem előtt tartotta, hogy a fák ne takarják el Handler romantikus stílusú épületgyüttesét, ezért csak az alacsonyabb koronájú szép fákat hagyta meg, összesen 11-et, amelyek nem versenyeznek a bemutatandó homlokzatokkal, és főleg alacsony növésű új fákat és fenyőféléket ültetett. A nagy felületeket pedig sokszínű egynyári virágok és évelők tarka foltjaival telepítette be. Viszont a kedvezőtlen városképet nyújtó sűrű cserjéket eltávolította. Az új fák és növények között ezüsthárs (*Tilia argentea*), vérbükk (*Fagus silvatica var. purpurea*), nyír és nehézszagú boróka (*Junipers sabina*) van.

A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1958. június 6-án megtartott ülésén utasította az ipari és műszaki osztályt, hogy a természetvédelmi albizottsággal közösen készítse el Sopron város 10 éves fásítási tervét. Az elkészített tervet a végrehajtóbizottság 1958. november 10-i ülésén fogadta el. A terv tartalmazza az 1958-as állapotot fajaj, kor és darabszám feltüntetésével, továbbá utcánkénti és évenkénti bontásban az 1959–1968-ig tervezett ültetésekkel. A terv előszavában Csapody megállapítja, hogy a régi telepítésnél nem voltak figyelemmel a távbeszélő- és villanyhálózat nagyarányú fejlődésére és a közúti forgalom fokozott igényeire. A végrehajtott nyesések a nagykoronájú fákat kivetkőztették habitusukból, emellett képük egyhangú volt, mivel többségük gömbjuharból és akácból állt. Mindezért a meglévő fasorok áttervezése, leváltása és újak telepítése elengedhetetlenné vált. A tervezés fő irányelvei azok voltak, hogy a telepített fák ökológiai igényei az adott helynek megfeleljenek, a vezetékhalózatot ne veszélyeztessék, a nyesést jól bírják, esztétikailag kifogástalan szép városképet nyújtsanak, és lehetővé tegyék virágágyak létesítését.

1960-ban készítette el dr. Kubinszky Mihályné és dr. Winkler Oszkár Sopron jövő fejlődését megszabó új általános rendezési tervének I. ütemét. (SSz. XV., 97.)

A terv a megvalósítandó új lakótelepek zöldterület-igényeinek kielégítése céljából díszparkok, üdülőparkok, kultúrparkok, gyermekjátszóterek, fasorok és védőterületek helyét jelöli ki, de ezenkívül sportpályák, strandfürdők és vidámpark helyének biztosításáról is bőven gondoskodik. Ezt követően elkészültek a Kőfaragó tér, továbbá az Újteleki utca környékén és a volt Rákóczi intézet telkén építendő lakótelepek részletes rendezési tervei is. Ezek a tervek az emelendő háztömbök közötti széles sávokkal tágas zöldterületek kialakítását teszik lehetővé üdülőparkok és gyermekjátszóterek számára.

1961-ben pedig a korábban mostohán kezelt keleti „proletár” városrészen, az Okai utca és Póda Endre út sarkán gyermekjátszóteret nött ki a földből.

A Városi Tanács 1964. október 1-én megalkotta és életbe léptette a fásított és parkosított zöldterületek védelméről szóló 1/1964. sz. tanácsi rendeletet. A rendelet hatálya kiterjed a város közigazgatási területén lévő parkosított közterületekre és a játszóterekre. A belterjesen gondozott zöldterületek a következők: Batthyány tér, Dimitrov tér, Erzsébet kert, Kellner Sándor liget, Kőfaragó tér, Kurucdomb I. ütem, Május 1. tér, Széchenyi tér, Bécsi-domb kerítéssel 159körülvevett parkja, továbbá a parkszigetek a Beloiannis téren, a Fapiacon, a Frankenburg úton, a Fövényvermen, a Hunyadi János utcában, a József Attila úton, a Kossuth Lajos úton, a Lenin körúton, a Mező utcában, a Mikovényi úton, a Patak utcában, a Petőfi téren, a Sas téren, a Szabadság körúton, a Szélmalom utcában, végül a játszóterek a Bécsi-dombon, a Frankenburg úton, a Kanizsai téren, a Kurucdomb I. és II. ütemi zöldterületein az Okai utcában és a Zarányi utcában. A külterjesen kezelt zöldterületekhez tartozik a Bécsi-domb be nem kerített része, az Ifjúság tér, a Kurucdomb II. üteme (a Kuruckörút által körülhatárolva) és a Rozália úti ültetvény.

A belterjesen kezelt zöldterületek nagysága 201 885 m², ebből virágágy 5 302 m², pázsit 81 553 m², bokros, fás terület 57 118 m², játszóteret 10 194 m² és kavicsolt rész 47 718 m². A külterjesen kezelt zöldterület térmérete 219 075 m².

A 10 éves fásítási tervet a városi kertészet folyamatosan hajtotta végre, és pedig 1959-ben az egyetemi hallgatók társadalmi munkájának igénybevételével az Alsólőver utcában észak-amerikai galagonya (*Crataegus Carrierei*) és japán cseresznye (*Prunus serrulata var. Hisakura*), a Bajcsy-Zsilinszky utcában piros díszgalagonya (*Crataegus coccinea*) és az Entzbruder utcában vérszilvafák (*Prunus cerasifera var. Pissardii*) telepítése útján. Az 1960–61. években a Batsányi utca májusfákat vagy zselnicemeggy- (*Padus avium*) a Lenkey, Arany János, Székeles, Fácán, Kisfaludy, Csengery és Híd utca gömbjuharfákat, a

Múzeum utca zselnicemeggy, a Jókai utca díszgalagonya-, a Köztársaság utca Crataegus-, a Tómalom utca japán akác (*Sophora japonica*), a Ravazdi utca ostorfákat (*Celtis*) kaptak. Az 1962–64. évek tervteljesítése kapcsán kerültek a zselnicemeggy- és csörgőfák (*Koelreuteria paniculata*) a Lenin körútra, csörgőfák a Talián utcára, gömbjuharok az Árpád utcába, ostorfák a Kossuth útra és a Harkai útra. 1965–67. évek fásítási eredményei a jegenyenyár fasor a Szarvkői utcában, berkenyék (*Sorbus sp.*) a Hajnóczy utcában, szivarfák (*Catalpák*) a Bartók Béla utcában, ostorfák a Hőflányi, Táncsics, Felsőbüki Nagy Pál, Nezsideri, Rét utcában, gömbjuharok a Nagymartoni és Nádasdi utcákban és gömbakácok a Széleskúti, Feketevárosi, a Macskakői utcákban. 1967-ben az utcai sorfák száma elérte a 4 862 darabot.

Sokáig jogos panasza volt a dolgozóknak, hogy a felüldülést és pihenést biztosító parkok túlnyomó többsége a város nyugati és délnyugati részén terülnek el, míg a régi munkás- és gazdanegyedekben alig akadt néhány zöldterület. Ezért határozta el az építési és közlekedési osztály, hogy segít a keleti városrészen és a liba- és kecskelegelőnek használt sivár Kurucdombon parkokat létesít.

Az osztály 1962-ben megbízást adott az É. M. Lakóépítettervező Vállalatnak egyrészt a Fapiac, Mikes Kelemen utca, Rodostói utca és Fraknói utca határolta ún. Kurucdomb I. ütem, majd a Kuruckörút övezte II. ütem parkosításának megtervezésére. A tervező itt is Kirchlechner Endre volt.

A tereprendezés 6800 m³ leásást, 4500 m³ feltöltést igényelt. Az ültetésre alkalmatlan földet el kellett távolítani és termőföldet kellett hozni. A Mikes Kelemen utcába és a Rodostói utcába való feljutás végett 112 m³ támfalat, 760 m² termésköburkolatot, 360 fm kőlépcsőt kellett építeni. Az új parkot esővízcsatornázás, locsoló hálózat, gyermekjátszóter teszi korszerűvé és az emelkedő életszínvonalról tanúskodóvá. A korszerű parkot szebbé varázsolja a Soproni-hegységre és a városra nyíló festői rálátás. A füvesített terület nagysága 7253 m², a virágágyaké 490 m². A parkot számos díszfa, köztük platánlevelű juhar (*Acer platanoides*), vérbükk (*Fagus silvatica* var. *atropurpurea*), vöröstölgy (*Quercus borealis* var. *maxima*), északamerikai galagonya (*Crataegus Carrierei*), 160 oszlopalakú gyertyán (*Carpinus Betulus* var. *fastigiatus*), nyír (*Betula pendula* var. *Youngii*), csertölgy (*Quercus Cerris*), örökzöld és fenyő, köztük kolorádófenyő (*Abies concolor*), kaukázusi jegenyefenyő (*Abies Nordmanniana*), simafenyő (*Pinus strobus*), tiszafa (*Taxus baccata*), nehézszagú boróka (*Juniperus sabina*), magyal (*Ilex aquifolium*), mahónia (*Mahonia aquifolium*), sóskaborbolya, (*Berberis sp.*), számos cserje, élő növény, rózsatő és temérdek egygyári virág díszíti.

1964 volt a Bécsi-dombi hegyi-liget továbbfejlesztésének éve. A városi kertészet az Erdészeti Technikum hallgatóinak társadalmi munkájával a legszebb díszfák és cserjék egész sorát ültette ki, köztük vörös nyírt, jezsáment (*Philadelphus coronarius*), cseresznyeszilvát (*Prunus cerasifera* var. *Pissardii*), homoktövis (*Hippophae rhamnoides*), kínai meggyet (*Prunus triloba*) gyöngyjázmint (*Deutzia*), szomorú gyertyánt, 5000 erdei fenyőt és 100 feketefenyőt. A parkosított belső részt 39 213 m² térmérettel drótfonatos kerítéssel zárták körül, gyermekjátszóteret létesítettek, a vízvezetéki locsoló berendezés tette lehetővé a parkosítást.

Az osztály és a kertészet figyelmét nem kerülte el az Erzsébet-kert rendezésének szükségessége sem. Különösen az Ady Kultúrházhoz közeli rész képe nem felelt meg az üdülőváros követelményeinek. Az előregedett fák nagy része bombasérült volt és elfedték a kultúrház homlokzatát, amelyet a park szép építészeti lezárásának szánt a tervező. De elsűrűsödtek a cserjék is, és végleges rendezést sürgetett a rommá vált nyári vendéglő és kiosk helye is. A park délkeleti részének rendezési tervét 1964-ben Mayer Antal szigorló kertézmérnök készítette el. A terv megtartotta a két párhuzamos vadgesztenye főfasort, de gondoskodott új sétautakról, pihenőhelyekről, virágágyakról és gyepfelületekről, sőt tervbe vett egy kisebb

vízmedencét is. A tervet több vonatkozásban meg kellett változtatni, így nem lett volna helyes a Kossuth útról a Deákkúti út felé vezető útvonal módosítása, de elkerülte a tervező figyelmét, hogy a virágágyak részére napsütötte helyeket kell kijelölni. A terv kivitelezését a kertészet házi kezelésben 1967-ben meg is kezdte, de hátra van még az új fák ültetése.

Nem vallunk szégyent a más magyar városokra vonatkozó statisztikai adatok összehasonlításának tükrében sem. Az 1967. május 4-én Budapesten tartott II. Országos Zöldterületi Konferencián ismertették az egy lakosra jutó gondozott zöldterület nagyságát. Ezek: Sopronban 10,00 m², Győrben 7,30 m², Székesfehérvárott 7,00 m², Budapesten 4,82 m², Debrecenben 2,00 m², Sátoraljaújhelyen 1,20 m².

Emellett, hogy mennyire gazdaságos volt nálunk az 1 m²-re fordított kezelési költség Ft-ban kifejezve, a következő táblázat tanúsítja:

	Belterjes:			Külterjes		
	1965	1966	1967	1965	1966	1967
Kösszeg	41,60	41,60	42,60	2,70	4,90	5,10
Mosonmagyaróvár	11,40	10,20	8,20	–	–	–
Győr	–	–	6,50	–	–	–
Szombathely	6,20	6,20	5,50	0,20	0,20	0,20
Esztergom	4,53	4,44	4,15	4,53	4,44	4,15
Sopron	–	2,90	2,45	–	2,90	2,90 ⁽¹³⁹⁾

161 Irodalom:

Geiger Kronikája: Kézirat a Győr-Sopron Megyei II. sz. Levéltárban.

Sigmund von Hárosy: Denkwürdigkeiten der königlicher Freistadt Oedenburg, München 1841.

Drinóczy György: Böngészet Sopron Megye ismeretéhez. Kézirat a Soproni Állami Levéltárban.

Bredetzky Sámuel: Beiträge zur Topographie der Königreichs Ungarn. Wien 1883.

Gustav Diem: Illustrierter Führer durch Oedenburg u. seine Umgebung. Sopron, 1886.

Soproni Városszépítő Egyesület Évkönyve 1869–1929. Sopron, 1929.

Dr. Csatkai Endre: Szépítő törekvések Sopron múltjában. Sopron, Rábaközi ny. 1921.

Dr. Csatkai Endre: Kétszáz éves közkert Sopronban. SSz. XVII., 241.

Dr. Csapody István: Természetvédelmi feladataink SSz X. 166.

Dr. Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. SSz. X., 230.

Dr. Csapody István: A soproni mammutfenyő. SSz. XI., 297.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Die Geschichte der Grünanlagen von Sopron

Die Geschichte der Grünanlagen von Sopron

Als Begründer der Grünflächen von Sopron ist der grösste Bürgermeister der Stadt: dr. Kristof Lackner zu betrachten, der in den ersten Dezennien des 17. Jahrhunderts in der heutigen Lackner Gasse liegenden Maierhof ein Gartenhaus baute u. Bäume pflanzte.

Viele folgten seinem Beispiel u. so entstanden in der Neuftift Gasse entlang der äusseren Stadtmauer die Gärten. Lackner vermachte seinen Meierhof der Stadtgemeinde, die so zu ihrem ersten öffentlichen Garten kam. Aus dem Jahr 1700 stammt die Kupferstich – Vogelperspektive. Zacharias Michels, auf welcher innerhalb der Stadtmauern zahlreiche Gärten auszunehmen sind, darunter der Jesuiter Garten mit geometrischem Grundriss. Auch sind auf der Grabenrunde (heute Lenin Ringstrasse) Baumreihen u. auf dem Alten Kornmarkt einzelne Bäume zu sehen. Das Manuskript „Flora Semproniensis“ von Loew und Deccard (1740) zählt eine ganze Reihe von Gärten auf, darunter den ersten medizin-botanischen, sowie den Garten der Dominikaner.

1763 erwarb die Stadtgemeinde den Neuhof genannten Meierhof ausser dem Neustift Tor, beute dort ein Brauhaus u. errichtete einen Park im französischen Stil mit Springbrunnen, den heutigen Elisabet Park.

1826 liess die Gemeinde den grossen Teich vor der Dominikaner Kirche teilweise zuschütten um eine Promenad zu gestalten. 1833 kaufte der Magistrat vom Stadtpfarrer die Pfarrwiese um Verkehrswege zu erschliessen. 1847 wurde der Neuhof mit dem unteren Teil vergrössert u. dort ein englischer Park angelegt. In der Geschichte der Soproner Parkanlagen bedeutet einen Meilenstein das Jahr 1869, als der grosse Förderer der Stadt Ignaz Flandorffer den Stadtverschönerungs Verein gründete. Dieser Verein verwandelte Sopron in eine grüne Stadt. Die bedeutendsten Arbeiten waren die Errichtung der Grünflächen am Deák Platz, Petőfi Platz, Steinmetz Platz, Adler Platz, Windmühl Gasse etc., unzählige Alleen, viele Sitzbänke. Spazierwege, u. auch mehrere Aussichtswarten.

1898 erwarb der Magistrat den Vághy-schen Garten u. so bekam der Elisabet Park seine heutige Gestalt. 1929 u. 1941 wurde der Wandorfer Bach weiter zugevölbt, der Deák Platz erweitert u. die Grünflächen der Frankenburg Strasse angelegt. 1941 als die neue Győr–Sopron–Wien Hauptverkehrsstrasse gebaut wurde, entstanden die schönen Parkstreifen auf der Grabenrunde (Lenin Ringstrasse).

1938 hat der neue Stadtrat im Rahmen der Ständigen Kommission für Bauwesen u. Verkehr eine Subkommission für Naturschutz ins Leben gerufen. Diese Subkommission, welche aus bedeutenden Fachleuten u. Ästheten besteht, bekam die Oberaufsicht über die Grünanlagen. Eine ihrer ersten Arbeiten war die Ausarbeitung eines Statuts über den Schutz u. Pflege der Grünflächen, sowie ein Zehn.ahresplan für die Bepflanzung der Strassen u. Gassen Lange Zeit hindurch besass das östliche Wirtschaftsbürger-u. Arbeiterviertel keinen Park. Um dieses Versäumniss nachzuholen, wurde 1963–1964 auf dem Krutzenberg um der St. Stefanskirche ein terrassierter Park ausgebaut, mit seitenen Bäumen, Sträuchern ausgesetzt. Nachfolgend wurde auch der Berghain am Wienerberg umzäunt, sowie weiter ausgebant u. bepflanzt; 1965 begann die Umgestaltung des Elisabet Parks.

Das Ausmass der intensiv a gepflegten Grünflächen beträgt 201.885 m², das der extensiven 219.075 m². Auf jeden Einwohner fallen rund 10 m² Pakfläche.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

---

162 HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Verbényi László: Korszerű szempontok helyrajzi neveink védelmében

Verbényi László: Korszerű szempontok helyrajzi neveink védelmében

*A múlt elesett hatalmunktól,
a jövőnek urai vagyunk.*

(Széchenyi)

A soproni helyrajzi nevekkal (utca- és térelnevezések, a közvetlen környék dűlő- és falunevei) kapcsolatos problémák, nehézségek nem most kerülnek elő első alkalommal. Bennünk is nemegyszer szorongó érzés, elkedvetlenedés támadt, amikor egy-egy szerencsétlen változtatás hírére vettük. Jelentkezett ez a kérdés olyankor is, amikor régi soproniakkal koptattuk az ismert járdákat, főként egy-egy érettségi találkozó idején, ha az „öregdiákok” ifjúkoruk eltűnt emlékei között az utcaneveket is keresték. Természetesen azt is meg kell mondani, hogy nem mindegyik változtatás váltott ki ellenérzést. Akadtak néhányan, akik megértették az idők változását, sőt egy-egy változtatással – főként a külvárosi vonatkozásban – egyetértettek.

E sorok írója nem most került először a soproni helyrajzi nevekkal kapcsolatba. Közel 34 évvel ezelőtt megjelent s azóta eléggé elfeledett értekezésében¹⁽¹⁴⁰⁾ feldolgozta az 1379. évi telekkönyvet, összegyűjtötte a XV. sz. közepéig kialakult helyrajzi neveket, sőt a rendelkezésre álló adatok alapján elkészítette a

belváros térképes utcajegyzékét.

Mi derül ki, ha kissé közelebbről vesszük szemügyre ezt a térképet? Vannak olyan elnevezések, amelyek időközben eltűntek, pl. 1428. Salzmarkt (ma Orsolya tér) 1456. Fleischkergasse (ma Templom utca), mások napjainkig megmaradtak, pl. 1453. Sand Jörgen gasse (ma Szent György utca) 1379. hindern dem Chloster (ma Kolostor utca). Sőt ez a térkép szinte egyedülálló adalékkal is szolgál, mert azt igazolja, hogy már a XIV–XV. sz.-ban is előfordult változtatás a helyrajzi nevekben. A középkori zsinagógájáról ma Európa-szerte ismert utca 1379-ben Judengasse, 1440-ben viszont Newngasse (ma Új utca)²⁽¹⁴¹⁾. Akad aztán példa a kettősnevűségre is pl. 1379. Marcht, 1404. Placz (ma Beloianisz tér). E kettő szinonim értelmű, más városokban együttesen jelöli meg a főteret (Marktplatz).

Felfogásom szerint az elmondott példákon el kell gondolkoznunk akkor, ha a helyrajzi nevek védelmét vizsgáljuk. Ez annál inkább is szükséges, mert a korszerű névtudomány nemcsak a múlt anyagát dolgozza fel, hanem a jelen ¹⁶³és jövő szempontjainak helyes összekapcsolásával megbízható irányelveket ad a helyrajzi névadásban. Más szóval ez annyit jelent, hogy napjainkban az ösztönös névmegjelölés felé közeledünk; messzemenően figyelembe vesszük a népi névalkotó erőt, de ugyanakkor teret engedünk a nyelvtudományi szempontoknak is. Mindenképpen arra törekszünk, hogy a névváltozás ne keltsen feltűnést, ne váltson ki egyes rétegekből ellenszenvet, főként pedig ne válhasson gúny vagy humor tárgyává.

Olyan magyar városokban, ahol mostanában műemlékhelyreállítás folyik, különös jelenséggel találkozunk. Jelentős költségráfordítás eredményeképp visszanyerik házak és utcák azt az alakjukat, amelyben évszázadokkal ezelőtt voltak. Ezzel egyidőben változnak a helyrajzi megjelölések is, néha indokolva, néha indokolatlanul. Vitatkozni lehet azon, vajon szükséges-e változtatni egy helyrajzi elnevezést csak azért, mert 400–500 évvel ezelőtt más neve volt. Ezt a módosítást, illetve a hagyomány felélesztését és ébrentartását más eszközzel is el lehet végezni. Nem szabad feledni: egy helyrajzi elnevezés elsődleges funkciója abban van, hogy segítsen egy-egy településen belüli tájékozódásban. A hagyományok tisztelete csak ezután következhet.

Elvi alapvetésül mindazt, amit Mollay Károly a helyrajzi nevek védelméről mond, el lehet fogadni. Ezáltal kötelességünkké válik, hogy mindazokat a változtatásokat, amelyeket a helyrajzi megjelöléssel kapcsolatban a hatóságok terveznek, éberebben figyeljük, sőt szükség esetén nemtetszésünket is jelezzük. Ugyanakkor viszont hangsúlyozni kell azt is, hogy a cikkben foglalt javaslatok végrehajtása nem könnyű, sőt vannak olyan részletek, amelyekkel vitatkozni is kell.

Szükségesnek tartom annak előrebocsátását, hogy a hozzászólás, vita szükségességét teljesen elvi szempontból ítélem meg. Távol tartva bármely személyi vagy hangulati elemet, a vitáról az a nézetem, hogy általa világosodnak meg jobban a különféle nézetek, és így komoly segítséget kapunk a terv kivitelezésében.

Nincs itt lehetőség arra, hogy valamennyi javasolt változtatással ebben a keretben foglalkozzam. Ez inkább annak a bizottságnak lehet feladata, amely a végleges változtatásokat előkészíti. Csupán két olyan részletet érintek, ahol az esetleges módosítás idején nagy körültekintés szükséges.

Az egyik a mai Orsolya tér elnevezése. E sorok írója a lehető legmesszebb áll attól, hogy a „Sópiac” elnevezés feltámasztásával kapcsolatban ellenszenvet érezne. A tények éppen az ellenkezőjéről tanúskodnak. A valóság az, hogy a már említett dolgozatban részletesen bemutatja a kősnak a soproni tárolóhelyről való eladási lehetőségét, a heti-piac kialakulását és ezzel együtt azt a szerepet is, amelyet ez a tér a soproni piackörzet kialakulásában játszik.³⁽¹⁴²⁾ A korábbi feldolgozások minderről hallgatnak, különösebb jelentőséget ez a tér a későbbi munkákban sem kap. Ha feltesszük a kérdést: maradt-e

valamilyen emléke a sóraktárnak vagy forgalomnak ezen a téren, egyelőre tagadóan kell válaszolnunk. Ugyanez történik, ha azt kutatjuk: van-e nyoma a lakosság tudatában ennek a piacnak. Mi tehát a teendő? Leghelyesebben akkor járunk el, ha elhelyezünk a tér valamelyik szembetűnő házának falán egy magyarázó táblát – gondosan fogalmazott szöveggel –, s a teret meghagyjuk eredeti nevén. Ellenkező esetben – számolva a soproniak ilyenfajta humorérzékével – könnyen elképzelhető a következő találós kérdés: „Ha Ön az Orsolya téren jár, milyen irányban keresi a sópiacot?” Nézetem szerint ilyen tréfálkozásnak, sőt erősebb kifakadásoknak egyszerűen elejét kell venni.

Majdnem hasonló a helyzet a Hosszú sor elnevezés visszaállításával kapcsolatban. Elvileg helyes lenne a régi Magyar-kaputól az Újteleki-kapuig terjedő utcaszakaszt egyetlen névvel jelölni, de ennek többféle nehézsége van. Olyan nagyságrendű városban, mint Sopron, forgalmi szempontból (pl. posta) sem helyes túlságosan hosszú utcák létrehozása. Ezt a tényt a gyakorlat igazolja, hiszen az idők folyamán a 164régi Hosszúsort több egységre tagolta. A mai Móricz Zsigmond utca valóban méltatlan a nagy regényíróhoz, a Magyar utca, Széchenyi tér mélyen beivódott a köztudatba, viszont a Rákóczi Ferenc utca nevének megváltoztatása könnyen mozgásba hozhatná a közvéleményt és szerencsétlen hiedelmekre adhatna alapot. A magyarázó jellegű tábla ezt az óhajt is áthidalhatja. De a Rákóczi Ferenc utcával kapcsolatban egyéb is felvetődik. Az igaz, hogy magának Rákóczi Ferencnek Sopron városával kevés kapcsolata volt, de annál több azoknak a szabadságharcos csapatoknak, amelyek Vak Bottyán, Ocskay László és Bezerédj Imre vezérlete alatt 1703 és 1709 között sok nehéz napot és órát okoztak a soproniaknak. Táboruk az egykori Lénárt-, ma Kuruc-dombnak nevezett térségen volt, s az első világháború után ezen a területen létrejött lakótelep számos utcanevében ma is őrzi a felkelő kuruc sereg vezéreinek emlékét. Ha az általános fejlődésnek megfelelően Sopronban is sor kerül kisebb egységek (városrész, kerület) szerinti beosztásra, ezt a területet helytörténeti alapon is II. Rákóczi Ferenc kerületnek lehet nevezni.

Tudomásom szerint a helyrajzi jelölések egész problémakörével a közeli időben a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága is foglalkozni óhajt, ezért mérlegelés céljából a következő javaslatokat teszem:

1. Életre kell hívni a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának felügyelete alá tartozó olyan társadalmi tanácsadó szervet, amely a helyrajzi elnevezésekkel tervszerűen és rendszeresen foglalkozik.
2. E bizottságnak legyenek olyan tagjai is, akik a soproni városkép kialakulását – az elnevezéseket is beleértve – kellően ismerik.
3. A tervezett változtatásokat nem meglepetésszerűen, titokban, hanem a nyilvánosság bevonásával kell végrehajtani. Fel kell erre a célra használni a helyi sajtó és tanácsi beszámolóok nyújtotta lehetőségeket.
4. Változtatásokat a helyrajzi megjelölésekben a különféle vélemények meghallgatása után csak alapos mérlegeléssel szabad eszközölni.
5. Kerülni kell az olyan változtatásokat, amelyek a lakosság különféle rétegeiben félreértésekre, balhiedelmekre, haragos vagy humoros megjegyzésekre adhatnak alkalmat.
6. Össze kell gyűjteni azokat az országos vagy helyi jelentőségű eseményeket, amelyeknek szereplői a soproni helyrajzi megjelölések továbbfejlesztése során városrészek (kerületek) utcák és terek elnevezésére alkalmasaknak látszanak.
7. Központi elnevezésű és a köztudatban mélyen gyökerező elnevezést csak a legszükségesebb mértékben kell módosítani.

8. Fokozatosan cserélni kell a színtelen, semmitmondó, hagyománnyal nem bíró elnevezéseket, s helyettük bizottsági megfontolás alapján korszerűbbeket, a lényeget kifejezőket kell javasolni.

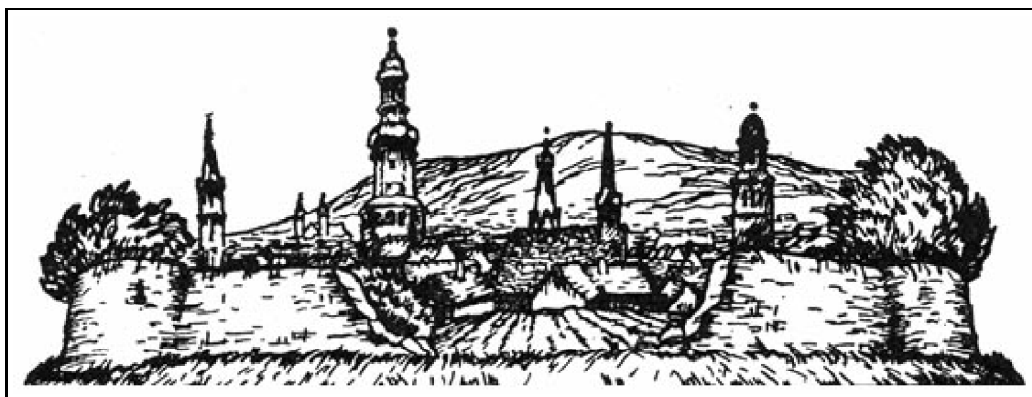

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

---

165 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

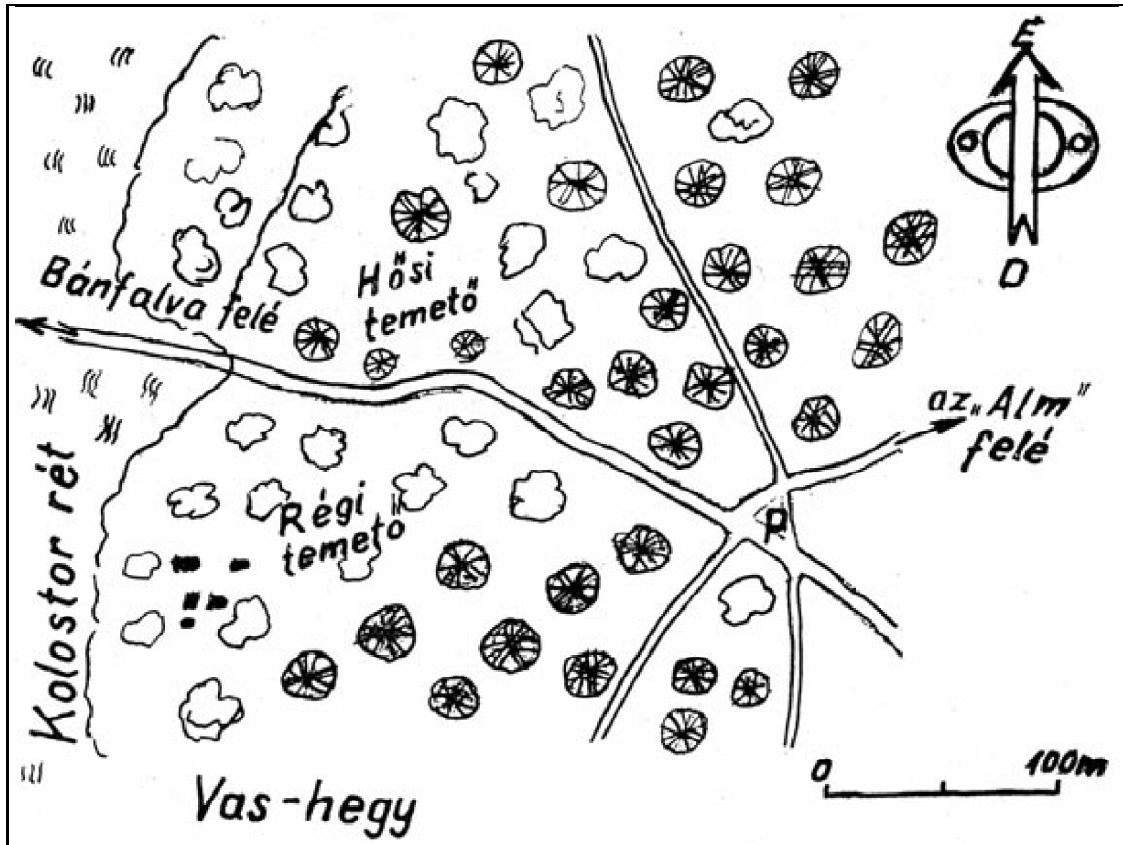

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szita Szabolcs: Elhagyott katonai temető a Felsőlőverekben

Szita Szabolcs: Elhagyott katonai temető a Felsőlőverekben

Általánosan ismeretes a Sopronban is működött Keleti Gusztávnak festménye: a Száműzött parkja. Elvadult díszkertben megcsontkított szobrok, fűvel benőtt utak, a háttérben az elhagyott kastély. Ilyen látvány fogadja azt is, aki a bánfalvi szociális otthontól a Prinz pihenő irányába vívó útról jobbra kitér és szintén egy elvadult, faragott kövek romjait láttató erdőrésztetre akad, amely az úttól mintegy 90 lépésre fekszik az enyhe emelkedésű hegyoldalon. Útikalauzaink 166nem említik, még öregebb soproniak, erdőjárók sem tudják, micsoda.

A régi bányfalvi katonai temető környéke. 1969. (A szerző felvétele)

Ez az enyészetnek átengedett színfoltja a Klastromhegy és a Vashegy környékének katonai temető volt egykoron, nem tévesztendő össze a Hősök temetőjével, mely az úton túl szemközt terül el és hatalmas méretével méltán veti fel a szemlélőben a kérdést, miért kellett ennek az ezernyi embernek céltalanul elvesztenie az életét.

Fagyökerek benőtte sírkő az egykori temetőben
A szerző felvétele

A sopronbánfalvi pálos kolostor 1786-ban megszűnt, utána különféle célokra használták, míg végre 1840 körül idetelepítették a ruszti katonai kórházat. Úgy tűnik, nem volt valamiféle jelentéktelen intézmény, mert 1853-ban Albrecht főherceg, Ferenc József császár unokabátyja és jobbkeze (egyúttal balkeze is) hivatalos soproni látogatása alatt felkereste. Hanem persze ott is csak haltak ápoltak, és így létesült a hajdani kórház közelében a temető. A még meglévő sírkövek tanúsítják, hogy szabályos, soros elrendezésű volt, ahogy katonai intézményhez illett is. 1889-ben a városhoz közelebb felépült a csapatkórház, a kolostor ismét egyházi kézre került, karmelita apácák foglalták el, a templom sírboltjába temetkeztek, a kripta lejárataát fedő nagy, lapos kővön még olvasható a világ örömeiről szóló megvető írás.

A katonai temető emígy elvesztette a célját, senki földje lett, a területen elburjánzottak a bokrok, fák; a hegyoldalt vízlevezető árkok szabdalják keresztül-kasul. Ezek az árkok lassanként tönkretették a sírköveket, a kerítés hiánya folytán az erdei vadak is át- meg átjárták, a fák gyökerei halálos öleléssel fontak körül egy-egy követ. Ma még öt sírkő fellelhető és kettőn valamennyire a felirat is elolvasható. 1. Heinrich Greiner /k. k. Hauptmann im/ könig. de ...elgier 27. di Itr Regiment /gestorben am 25./ Dezember 18.9. Lebensjahr. Nyers, szikla módjára megfaragott kőbe eresztett írástábla; amennyire találgatni lehet és érdemes, 1879-ből. 2. Anton Summer: am 16719. Maerz 1869. R. I. P. requiescat in pace (nyugodjék békében).

Nincs emléke a szomorú hely egy magyar lakójának. A Sopron c. lap 1878. évfolyamában a március 30-i szám arról ad hírt, hogy idetemették Lakatos József közhuszárt. A Tata környékéről származó naszályi fiatalember Sztuka nevű hadnagynak volt tisztiszolgája; nem bírta el annak zsarnokságát és fegyverrel támadt rá. A haditörvényszék halálra ítélte. Ide temették a bánfalvi temetőbe. Ki tudja, a többi sír miféle

tragédiák végére tett valaha pontot!

A temetőről azután csak egyszer esik szó. A Soproni Napló 1913-as évfolyamának május 17-i számában ezt a hírt olvashatjuk: „A bánfalvi kolostor megkereste a katonai kincstárat, hogy a bánfalvi katonai temetőt szüntesse be, miután abba már 30 év óta nem temetkeznek. A temető területének egy része a kolostoré, egy része Sopron városáé. A katonai kincstár a temető beszüntetése iránt az eljárást folyamatba tette.” Akkoriban nyilván még épségben lehettek a sírok, ha a telek tulajdonosai visszakapták is a temetőt, egyelőre nem tudtak vele mit kezdeni, de azután hamarosan következett az első világháború, egyéb események, a kolostor is újból világi kézre került, úgy látszik a természet végzi el az enyészet dolgát...

A régi bánfalvi temetőben a Grainer síremlék. (A szerző felvétele)

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Adalékok a soproni barokk festészethez s a művészet egyéb ágaihoz

168 Csatkai Endre: Adalékok a soproni barokk festészethez s a művészet egyéb ágaihoz

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Adalékok a soproni barokk festészethez s a művészet egyéb ágaihoz / III. Az ifjabb Dorfmeister. Építészet, kőfaragás, szobrászat

III. Az ifjabb Dorfmeister. Építészet, kőfaragás, szobrászat

Dorfmeister sok gyermeke közül¹⁽¹⁴³⁾ hárman lettek festők; József és Vince elszakadtak Soprontól, István, aki 1770-ben született, apja mellett maradt annak haláláig, nyilván tőle is tanult, de az ő szintjét nem sikerült elérnie. Árvaságra jutva az ifjabb Dorfmeister, 1798-ban megnősült, a nálánál egy évvel fiatalabb 27 éves Heinbacher Klárát vette nőül; négy gyermekük született, de csak kettő élte túl az apát. Keresztszülőkként nem sikerült olyan magasrangúakat megszerezni, mint az idősebb festőnek, a Hinterecker és Braun családok tagjai vállalták a jámbor tisztséget. 1802–1804 közt az Új utca 5. szám alatt állt házban lakott Dorfmeister, az eredeti ház épp úgy nincs meg, mint az 1806-ban volt lakása, a Szt. György utca 6-os. 1807-ben az Ikvahíd és Balfi utca sarkán álló kétemeletes házban érte utol a halál a festőt március 24-én. Tüdővizenyő ölte meg.

Akár az apja, ő is nemegyszer összeakasztotta a tengelyt a hatósággal és rendelőivel, 1802. február 21-én új kulcs alapján rá is kiróttak adót. Apja művészgőgjére emlékeztetve tiltakozott ellene, és a megtagadás okául odavágja: „Hauptsaechlich aber vor darunnen, dass er als academischer Mahler ein wirklicher Künstler ist und Menschen dieses Faches in keiner Stadt derley lasten unterliegen.”²⁽¹⁴⁴⁾ Ez nem hatotta meg a tanácsot és neki, valamint Schaller István János nevű fiának hasonló beadványára azt felelte, adózni mindenki köteles. Ők ketten Sopronban laknak, másutt nem adóznak, itt kötelesek fizetni adót. 1803. január 21-én volt az ügy folytatása; mikor ti. a festőnek kézbesítették az adócédulát, illetlen szavakban tört ki és megsértette a tanácsot. Ezért három napi börtönre ítélték. Időközben 1802. november 17-én másik ügyét tárgyalja a tanács. Rossi Lénárt zágrábi kereskedő 6 ft. 7 krajcár adósságot jelent be, és kéri a tanácsot annak behajtását a festőn.³⁽¹⁴⁵⁾ 1803. július 13-án ugyancsak Zágrárból jön levél. Löfler József pénztáros panaszolja, hogy Dorfmeister 80 ft-t vett fel előlegképp munkákra, de alig látott munkához, tovább állt. Pár hét múlva a Zala megyei Csesztregről érkezik panasz: Györkös Ferenc plébánossal megalkudott a templom kifestésére: 250 ft-ból felvett 80-at, azóta eltűnt. A tanács utána járt a dolognak: mindkét helyre azt válaszolta: a festő nincs itthon, az őszre várják, de éppen Zala megyében dolgozik egy Boronkay nevű családnál. Ott elérhetik.⁴⁽¹⁴⁶⁾

A város vadászati tilalmat hirdető táblák festését bízta rá. (1805)⁵⁽¹⁴⁷⁾ 1806-ban ismét vidéken jár. Csehy József katonatiszt írja Kazinczynak, hogy Nagykanizsán lefestette magát. „A portrait jól el van találva s anyámnak fogom küldeni Olgára”. A kép maga ismeretlen, de Kazinczy a bécsi Mansfelddel metszetet csináltatott róla és kilenc kötetes összkiadásában hozza. Csehy a francia háborúk alatt elesett. A metszet valószínűleg hűen követi az eredeti festmény hibáit. Felirata feltünteti Dorfmeister nevét.⁶⁽¹⁴⁸⁾

Az ismert művek száma máris elég nagy. 1801: Nagysitke, Vas megye. Szeplőtlen fogantatás.⁷⁽¹⁴⁹⁾ 1802. Lenti, Zala megye, A főoltárkép: Szt. Mihály, kerete ¹⁶⁹festett, szélén Mária és ker. szt. János; a szentély jobb oldalán a halottak feltámadása, baloldalt aránytalanul nagy szent alakok. A hajó mennyezetén

angyalsereg és a négy evangélista, továbbá meglepően jól festett jelenet az angyalok bukásával. Ebből az évből Bogsch lelkész arcképe a soproni konvent birtokában; jelzett, 1803. A csesztregi templom kifestése: a mennyezetén a négy evangélista és angyalsereg, oldalt szent Péter és Pál; a hajóban mennyezetkép az angyali üdvözlettel (jelzett), a királyok imádása, sarkokban négy szent képével. 1805. A kőszegi szt. Imre templomban főoltárkép, az ifjú királyfi felett szt. Mihály, Mária és egy angyal. Zsúfolt kép.

Csehy József arcképe
Metszet ifj. Dorfmeister István után

Éber László szerint⁸⁽¹⁵⁰⁾ a balfi ev. templom kettős oltárképe is ez ifjabb Dorfmeistertől való, de igazi mázolás, míg lehet, hogy a hegyi templom oltárképe, szt. Wolfgang, lábainál Balf és a Fertő tó volt tőle, de inkább az idősebb Dorfmeistertől, jelenleg budapesti magántulajdonban. Kisebb falusi templomokban, talán Zala megyében bizonyára még több képe lappang.

Schaller Istvánnak két fia dolgozott 170 mint festő,⁹⁽¹⁵¹⁾ de aligha magasabb színvonalon, Mátyásról nem tudunk bővebbet, János, mint láttuk, az ifjabb Dorfmeisterhez hasonlóan nagyra tartotta művészetét, ámbar csak szobafestéséről tudunk. 1805-ben beköltözik a mai Új utca 4-es számú házba mint lakó, a következő évben meg is veszi a kis házat a mai Gambrinus mellett. 1810-ben azonban már az özvegye nevében áll a telekkönyvben a ház.

A Dorfmeister-fiú után azonban nemhogy ház maradt volna, de nagy zavarok kísérték a hagyatéki tárgyalást. A kisebb-nagyobb adósságok egész légiója jelentkezett, 678 ft 10 krajcár. Zsolnay Sámuel patikus, Spiess Antal, a háziúr, a cselédlány egy évi bérével és még négyen, ezeknek a városi bíróság elsőbbséget is adott, erősen csökkentve, de kaptak mégis valamit, viszont Martini Ferdinánd patikus több évi követelését, a mézárós, a posztós, a cipész, a szalagárus, a Fehér oroszlán fűszeres és még néhány hitelező összesen 415 ft. 59 krajcárt kitevő pénze elveszett örökre. Bonyolította a dolgot, hogy a 22 ft. temetési költséget bizonyos Loderer úr fizette ki és 385 ft. tartozása fejében még a leltározás előtt elvitt néhány képet, rézmetszetet, szekrényt, egy szofát és négy széket. Ezeket Bécsbe szállította, és így nem volt módjában az összeírásra vagy a locitára bemutatni, éppen ezért a temetési költséget sem térítették meg neki. A nyomorult festőnek a licitán egyetlen alsó nadrágja (1 ft. 18 x), egy vászonnellénye (50 x), egy pár harisnyája 10 x került vevőhöz, egy vászonnadrágja 45 krajcárra tartva nem talált gazdára. A meghagyott bútorok közül egy keményfa asztal 4 ft. 20-ért, egy zöld, viaszos vászonnal takart asztalka 2 ft. 28-ért, egy kecskelábas keményfa asztal 9 ft-ért, egy szofa hat széssel 41 ft-on kelt el. Puhafa asztalka zöld szegéllyel 1,21 áron ment el. Egy ajtós kis szekrény 2 ft. 51 krajcáron, szalvétaprés 1 ft. 40-en, viaszos vászonnal fedett puhafa asztalka, tálaló asztalka 1 ft. 59-en, egy keményfa ágy 6 ft-on, egy sárga asztalka 1,03-on, egy öreg nagy szekrény 7 ft-on, egy toalett asztalka 14 ft-on, kis festékes hordó 20 krajcáron, öreg állvány 1 ft. 30-on, üvegflassó 12 krajcáron, szobaárnyékszék 31 krajcáron, különböző üvegek 12 krajcáron, falióra 7 ft-on, öreg puhafa szekrény egy betolható deszkával 6 forinton, fedeles ágy 4 ft. 30-on. A leltárban felvett és 2 ft-ra tartott ingek közül az egyik maga elérte a 2 ft-t, a másik szakadt lévén csak 54 krajcárt. Egy puhafa sublód, cseresznyefa módjára mázolja 16 ft 30-at ért el, egy kis öreg szekrényke csak egy ft-t. Mindössze 138 ft. 11 krajcár folyt be.

A legtöbb holmit a háziúr Spiess Antal vásárolta meg 84 ft-on, megkapta a házbér egy részét; sőt az alább felsorolandó képeket és ráamákat, amelyek nem keltek el 144 ft. 30 krajcárra becsülve, magához vette megőrzésre. Az ő unokája még 1925 körül élt a mai Beloianisz téren a patikaházban, magas korú dáma volt, igen szépen berendezett, régi bútorokkal és képekkel díszített lakásban, tán még volt ezek között olyan holmi, ami a Dorfmeister hagyatékából került ki.

A képek listája pedig a következő volt áraikkal együtt:

Nagy kép arany keretben: Sámson. 27 ft.

Mária. Aranyozott keretben. 8 ft.

Judit Holofernes fejével. Keret nélkül. 6 ft.

Két valószínűleg összetartozó kép, ráában: Flóra. Vak szerelem. 5 ft.

Szent István király. Vázlat. 10 ft.

Krisztus betegeket gyógyít. Vázlat. 10 ft.

Szent István (vértanú?) keretben. 13 ft.

Krisztus megfeszítése. Vázlat. 4,30. Keretben.

Krisztus Emmausba menet. Vázlat, keretben. 4.30.

Krisztus mennybemenetele. Vázlat. 7. ft.

Ugyanaz három példányban. Vázlatok 12 ft.

171 Gróf Festetics Pál arcképe aranyozott keretben. 12 ft.

Az angyalok bukása. Vázlat. 3 ft.

Virágcsendélet keret nélkül. 1 ft.

Virágcsendélet aranyozott keretben 3 ft.

Starhemberg arcképe aranyozott keretben 1 ft.

Eladatlan maradt öt befestetlen és két feketére pácolt keret is. A licita előtt még az özvegy a három, Krisztus mennybemenetelét ábrázoló vázlatot és Festetics arcképét adósságainak törlesztésére átadta hitelezőinek.

Persze felmerül a kétség, hogy mindeme képek az ifjabb Dorfmeister művei voltak-e? Az angyalok bukása tán a Lenti templom mennyezetfreskójához készült. Soproni magántulajdonban van egy nagyobb méretű Sámson és Delia kép, amely bizonyára azonos a listában feltüntetett képpel. Ennek jelzése azonban Stefan Anton Dorfmeister, ilyen nevű fia pedig az idősebb Dorfmeisternek nem volt, maga sem jelezte így munkáit. Lehet, hogy valamely ügyetlen restaurálás juttatta ehhez a jelzéshez a képet. Ami Stahreberg gróf arcképét illeti, valószínűen az idősebb Dorsmeister műve, a gróf és leánya több Dorfmeister gyermeket tartott keresztvíz alá; mire az ifjabb István megtanult festeni, a gróf már nem élt. Lehet, hogy a családi vonatkozások miatt is volt a kép a lakásban. Minden egyéb adat vagy nyom a képekre vonatkozólag teljességgel hiányzik.¹⁰⁽¹⁵²⁾

Spiess Antal, akinek szép számú kép került a birtokába, nagy családot hagyott hátra, és a városban még kiterjedt rokonsága van, köztük műpártolók is, így a Schwartz és Meggyesi család, Gévay–Wolffék, Schreinerék, de persze ezek szétágazódtak az országban. Lehetséges: náluk lappang még egy-két képe az egyébként nem nagyon jelentékeny festőnek.

*

ifj. Dorfmeister István: Bogsch lelkész arcképe. Sopron. Ev. konvent

Barokk házaink építőivel szemben zavarban vagyunk. A kőművesek egy része bizonyára nem volt annyira művész a talpán, hogy a belvárosi palotákat maga tervezte volna, legfeljebb megadott terv szerint kivitelezte az épületet, de kik voltak vajon a tervezők? Mások viszont igen jól megállták helyüket nagyobb tervek esetén, amint azt egy-két esetből következtethetjük, amikor a véletlen kezünkre játszott a *tervező* nevét. A kutatás eddig eléggé figyelmen kívül hagyta a kőműveseket; ezt a hiányt az alábbiakban igyekezünk pótolni, azzal, hogy a neveket nem rendszeres kutatás adta, hanem az egyéb kutatás közben felmerült adatokat nem hagytuk elsikkadni.

Amante Lukács, kőműves, említve a Szt. Mihály templom keresztelési anyakönyvében (1694).

172*Ballauf* György, kőműves, 1700-ban lett polgár. Stauffeni születésű; nőül vette Eysenkölbl kőműves özvegyét, ezért csak féltaksát fizetett (Tjk. 1700. 104. lap. Számadáskönyv u. 1. 9. lap). 1704-től városi kőműves. 1712/13-ben vezeti a városháza, majd 1722-ben az ev. imaház építését (Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás. 132. lap). 1728-ban megbízást kap a várostól, hogy készítse el a Hátsó kapu hídjának terveit; ebben társai Schauer és Eysenkölbl Jakab, a mostoha fia (Tjk. 195. lap). Meghalt 1729-ben (Tjk. 118. lap).

Biermayer Lipót, kőműves. 1739-ben építi a Sas tér 9. számú házát (Tjk. 1739. 287. lap).

Hauck Mátyás, kőműves. 1697-ben lett polgár. Kempeni születésű (Tjk. 61. l.).

Hollaner János, kőműves. 1702-ben lett mester (Prot. dicasteriale, 72. lap).

Kamper Jakab, kőműves. 1730-ban lett polgár. (Tjk. 1730. 275. lap) 1748-ban az Új utcai Lackner alapítványi házban (Fundations Haus) építésért Eysenkölbl Jakabbal együtt 50 ft-t kap (Tjk. 1748. 157. lap). 1762-en a Viczay (ma Kossow) házban dolgozik (Tjk. 98. lap). 1767-ben tervezte a balfi fürdőházat. Költségvetése 456 négyszög öl építő kő, 17 200 tégl a választó falakhoz (Riegenwand), 28 000 tégl a szálláshoz, konyhához és kéményhez, 10 800 tégl a padlóhoz. Összes költség 3702. (Latin fogalm. könyve 1771. 270–272. lap)

Martini Kristóf, kőműves. Említik a számadáskönyvben 1676-tól kezdve. (92. lap) 1682-ben városi kőműves. 1683-ban a Szent Mihály templomban egyet s mást javított (Gamauf: Denkwürdigkeiten. II. kötet).

Mongay Péter. Kőműves. A tiroli Dansban született, Schneider Jakab ismert nevű kőműves veje. 1697–1702 közt szerepel a neve. Úgy látszik nagyobb szerepe volt a büki Felsőbüki–Szapáry kastély építésében, tán a tervezésében is. 1697-ben ugyanis ő, Schneider, Müller Bálint és Unger János kőfaragók feljelentik a soproni tanácsnál Conti stukkómestert, aki őket a büki kastélyban az építés idején szidalmazta. Biztosra vehető, hogy mindezek ott tevékenykedtek. (Tjk. 1697. XI. 15., feljegyzés.)

Nagy László, kőműves. 1639-ben 125 ft-t kap a Szt. György templom építésénél, „wegen des Gepeu bei der St. Georgenkirchen” (Gamauf: Denkwürdigkeiten XVIII. kötet). 1649-ben a ruszti ev. templom építésére 4 ft-t ad. (A ruszti Ochs család krónikájában.)

Schauer Mihály kőműves. 1719-ben Hauck kőműves veje, az ausztriai Reichenhallból való, polgárjogot szerzett. (Tjk. 1719, 33. és 162. l).

Schneider Jakab, kőműves. Meghalt 1709-ben. (Tjk. 1709. 66. lap)

Schönauer Lőrinc pallér; soproni születésű. 1741-ben polgár lett. (Tjk. 16. lap).

Schönwetter Mátyás, kőműves. Az ausztriai Himbergben született, apja is kőműves volt. 1767-ben lett polgár (Tjk. 22. lap). Nem remekelt, de rajzokat mutatott be, ezek alapján lett mester 1766-ban (Tjk. 286. lap). 1772-ben tervezi a Kisvárkerületen a mai Petrik-ház helyén állt városi mészárszékeket s a balfi fürdővendéglőt és kápolnát, az összes költség 3064 ft, ebből maga a kápolna kőművesmunkája 348 ft. 10 krajcár. Az ácsmunka Stadler J. Mihály mester szerint 324.06 ft. (A latin fogalmazások könyve, 1772, 325. lap)

Trost (Drost) György építőmester. A Sopron és környéke műemlékei c. könyv II. kiadásában már eléggé ismertetett név, a cseh Eger szülötte. Élt 1722–1804, 1759-ben polgár, 1762-ben lerajzolja a borkötő (Fassbinder Haust) alaprajzát az Előkapunál (Tjk. 18. lap), 1766-ban eladja a Fövényverem 29. számú házát (a mai poncihter szobával) Brunnmayer péknek (Tjk. 141–142. lap). 1768-ban tervezi a kópházi, 1775-ben a kelénpataki (Klingenbach) fogadót. (Fogalmazások könyve, 1768. 240. lap és 1773. latin fogalm. 66. lap.) 1782-ben övé lett a mai Szigetköz, akkor Szakonyi ház, amelyet 1779 körül ő épített (Prot. cridarum et divisionum 1778–83. 171. lap).

*

A kőfaragókkal annyiban állunk biztosabb talajon, hogy az itt található munkák tőlük valók. Félteékenyen vigyáztak rá, idegen kőfaragó munkát be ne lehessen hozni a városba. Így po. 1769-ben Nastl dohányárus neje a rákosi kőfaragónál rendelt meg síremléket, a helyi mesterek panaszára nem volt szabad behoznia (Tjk. 42. lap). Itt van tehát 173szép sorozata a barokk sírköveknek és kisebb szobroknak a házak homlokzatán, köztük és a mesterek eléggé teljes névsora közt egyelőre csupán egy-két esetben lehet összekötő vonalat húzni. Az alábbiak inkább csak az általános képet és egyes mesterek életrajzi adatait bővítik.

Kugler Pál. Az eddigi irodalomban úgy szerepelt mint aki 1694-ben halt meg (Tjk. 206.), azonban már 1688-ban meghalt, később csak szó van róla mint aki nincs már életben. Hagyatékának felvételét 1689 elején fejezték be. Volt egy harmadrész háza a Szélmalom utcában. Rajzszerszámait és körzőjét Szentmargitán élő apjára hagyta; valamiféle gyűjtő hajlandósága is megmutatkozott, birtokolt 8 pogány (római) pénzt, I. József koronázási emlékérmét; könyvei közt volt Scamozzi építészeti könyve, néhány naptár, három rajzkönyv. Falain nyolc kép. Raktárában egy kidolgozott kőtalapzatot, két oszlopfőt, egy 3 ft 50 krajcárra becsült sírkeresztet, öt felírás nélküli határkövet, két sóórlót, egy 12 forint áru sírkövet, egy kályha alá való talapzatot, különböző méretű párkányokat írtak össze. Jó áttekintése, mivel foglalkoztak a korabeli kőfaragók. (Prot. iudiciarium 1688, 131. lap. 1689. 11. lap)

A balfi fürdőkápolna 1772. Repr. Adorján A. 1886-os nyomatról

Krauss (Grauss) kőfaragó dinasztia. Jakab, + 1687 körül. A Szent Mihály utcában lakott. Leltára 1687-ből. Egy sírkő, két oldalrész epitáfiumhoz, egy sírkereszt, 60 kályhatalp, két hat láb magas oszlop, négy határkő, egy zárókő, két oszlopfő, két golyó kapu fölé. A város tartozik 16 határkőért, Nádasdy Tamás gróf is 16 ft-tal. A fia, Mátyás, 1709-ben lett polgár, adatait a Sopron és környékének műemlékei c. könyv második kiadásában lásd a 133. és 183. lapon. Keresztély, Mátyás fia 1755-ben lett polgár, ekkor

már az atyja nem élt. 1757-ben a mester hitelezőinek érdekében vagyonösszeírást kér; még házigazdájának, Weissmandl Ábrahámnak is tartozik lakbérrel, viszont megkezdett munkái: Széchenyi Antal generálisnak 82 ft. 80 krajcár erejéig, Preysing generálisnak pedig 1750-ről 75 ft. erejéig. (Prot. Judicarium. 1757. 156. lap.)

Müller (Miller) Bálint Krauss Jakab 174mostohaatyja volt, 1696-ban pörlekedésre került köztük a sor, ekkor derült ki, hogy Miller a Szent Mihály utcában lakott, mely háza mesterségének kivitelére igen alkalmas volt (nyilván a temető közelsége folytán). (Tjk. 1696. 21) Millert már korábban is említik a tanácsjegyzőkönyvek. 1697-ben Rákoson dolgozott a püspök kastélyban és a templomban (zu den Bischof Hof und Kirche). (Tjk. 1697. 137. lap). 1703-ban is van ott munkája, továbbá báró Bechmann úrnál és a püspöki udvarbírónál, (Dicasterialia. 1703. 200. lap.)

Unger János, a soproni hasonló nevű polgár fia 1694-ben kívánt letelepedni, de a kőműves és kőfaragó céh nem akarta felvenni. Müller okolta meg a tanács előtt: mester fia két, polgár fia 3, idegen 4 évig köteles letelepedés előtt vándorolni, Unger nem tett e szabálynak eleget. Unger ezt veti ellene: szerencsétlen volt inaskora, három mesterhez is került, míg Bécsben kitanulhatott; az ottani főcéh tagja elegendőnek találta tanulási idejét, Kugler Pál sem töltötte ki a szokásos éveket, mégis felvették. A tanács sem tagadta meg Ungertől a leteleedési engedélyt, (Tjk. 1694. 142. lap.) és a céh is megbékélt, sőt Müller Ungerrel együtt kőbányát bérelt, együtt is maradtak a bérrel adósak (Dicasterialia. 1703. 200. lap).

Még egy pár kisebb adat a szobrászokra. A 17. és 18. század fordulóján dolgozik itt Leitner Szervác; akkoriban a kőfaragóktól mereven elkülönítette őket az anyag, amivel dolgoztak: a szobrász fát faragott, a kőfaragó követ, márványt. Leitner is alig játszott nagyobb szerepet Szentháromság szobrunk alkotásában, ahogy ezt helyenként olvassuk. A szobrászoknak nem is volt céhe, képzésük is igen szabad lehetett. Leitner egy pöréből erre is esik egy kis fény. 1702-ben egy bécsújhelyi asztalossegéd, Igl nevezetű, bepanaszolja a tanácsnál, hogy a szobrász megcsalta. Leitner azonban bemutatta a szerződést, mely szerint másfélévig fizetés nélkül dolgozik nála tanításért a legény, másfél évig viszont heti félforint és 15 krajcár borralalót kap. A tanítás tehát három évig tartott. A bíró előtt Igl azt a bárgyú kijelentést tette, hogy ő biz nem olvasta el a szerződést, így a bíróság Leitnert felmentette a vád alól, hogy a szerződést nem állta volna. (Dicasterialia. 1702. 8. lap)

A céhbe nem tartozó és így elég rendetlen körülmények közt élő mesterekre azért volt gondja a városnak. Mikor po. 1707-ben Rosenberger János szobrászinas felszabadult, a számadáskönyv 19. lapjának tanúsága szerint a kuruc ostrom után lerongyolódott város hat forint jutalomban részesítette.

A városi bíróság iratai közt 1788-ból olyan adat merült fel, amely a Vas megyei Sitke oltárát és szószékét Páris János soproni szobrász nevéhez köti. Erre nézve lásd a Vasi Szemle 1967-es évfolyamának első számát. A soproni szobrászok szomorú életkörülményeiről és működésének adatairól lássad a M. Tud. Akad. társadalom tört. tudományi osztályának Közleményei II. évfolyamának első számát. A fenti adatok újabban kerültek elő.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nagy István: Bősárkány szabadságharcos helytállása és pusztulása 1849-ben

Nagy István: Bősárkány szabadságharcos helytállása és pusztulása 1849-ben

A szabadságharc 1849-es csornai csatáját komoly szándékkal vagy romantikusan sokan megírták. A kevés ismert adat alapján meg szokták említeni, hogy a császári csapatok Bősárkányon keresztül húzódtak vissza, ott pár embert megöltek, a falut felperzselték. De hogy valójában mi is történt és miért történt, annak egybeötözött leírását egyikben sem találtam. Pedig a nép ajkán a faluban máig is él története, gyermekkoromban öregeinktől magam is ismételt hallottam, később jegyzeteket készítettem róla. Nemrég Budapesten a Hadtörténeli Múzeumban ráakadtam a honvéd és a császári parancsnokok teljes hadi jelentéseire.¹⁽¹⁵³⁾ ¹⁷⁵Most ezeket is felhasználva legyen szabad egységes és hiteles képet adnom a Bősárkánynál történekről.

A honvéd csapatok fényes győzelmei után 1849 tavaszán a császári és a segéd haderők megkezdték előnyomulásukat az ország belseje felé. Az új császári fővezér, br. Haynau Gyula e nyugati részen, Pozsonyból irányította az első nagyobb feladat, Győr elfoglalásának az előkészületeit. Vas–Moson–Sopron megyékben széles karajban húzta széjjel csapatrészeit. A Hanság két oldalán a Magyaróváron lévő parancsnoksággal Schlick altábornagy I. császári hadteste vonult fel. Az alárendelt Wyss Tábornok dandárjának egy része Kapuvár környékén maradt, a másik fele magával Wyssel Csornára vonult és onnét küldte tovább Kónynak az előőrseit.

A honvédsereg főparancsnoksága Görgeyvel Esztergomban volt, majd Tatára vonult. Komárom védelme Klapka György tábornoké maradt. Győrt a VII. honvédhadtesttel Pölthenberg tábornok tartotta. Kmety György ezredes vezetésével egy különített hadosztály Pápa alatt állomásozott. Az ellenség túlerejével szemben döntő támadásról nem lehetett szó, ellenben felderítő és hátráltató mozdulatok mutatkoztak célravezetőnek. Ezek keretében került sor a szabadságharc utolsó győzelmes összeütközésére, Kmety ezredes csornai csatájára.²⁽¹⁵⁴⁾

Már 1849. jún. 11-én az esztergomi főparancsnokság nyomán Győrből Klapka megbízásából Zambély ezredes közli a jún. 12-re vonatkozó parancsot, hogy Kmety ezredes-hadosztályparancsnok biztosítsa a Rába vidéket, a Marcaltónél átkelt ellenséget szorítsa vissza és szállja meg Pápát.³⁽¹⁵⁵⁾ E mozdulatában az elfogott Zessner ulánusezredestől pontosan megtudta a Wyss-dandár csornai állományát.⁴⁽¹⁵⁶⁾ A következő napon a marcaltó–malomsoki hídon erőltetett menetben Csornának vonult, maga Szilsárkányon keresztül tartott, egy osztagát Farádnak küldte, hogy így Kapuvár felé elreteszelve a visszavonulás lehetőségét, másrészt onnét a dandár másik fele segítségére ne jöhessen.⁵⁽¹⁵⁷⁾ Kmety ezredes jún. 13-án a váratlan, korahajnali támadásával aratta fényes csornai győzelmét, ahol a császári parancsnok, Wyss tábornok is holtan maradt a csatában.⁶⁽¹⁵⁸⁾

Kmety ezredes még jún. 12-én jelenti Győrbe Pölthenbergnek, hogy másnap reggel öt órakor Marcaltó felől Csornánál támadó hadműveletet hajt végre.⁷⁽¹⁵⁹⁾ Az időpont nagyon alkalmasnak látszik, hiszen Pölthenberg ekkor tesz elterelő rajtacsapásokat Öttevénynél a Hédervárnál. És a most vett hírré Pölthenberg a Tét–Lesvárnál lévő előőrsvonalát Zambély ezredessel megerősíti, készen tartja, hogy a harcba beavatkozzék. Kónyban Varicourt ulánus százados 500 gyalogosa, 50 ulánusa 2 ágyúval mint ellenséges előőrs táborozott. Amikor reggel 6 órakor Zambély ezredes Csorna felől ágyútűzet hallott, új huszárosztagot és 3 ágyút kért maga után, ő pedig a kezénél lévő huszárosztaggal és a 3 ágyúval úgy csapott le a Kónynál lévő ellenséges előőrsre, hogy az rövid harc után hanyatt-homlok menekült. Egy részük Barbacson át Maglócának húzódtott és ezeket maga üldözte. A másik részük Markotán át

Cakóházának tartott, ezeket meg az utánuk jövő huszárosztag vette üldözőbe.⁸⁽¹⁶⁰⁾ A jelentések alapján még a győzelem napján Klapka Győrből jelenti Görgeynek: „Van szerencsém két győzelemről beszámolni, az egyiket Kmety ezredes aratta Csorna mellett, a másikat Zambély ezredes Kóny mellett... Mindkét állásból kivetették az ellenséget. Kezdetben rendben, később vad futásban menekült Bő-Sárkány felé.”⁹⁽¹⁶¹⁾

176A honvédparancsnokok ügyes hadmozdulatai miatt a megvert ellenségnek menekülési lehetősége csak Bősárkány felé maradt. De azt is tudnunk kell, hogy a Hanság nagy lápos területével a Fertőtől Lébényig nagy halhólyaghoz hasonlít, „lápterületét az északi és a déli peremvonal egymásfelé való közeledése Mosonszentpéter és Bősárkány között kb. 4 km-es lápszükület, az ún. láptorokkal két részre tagolja.”¹⁰⁽¹⁶²⁾ E 4 km akkor mindjárt a falu alatt kezdődött, de különösen a második 2 km volt embert elnyelő lápos. Itt csak keskeny, töltéses útátjáró volt, tele hidakkal és „átereszek-”kel.¹¹⁽¹⁶³⁾ De a falutól keletre, Bősárkány és a Rápcakapi alatti Jendomb között is kb. fél km-es lópvonulat húzódott, amelyen keresztül ugyancsak töltésen és hídon lehetett átvonulni.

Csornán jún. 13-án a reggeli órákban ért véget a rendkívül kemény harc. Wyss tábornok még fél 9 órakor kiadja a visszavonulási parancsot.¹²⁽¹⁶⁴⁾ Kmety egy huszárosztaggal Bősárkány felé is el akarja vágni a menekülés útját, de ezt Ahsbahs ezredes dzsidas ulánusainak lovasrohama mégis biztosítani tudta.¹³⁽¹⁶⁵⁾ Ellenben Haynaunak maga Schlick is azt jelenti, Wyss eltűnése után mindenki fejvesztett visszavonulásban keresett menekülést. Özönlöttek a bősárkányi úton, a maglócai és a barbacsi erdőkön keresztül.¹⁴⁽¹⁶⁶⁾ Wyss eltűnése után mint rangban legidősebb, Castelnau ezredes vette át a vezetést, aki Wyss parancsörtisztjével, Bujanovitscsal már az úton próbált rendet teremteni, de a megvert hadat csak a Bősárkány előtti dombokon sikerült letáboroztatniuk.¹⁵⁽¹⁶⁷⁾

Már a Bősárkány előtti táborból jelenti Castelnau, hogy Wyss neki korábban kiadta a parancsot, hogy erősen szállja meg Bősárkányt, onnét mindenfelé küldjön ki járőröket, de mikor értesült, hogy Csorna felé erős csapatok közelednek, minden erejét ez irányba összpontosította. Ugyancsak kb. 1 óra múlva már ebben a táborban értesült Varicourt ulánusszázadostól, hogy Kónyból huszárok üldözték el őket. A visszavonulás a Hanságon keresztül hamar megkezdődött, amit a bősárkányi táborból Castelnau tüzérsége 4 ágyúval és 2 rakétával, valamint a császári ulánusok 5 osztaggal fedeztek.¹⁶⁽¹⁶⁸⁾ Viszont így Bősárkányon keresztül három irányból: Csorna, Maglóca és Cakóháza irányából történt a császáriak visszavonulása.

Ebben már maga Schlick intézkedik. Az altábornagy maga jelenti Haynaunak, hogy reggel fél 8 körül Szentpéteren keresztül Bősárkány felé tartott, ott lett volna megbeszélése Wyssel, akit erre odarendelt. (E megbeszélésért lett volna szükség Bősárkány főttebbi megerősítésére.) Helyette ez időben itt Szentpéteren kapja Wyss egy ulánus hírnökétől az értesülést, hogy maga Wyss Csornán kora reggel óta erős harcban áll és kénytelen Bősárkány felé visszavonulni.¹⁷⁽¹⁶⁹⁾ 11 órára Schlick már Bősárkányban van, ott tevékenykedik, teljes visszavonulást rendel el és azt maga vezeti.

A magyar források anyaga szerint e visszavonulás zavartalan volt. Bár Klapka is azt jelenti Görgeynek, csapataink tovább üldözik az ellenséget és már Cakóházán túl jutottak. Mégis a csornaiak csak a határukig, Csatárimajorig üldözik az ellenséget. Zambély maga is megáll Maglóca, a másik rész Cakóháza előtt. Zambély ugyan mindkét csapatrészenek tovább üldözésre ad parancsot,¹⁸⁽¹⁷⁰⁾ de nem közli, mi okból, parancsát egyik századosa sem hajtotta végre. Pedig ha Zambély gyorsabb ütemben folytatja előnyomulását és tovább üldözi az ellenséget, a **177**Csornán szétvert féldandárt teljesen be lehetett volna keríteni. Kmety is azt jelenti, hogy akkor még nem tudta, hogy a Bősárkány melletti hidakat két nappal

előtte ismét helyreállították, azért sikerült az ellenségnek Moson felé menekülnie. E hidak nélkül végleg megsemmisültek volna a mocsarakban.[19\(171\)](#)

Ellenben az ellenség visszavonulását nem így ismeri Bősárkány hagyománya és a császáriak hadijelentései.

A honvédsereg visszahúzódott! De nem maradtak tétlenek a szabadcsapatos honvédkapitányok. Ők e hansági részeken már előbb szervezkettek, az ellenségen több rajtaütésük volt, ott voltak a csornai csatában és most Bősárkánynál tovább cselekedtek. Értésítették Bősárkány lakosságát, hogy mi készül a falujuk körül. És hírukra Bősárkány népe közvetlenül a déli idő előtt kocsikra dobálta a hirtelen menthetőjét, magával hajtotta állatait és egy részük kelet felé, Tószögnek húzódott, a másik rész nyugatnak, Nyírkamajoron túl, a Hanság Rókadombján húzta meg magát.[20\(172\)](#) Közben a maglócai származású Dombos Márton szabadcsapatos honvédkapitány a bősárkányi tábor mögül, Vajda Gábor rajkai származású szabadcsapatos honvédkapitány Kóny felől Cakóházán át, a Jendomb felé támadták, zavarták szabadcsapataikkal a császáriak visszavonulását. Ágyújuk nem volt, megbeszélésük szerint közönséges mozsárral adtak jelt az együttes támadásra és vele tovább is puffogtattak, hogy az ellenség nagy erőnek vélje őket. Főként Jendomb felől Vajda Gábor támadása volt a falura nézve számottevő. A császári sereg nem számított új támadásra, az erős lövöldözést nagyobb erőnek vélte, nem bocsátkozott harcba. De kicsi számuk miatt a szabadcsapatosok sem mertek megütközni. A menekülőknél azonban mindenütt a nyomukban voltak, lőtték őket, szorították bele a lápszélekbe. Bősárkány nem tud a császáriak sírjáról, a nép emléke szerint sebesültjeiket, halottaikat magukkal vitték, de a vallomások szerint többen estek el, sokat beleszorították az ingoványokba. Egyik ilyen lápingoványba is egyszerre lovastul hárman merültek el örökre.[21\(173\)](#)

A menekülő császáriak a hansági átjárón maguk mögött az összes hídakat felégették. S már az útjárón túl, a magasabb részeken, közvetlenül a „Németmetszés” felett,[22\(174\)](#) Szentpéter határában ütöttek tábor. A szabadcsapatosok estefelé Réti (Tárnokréti) irányából lópátjárókon itt is megközelítették őket. Dombos Márton emberei felgyújtották a Hanság szénaboglyáit és együttes, erős lövöldözésükkel innét is továbbvonulásra kényszerítették a császáriakat.

E szentpéteri táborból még aznap délután maga Schlick tesz Haynaunak jelentést, amit éjjel 11 órakor már Magyaróvárról, majd ugyaninnét másnap is folytatja. Beszámol, hogy Kapi, Réti felől már délelőtt 11 óra után „egy-egy huszárokat” (szabadcsapatosok voltak) látnak feltűnni. Jelenti, hogy részben még a bősárkányi táborban voltak, amikor az utolsó ütközet történt, ahol emberben és lovakban jelentős veszteségük volt. Éjjel 11 órakor írt jelentésében hangsúlyozza, hogy az ellenségnek egy szárnya Bősárkánytól a Hanság szárazán mozdulatokat tett, tüzeket gyújtott, táborukra egy órán át tüzelt. Az éjszaka beálltával azonban minden csendes lett, a tüzek is kialudtak és övéivel maga is visszavonult.[23\(175\)](#)

De kérdezhetjük, mindezekhez mi köze volt a bősárkányiaknak.

Közvetlenül a Hanságon felül élt Moson [178](#) megye német nyelvű lakossága. A tiszta magyarság a Hanságtól délre, Bősárkánynál kezdődött. A császári csapatok itt ütköztek bele a magyarság teljes érzelmi és külső ellenállásába. E hansági szükületen ismételen vonultak át honvéd és császári csapatok. Ha magyarok vonultak át, minden volt részükre, ha császáriak mentek, semmije sem volt a falunak, még a bíró sem tudott semmit előteremteni.[24\(176\)](#) És kiállásukkal, legalábbis nagyobb részben ott voltak a szabadcsapatosok mellett. Maga Schlick még a szentpéteri táborból írja: „Jelentésemhez még hozzá kell fűznöm, hogy mind Csornán, mind Bősárkányban a nép (parasztok) szerfelett ellenségesen viselkedett. Az első helyen a nép a mi embereinket kaszával, kapával, vellával minden módon pusztította. Az utóbbi helyen

a mi csapatrésziunktól lerombolt hidakat helyreállították. Egyet a letartóztatásnál azonnal agyonlöttem.”

Hajós János plébános még aznap, június 13-án a halotti anyakönyv 73. oldalán ezt jegyzi be: „28 éves Csőkör István szolga, Boros Anna férje, Bősárkány. A Cs. Katonáktól, akik a Csornai ütközetből visszavonyódtak, agyonvagdaltatott.” Az egybehangzó vallomások szerint ezen Csőkör Istán a „tevékenykedők” közé tartozott, éppen egy császári katonát leütött. Szerencsétlenségére tetten érték, és az lett a sorsa, amiről az anyakönyv szűkszavúan értesít, Schlick a kegyelemlövést adhatta meg neki, mert e két adatot csak ugyanazon személyre tudjuk vonatkoztatni.

Még többet mond az anyakönyv további bejegyzése: „Sz. Iván hava (Jún.) 13-án Tóth János zsellér, Szénédl Anna férje, Major Ferenc Gazda, Németh Erzsébet férje, és Burus Mihály lakó, Csizmazia mester, Varga Erzsébet férje. Az első 68, a második 35, a harmadik 25 éves. A Csornai ütközetből visszatérő Cs. katonáktól, némely alaptalan gyanúból összefogdosztatván elhurcoltattak és a Német Metszésen felül minden kérdés és ítélet nélkül agyonlötvettek.”²⁵⁽¹⁷⁷⁾

Schlick az egy helyszíni agyonlötetésnél folytatólagosan még ezt jelenti: „Másik hármat letartóztattam és a táborban rögtöni ítélettel agyonlötvettem.”²⁶⁽¹⁷⁸⁾

A nép tudása szerint ezeket a Jen-domb felőli füzesekben fogták el. Itt a töltésen is átkelési lehetőség csak a komolyabb híd volt. Természetes, hogy a császáriak maguk mögött ezt is lerombolták. A szabadcsapatosok közvetlenül közelbe nem merészkedtek, de hogy alkalmas pillanatban ezen keresztül is üldözhessek az ellenséget, maguk vagy közreműködőikkel, ezt is iparkodtak helyreállítani. Az emlékezések egy része szerint az elfogottak valóban ártatlanok voltak. A füzesekben húzták meg magukat, vigyázták a falut, vagy még inkább saját vagyonuk sorsát figyelték. Mégis a császáriak a szentpéteri táborukba magukkal vitték őket, ott megásatták velük a sírjukat, annak szélére térdeltették és a magukásta sírba „belelőtték” őket. Egy negyediket is vittek magukkal, az „öreg Tóthné”²⁷⁽¹⁷⁹⁾, de ez addig „sipítózott, hogy ő ártatlan, míg végül is lábbal és puskatussal hátul jól megbiztatva hazaengedték.” Viszont vele szemtanúja és pontos elbeszélője maradt az eseménynek. Minderről a falu sokat megőrzött, sokat beszélt. De jellemző, később is mennyire tartottak a bosszútól: Major Ferenc hozzátartozói kimentek a sírhoz, kivették apjuk zsebéből az „ómárium kulcsot”, sírjukban eligazították őket, de nem merték őket bevinni a falu temetőjébe.²⁸⁽¹⁸⁰⁾ Csak a helyüket mutogatták, hol fekszenek, gyermekkoromban többször nekem is. A Németmetszésen, a mai Fertőcsatornán felül az országúttól keletre mutatták, ahol az Övcsatorna a „Zalásch” (magyar: Szállás) dülő²⁹⁽¹⁸¹⁾ végén betorkollik, azon belül a torkolattól kb. 200 m-re, a Fertőcsatornától kb. 40–50 lépésre. ¹⁷⁹Sírjukban jeltelenül most is ott porladnak. De az események tovább zajlottak.

Haynau Pozsonyban 1849. június 22-i keltezéssel magyar és külön német nyelvű „HIRDETÉS” című röpiratot ad ki, amelyben elrettentésül, intő például hozza tudtára az ország minden lakójának: „Miatán Bő-Sárkány helység lakosai..., a cs. k. seregek eránt ellenségesen viseltettek, s utóbbi időben ismételve tüzifegyverekkel ellátvák az általam rendelt átjárások helyreállításának erőszakosan ellenszegülének; ez országbeli lakosok lázadási garázda merényeiknek véget vetendő kénytelenítetttem a nevezett helységet, eléggé megérdemelt büntetésül fölguyjtatni és megsemmisítettetni...”³⁰⁽¹⁸²⁾

A falu nem egészen így beszéli el az eseményt és nem is Haynau volt a pusztító, hanem Schlick altábornagy.

A csornai ütközet után mindkét ellenfél visszahúzódott. Legfeljebb Csornán, illetve Szentpéteren tartanak előőrsöket. Innét mindkét részről gyakran küldenek ki Bősárkányba őrzásokat.³¹⁽¹⁸³⁾ A katonai jelentésekből meg az tűnik ki, hogy Bősárkány lakosai hol helyreállítják a hidakat, hol lerombolják azokat,

ahogyan érdekük, védelmük vagy magyar érzelmük diktálja. „A Réti felőli lápatjárókon nappal is mennek ki a Hanságba gatyában vellával, mintha szénát gyűjtenének, közben az ellenséget figyelik és jelentéseket tesznek.” S valóban tűzfegyverekhez hozzájutnak, egy „Pörkütt Mátyás” néven emlegetett zsidóember a Hanságon keresztül csónakon szállítja részükre a fegyvereket.³²⁽¹⁸⁴⁾

E hansági hidakat a honvéd előőrsök³³⁽¹⁸⁵⁾ és maguk a császáriak is ismételten lerombolják. A császári Gruber százados Szentpéterről jún. 18-án azt jelenti, hogy előőrseinek az a feladata, hogy rombolja le, illetve akadályozza meg a hidak újra felépítését, amit a parasztok ismételten megkísérelnek.³⁴⁽¹⁸⁶⁾ Schlick maga is értesül, hogy az ellenség a hidak helyreállításán fáradozik.³⁵⁽¹⁸⁷⁾ Viszont 21-én éjfélkor a rajtaütésnél elfogott Kabosil császári hadnagy azt vallja, hogy a hansági átjáró hídjai közül négyet a parasztok pár nap alatt éjjel helyreállítottak és a közvetlen előttük lévő ötideken is (a Németmetszésnél) átjáró készült. Ilyen előkészületek után Vajda Gábor jún. 20-én délután 30 gyalogosát Bősárkányba küldi, maga mellé Kmetytől még lovasságot kér.³⁶⁽¹⁸⁸⁾ Éjjel 11–12 óra között a németmetszési hídnál rajtaüt a császári őrzőjáraton, azok visszahúzódnak, de előőrsök jön ki, 3/4 óra múlva. Vajdáék ezen előőr 40 katonáján újra rajtaütnek, közülük 5-öt elfognak.³⁷⁽¹⁸⁹⁾

Erre másnap, június 21-én Schlick szinte toporzékol, hogy Bősárkány a visszavonulásnál és azóta is minden alkalmat felhasznál, hogy ellenséges érzelmét kimutassa. Ismételten rebellis. Nem volt neki elég, hogy lakói közül jún. 13-án 3-t agyonlövetett. Elrettentő példát kell mutatnia. Itt az idő, hogy a helység vegye el jutalmát: pusztuljon hamuvá.³⁸⁽¹⁹⁰⁾ És parancsára még aznap délután 300 császári gyalogos rajtaüt a falun, körülzárja, kirabolja és felgyújtja. Kmety szerint ez megtorlás volt, mert Vajda százados „guerilla csapatával” rajtuk ütött.³⁹⁽¹⁹¹⁾ Győrben 180 Pölthenberg dühöng, hogy Schlick ilyen „vandál módon” jár el, mert azt hiszi, hogy a bősárkányiak hajtották végre a támadást.⁴⁰⁽¹⁹²⁾ Maga a falu mindig Vajda Gábort marasztalta el, mert támadásaival ő hozta nyakukra a pusztulás veszedelmét.

A császári gyűjtogatók még aznap visszavonultak a faluból és éjjel fél 11 órakor Schlick már Magyaróvárról jelenti Haynaunak, hogy katonái „minden rebelist elrettentő példaként” parancsát végrehajtották, a falu „hamuvá semmisült”, parancsa szerint csak a templom maradt épen. A parasztok is elmenekültek.⁴¹⁽¹⁹³⁾ A falu valóban értesült a császáriak tervéről és ismét széjjel rebbentek a Tóköznek és a Rókadombnak. A falu üressé vált. Schlick emberei mindent kiraboltak, majd kezükben égő csóvával házról házra gyűjtogattak, hogy az akkori vályog-nád építmények valóban semmivé hamvadtak. Leégett a plébánia és az iskola is. A templomhoz nem nyúltak, megmaradt épen, és a szóbeszéd szerint az alsó faluvégen Major Ferenc kis, cserépfedeles háza is, mert gazdája titokban a kalapjában hordta rá a vizet.⁴²⁽¹⁹⁴⁾ Viszont a tűznek emberáldozata is volt. A 67 éves Horváth Péter, Iló Erzsébet férje Sz. Jakab hava (Júl.) 14-én halt meg, aki a „21-dik júniusban történt cs. katonaság általi tűzvészrel az egész helység elpusztítása alkalmával megégvén, ennek következtében halt meg.”⁴³⁽¹⁹⁵⁾

Még a pusztulás éjjelén Kmety két ágyúval egy huszárezredet küld Bősárkányba, de már csak a pusztulást találják.⁴⁴⁽¹⁹⁶⁾ Másnap a császáriak három hadosztályt rendelnek elosztva a Hanság, Szentpéter és Császárrét védelmére.⁴⁵⁽¹⁹⁷⁾ De ezekben a napokban Haynau Pozsonyban már adja ki a közvetlen rendelkezéseit, hogy a császári csapatok foglalják el Győrt. Ezzel a vidékről, a Hanságtól, Bősárkánytól is tovább tolódik az érdekkör, a falu meg maradt az elmúlt napok áldozata. Ahogyan a második világháborúban Coventry és Oradour, 1849. június 21-én így lett Bősárkány az embertelen bosszú áldozatává.

A nagy pusztulás, nyomor következtében a lakosság körében kolera tört ki. Ahogy az anyakönyvek mondják: epemirigy. Az áldozatok első bejegyzése július 11-én volt és a plébános naponta temetett. Hajós

János rövidesen Kapuvárra ment plébánosnak, utódja Tóth György első bejegyzése volt: „Egyházi szolgálattevő: Horváth Ignác helybeli mester. Minthogy az egész falu a császári katonák által felégettetett, a paplak is lakatlan volt, a plébános ott nem léteben a mester temetett.⁴⁶⁽¹⁹⁸⁾ A temetéseket az új plébános is folytatja, a kolera utolsó áldozatát szept. 2-án temeti. Összesen 88-an haltak meg kolerában, velük együtt az évi halottak száma 153 volt az előző évi 45-tel szemben. A falunak már 1836-ban 1264 lakosa volt, s ez a szám a közbeeső gyarapodás ellenére is 1851-ben 1150-re esett vissza.⁴⁷⁽¹⁹⁹⁾

Így bizony nagyon szomorú idők következtek a falu lakosságára. A lakosság kenyértelenségnek, betegségnek, otthontalanságnak nézett elébe. Ereje, anyaga, pénze nem volt az építkezésre. Ami lakásrész a tűzből megmaradt, azt fedte be szalmával, náddal és szükséggel várta a telet. Így Nagy László házában később is mutatták, hogy csak az „ésőszoba” 1847-ben épült padlása maradt meg a tűzből, de azt is a tél sok hava, esője teknősrre görbítette. Nyomorúságukban a ház többi részét csak 1851-ben tudták felépíteni, de akkor is csak elnagyoltan, nem olyan szép faragással mint az előtte épültet. S ez így volt az egész faluban, csak lassan tudták kiheverni nagy veszteségüket.

Az események hatással voltak Bősárkány úrbéri rendezésére is. Ez csak 1811-aránylag későn, 1857-ben történhetett meg. Ekkor is a sok veszekedés ellenére határuk 3192 k. holdjából a földesúr 1559 k. holdat magának tartott vissza, úgyhogy a század elején saját határukból a falu egy lakójára már egy k. hold sem jutott.⁴⁸⁽²⁰⁰⁾ Nem kaphattak többet, mert hát rebellis a falu. Ezt 1942-ben még magam is tapasztaltam, mikor az uradalom képviselője a falut nem akarta bérleti legelőhöz juttatni, mert hát „Bősárkány mindig rebellis falu” volt.

Ha hozzáveszem, hogy Bősárkány ezek mellett az 1848-as szabadságharchoz 7 honvédkatonát adott: Giczi György, Gósi Mihály, Kurcsics Antal, Kovács János, Németh József, Gósi István és Jánost, akkor meg kell állapítanunk, hogy Bősárkány e részben is tanúságot tett helytállásáról, áldozatvállalásáról, nemzeti érzelméről. Történetének századai meg azt bizonyítják, hogy mindenkor helytállt az életben, kiküzdötte magának a sorsát. Ha más nem volt, a Hanság mocsarából teremtett magának megélhetést. Annak idején hajóstársasága végig vontatta a Rábca és a Mosoni Duna hajóit. Kocsiival a múlt században végig fuvarozta Ausztria és Csehország részeit. A harmincas években Moson megye németsege mellé a főhercegi urodalom magyar telepeseit adta. 1945 után Mosonszentpéterre és Mosonszentjánosra rajoztak ki magyar csoportjai. Háziiparát ma is más világrészekre szállítja. Így azután a valamikor kis jelentéktelen halászfalu e századra a megye ma is legjobban szaporodó és pénzben legjobban gyarapodó községévé küzdötte fel magát.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Smidt Lajos: Egy 1849-es hirdetmény

Smidt Lajos: Egy 1849-es hirdetmény

Minden háború egyéni tragédiák tömegét hordozza magában. A tömegtragédiában vagy a hősök magasztalásában a szomorú sorsot ért egyedek jajkiáltása eltűnik, s csak ritkán vetődik fel még emléküik is az utókor előtt. Ilyen ritka eset most ez, mikor a Smidt-gyűjteményből előkerül ez a hirdetmény:¹⁽²⁰¹⁾

„Pretsch Vida 52 éves, házas, napszámos és zsellér – Pretsch Mihály 54 éves, házas, napszámos – Dreyszker Pál 46 éves, házas, paraszt – és Klabuchich Pál 22 éves, házas, paraszt. Ezen négy Ns. Sopron

megyében kebelezett Frankó helységbeli lakosok a' törvényesen felvett tisztí nyomozás folytán ellenök telyesített vizsgálatban azt vallották: hogy ők 1848-ik October 13-án három legényt Theodorovich cs. kir. Tábornok hazájába visszatérő csapatjából – kik a' Frankói malomba fegyvertelenül beszállottak, ott jó fizetés mellett fölöstökömöt és utazások folytatására kocsit kértek, – gyilkos szándékban megtámadván, több nehéz sebesítések után megöltek. Mind ezen négy lakos f. e. Februarius 16-án és 28-án hozott hadi törvényszéki ítélet mellett aljas gyilkosság vétké miatt a' fennálló hadi büntető törvények szerint halálra ítéltetett, mely büntetés rajtok f. hó 20-án végre is hajtattott.

A' csász. kir. katonai vizsgáló bizottmánytól.

Sopron 1849-ki Martzius 22-kén.”

Mi volt itt? Éppen egy horvát nemzetiségű faluban megöltek három horvát közkatonát, a hirdetmény szövegéből ki nem tűnő indítóokból. Három horvát „legény” (tehát leszerelt katonák már) az áldozat, kik a Jellasich bán hadseregéhez tartozó Theodorovich tábornok csapatából valók és visszatérőben vannak hazájukba, Horvátországba, fegyvertelenül. Bizonyára nem csapatkötelékben, hiszen csak hárman vannak, akik fegyvertelenül és mégis katona-módra beszállásolnak a frankói malomba, majd „fölöstökömöt” és kocsit kérnek jó pénzért, hogy folytassák útjukat. A hirdetményből az sem derül ki, vajon még este, az érkezéskor, éjjel vagy reggel, a fölöstököm után történt-e a támadás? Valószínű, hogy nem az alvókat alattomban ölték meg, mert a „több nehéz sebesítések után” kifejezés arra mutat, hogy legalábbis némi küzdelem volt. De miért? Még háborúban sem szoktak gyilkolni ok nélkül, legfeljebb értelmetlenül, parancsszóra. Itt azonban nincs már harcról, csatáról szó, ezért [182](#)meri nevezni a hirdetmény a tettet: „aljas gyilkosságnak”.

Pretsich Vida 52 éves, házas, napszámos és szeltr. —
Pretsich Mihál 54 éves, házas, napszámos — Dreyszker
Pál 46 éves, házas, paraszt — és Klabuchich Pál 22 éves,
házas, paraszt. Ezen négy Ns. Sopron megyében keblezett
Frankó helységbeli lakosok a' törvényesen felvett tiszti nyo-
mozás folytán ellenök telyesített vizsgálatban azt vallották:
hogy ők 1848-ik October 13-án három legényt Theodoro-
vich cs. kir. Tábornok hazájába visszatérő csapatjából — kik a'
Frankói malomba fegyveretlenül beszállottak, ott jó fizetés
mellett fölöstökömöt és utazások folytatására kocsit kértek, —
gyilkos szándékban megtámadván, több nehéz sebesítések
után megöltek. Mind ezen négy lakos f. e. Februarius 16-án
és 28-án hozott hadi törvényszéki ítélet mellett aljas gyil-
kosság vétke miatt a' fennálló hadi büntető törvények
szerint halálra ítéltetett, mely büntetés rajtuk f. hó 20-án
végre is hajtatott.

A' csász. kir. katonai vizsgáló bizottmánytól.

Sopron 1849-ki Martius 22-ken.

A csász. és kir. katonai vizsgáló bizottmánynak ezt a minősítést azonban elfogultsága miatt joggal kétségbe vonhatjuk, ha kicsit is utánanéznünk az idők eseményeinek.

Jellasich seregét, amelyhez a nevezett katonák is tartoztak, több csatában szétverték.²⁽²⁰²⁾ A szétvert sereget – vagy nevezzük 183akkor már szétzüllött seregnak – nem köti már reguláris csapatfegyelem és legtöbbször fosztogatásból él. Idézzünk néhány mondatot a szabadságharc e szakaszából:

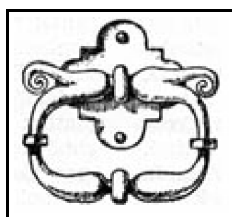
„...Jellasics, hogy Ausztriában mégis valamivel barátságosabb fogadtatásra találjon, seregének salakját: a népfelkelőket hazaküldte, ő maga pedig csak a rendes határőr-ezredekkel vonult tovább. A gyülevész had – körülbelül tízezer ember – Theodorovics tábornok vezetése alatt, utnak is indult, s Vas- és Zalamegye szélén igyekezett Horvátországba jutni. Ámde, ez a zabolátlan hegyi nép vad természetét ezúttal sem

vetkőzte le: rabolni, pusztítani kezdett. Mintha sáskák lepték volna meg azt a vidéket, amerre átvonult: kietlen pusztaság maradt nyomán.”[3\(203\)](#)

Hogy mit vitt véghez ez a szétvert sereg, illetve annak salakja, arra is találunk a továbbiakban konkrét adatot:

„A barbár ellenség Zsira helységet felgyújtotta, Salamonfát kirabolta, erőszakos nőfertőzéseket követett el, miért a népet alig lehetett visszatartani, hogy a fegyvertelen foglyokon véres bosszút ne vegyen.”[4\(204\)](#)

Kell-e ennél több és súlyosabb indítók az elítéltek cselekedeteinek magyarázatához? Alig nevezhető tettük egész lealázóan „aljas gyilkosságnak”, hiszen talán éppen a családtagjaikon esett súlyos sérelemért álltak bosszút a három fegyvertelen katona meggyilkolása által, s ez háborúban nem is csodálható, de önhatalmú igazságszolgáltatásukért, a hadiszerencse fordulatával életükkel kellett fizetniök.[5\(205\)](#)

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kamarás István: A soproni egyházi emlékek összeírása 1847-ben

184 Kamarás István: A soproni egyházi emlékek összeírása 1847-ben

Ismeretes, hogy a korábbi magyar művészettörténeti kutatás nagy adósságot hagyott a felszabadulás után felvirágzott tudományágra: a műemlékek összeírását. Ebből a szempontból Sopron művészeti topográfiájával elsőnek jelentkezett. De meg kell jegyeznünk, hogy már a 19. század első felében is akadt sürgető hangok az ország műemlékeinek összeírására. Így Cserey Farkas erdélyi természettudós, Kazinczy barátja a Magyar Kurír 1822-es évfolyamában tett közzé felhívást „mindkét testvér haza” egyházi emlékeinek összeírására.[1\(206\)](#) Valószínűleg még kísérlet sem történt a kérdés megoldására, ellenben nagyobb hatást váltott ki 1847-ben az a cikk, melyet Toldy Ferenc a Magyar Akadémiai Értesítő február 22-i számában tett közzé ezzel a címmel: „Felszólítás minden nemzeti becsületet szíven viselő magyarhoz a hazai műemlékek ügyében.” A kezdeményezés szerint minden érdeklődő „tenne a titoknokhoz”[2\(207\)](#) küldendő levélben említést mindennemű... régiségekről, legyenek azok templom-vár vagy egyéb régi épületnek, vagy olyanoknak maradványai, kő faragványok, bármilly durvák, vagy roncsoltak ...fa faragványok ...festések ...vésett művek ...lajstrom v. rajz, leírás, történelmi adatok is”.

Íme Sopronban a felhívás visszhangra talált. Már az év június 21-én az Akadémia kisgyűlésén ismertetésre került egy soproni levél, amelyet a cikk hatására Vidák Össe (Eusebius) bencés tanár Sopronból írt.[3\(208\)](#) „E levél alkalmával a titoknok figyelmeztette az ülést, hogy szerinte az academia által keresett régi ulna regalisanak egy hiteles példánya”[4\(209\)](#) Sopronban létezik, melly iránt azért bővebb tudomást fog szereztetni.”[5\(210\)](#), [6\(211\)](#)

Vidák adatai eléggé homályban vannak,^{*(212)} Szekszárdon született 1805-ben. Írása szerint józemű, képzett embernek látszik. Még 1847-ben leírásait értékesíteni tudta, ugyanis a magyarországi orvosok és természetvizsgálók Sopronban tartották vándorgyűlésüket, mikor is a város műemlékeit ismertette, helyenként bővebben, mint a levele, helyenként vázlatosabban, de lényegében azonosan. (Sopronnak római és magyar régiségeiről) A gyűlés munkálatai csak 1863-ban jelentek meg. Vidák értekezése a 152–156. lapon.

Maga a szerző nem érte meg munkájának megjelenését, mert 1855-ben Pannonhalmán kolera ölte meg. 24 évig volt tanár Esztergomban és főleg Sopronban. Érdeklődési köre az állattan és a numizmatika volt. Gyűjtött régi magyar pénzt, ebből igen szép gyűjteménye volt. Hatalmas Sopron vidéki lepkegyűjteménye a soproni bencés gimnázium birtokába jutott (A gimnázium 1855/56-os értesítőjében megjelent nekrológ).⁶⁽²¹³⁾

Az Akadémiához intézett levele alkalmasint az első elemzése a soproni egyházi műemlékeknek; mondhatni, hogy nagyon fontos, mert sok mindent rögzít, ami az évtizedek során eltűnt vagy megváltozott.

A továbbiakban tehát következik a beadvány

Tekéntetes 's Tudós Titoknok Ur!

Lelkes felszólítása, melyben a' nemzet elszort becses maradványi feljegyzésére minden hazafit felszólít, csekélységemet bátorítja, hogy rövid jegyzékét **185** azoknak, melyek Sopron városában találhatók – annál inkább, minthogy magam is ezek eránt különös hajlammal viseltetem – benyujtsam; azon megjegyzéssel, hogyha némelyekről T. Uraságod bővebb tudósítást nyerni kívánna, mennyire tehetségemben áll, mindenkor legnagyobb készséggel leszek szolgálatjára.

Van Sopronban 4 Sz. Egyház, melyek építési ideje 1214–1489^{kig} terjed. Legrégibb Sz. János kereszties rendének volt egyháza. Belseje egyszerű góth stilben, legkisebb régi emlék nélkül; 13 pila⁷⁽²¹⁴⁾ keríti, melyek felső végein kerék, v. 3szegű czifraság láttatik; egy torony a' templommal egykoru, de már csonkítva; – tovább ezen felirat az ajtó felett. A. C D CC III/Aedificata⁸⁽²¹⁵⁾ és góth betűkkel Ann. Dni nM / CCCC IXXXIII/ Renovata. továbbá keresztelő Sz. János kőből faragott, s kékre festett szobra, s másutt ezen szentnek feje a tálban.

2^{ik} A Sz. Lélek templom, régi kis tornyán kívül, – mely épségben vagy a templom homlok falán, a kar felett szinte góth betűkkel olvasható a.d.m.du/XXI. hac capella/edificavit. thomas torhost.⁹⁽²¹⁶⁾

3^{ik} A Benedekiek – hajdan Sze. Ferencz szerzetesei – egyháza, mely kivált karcsu, de jó magas, a templom hajdani homlokzatához épített izletes góth stilben álló tornyával – egészen faragott kőből – mindenki figyelmét magára vonja. A monda róla az, hogy egy kecske pásztor, talált kincséből – a domb a városon kívül most is mutogattatik – építette volna a zárdával együtt. A torony homlokzatán a torony korának egyidőből látható egy paizsban kecske, e' felett ismét egy más kecske. Építésének kora nem tudatik; annyi bizonyos, hogy a' Ferencziek itt már 1340-ben generale capitulomot tartottak; az egyház régibb része 4 oszlopon áll, melyek derék tájban kiálló, 's különféle alakokat képező talpazattal és fedéllel vannak ellátva nagyobb szobrok helye gyanánt; van benne egyszerű márványozott szónokszék, mely Kapisztrán János cathedrójának nevezetik, minthogy ő egykor ebből szonoklott; – a templom falában egy siremlék hosszában, minden írás nélkül; első osztályban egy lengyel sas látszatik; a' másodikban egy olly forma sárkány, mint Ruppnál 1ső Károly pénzén, – mely legelőször nagy mennyiségben általam Sopronban fedezett fel, de igen hosszan elnyuló 's czifrázott farkkal;¹⁰⁽²¹⁷⁾ – Eszterházy, Viczay, Fenessy, Cziráky,

Széchenyi 's egyéb családok – de már a későbbi korból – sirboltjai. Legemlékezetesebb a' szentségtartóhely – a régi – mely torony alakban látszik; alatta egy szalag, mellynek közepén czimer, egy makkból 3 levelű ág, két csillaggal, és 1491.¹¹⁽²¹⁸⁾ Ezen évszám azonban a' második rész építését jelentheti. Még egy siremlék szépen kifestve 1637^{ből} Petneházié.

E templomtól a' sekrestye választ el egy régi épületet, mely későbbi időkben 1760^{tól} a' Ferencziek alatt Szűz Mária lorettoni kápolnája gyanánt szolgált; itt a' boltozat végein különféle, kőből – mint az egész kápolna is áll – alakok láthatók: rák, sárkány, elefánt, ember, eltorzított állatstb; most ezen épület nem használatik. – E templomban: Eleonora 2^{dik} Ferd: neje 1622^{ben} – 3ik Ferd: 1625^{ben} és Eleonora Magdolna 1^{ső} Leopold neje 1681^{ben} koronáztattak.

4^{ik} A' Sz. Mihál plebánia egyháza építettett 1482–1489. – Ötször fordul elő évszám e' templomon kőből kifaragva a) a' templom hátulso oldalán, kívül egy szalagon 1482. b) a' sekrestyéből nyíló kincstár ajtaja felett 1482. c) a' sekrestye boltozata közepén egy kör, benne egy paizs, ebben egy lajtorja, körülírás goth bet: lienhart, trager. die. c: cit. kirch-mäster 1482. d) a' sekrestye felett lévő kintstárban, szinte a' boltozat közepén, azon körirat, de itt Meister, nem ä mint fellebben, és 1483. – végre e) a' korustartó boltozaton nagy számmal 1489 tán a' bevezési évszám.

186 Az oszlopszati szokott cifra faragások közt emlékezetes a' boltozat közepén Sz: Veronika keszkenyője üdvözítőnk fejével; másutt egy tunikás alak stb. – Oltárjai újabbak; van még is egy 1677^{ből} faragott faoszlopzat, és szentek szobraival, korán sem viseli azonban magán a' régiség jelét úgy, mint azt a' Kárpát alatti egyházokban látni lehet; évszámát viseli ezen felírás: Petrus Kalecsy A. Diaconus Mosoniensis, Canonicus Jaurinensis, quondam Capellanus et Beneficatus Soproniensis in Honorem SS: Trinitatis, et BMV. nec non S. Joannis Baptistae hoc altare F. F. (fieri fecit) M. DC. LXXVII. – Vagyon két, régi korból való kelyhe, 's egy gyönyörű Pacificaleja (kereszt), mely alatt szép ónémet betűkkel: Frater x cristofforus x rab x 1.8.9.2. x – Még a' sekrestyében az ajtó melletti oszlop végén, melyet tán eddig senki sem vett észre, minthogy egészen be van meszelve, egy paizs, mellyben két csillag, 's tán egy circinus¹²⁽²¹⁹⁾ van; mellette pedig b, b, betű, mit kivenni nem tudtam. – Sok siremléket tipornak e' templomban: van egy közel a' főajtóhoz, veres márványból czimmerrel, 4 széle beírva, de csak egyedül ezen szám 1481 olvasható; más 1558-ból, 's több olvashatatlan; kívül a' templom falát 's udvarát 27 részint szép czimerekkel, hol még a' festék színei is láthatók, ékesített sarkok keritik 1595^{ből}, 1631^b, 1643, 1644, 1631 stb. német felirattal¹³⁽²²⁰⁾ így egyik szinte német felirattal Nemes Nagy Tamásé, ki a' romai császárnak Kanizsa ostromlása alatt commissarius volt, másik 1637^{ből} ezen epitaphiummal:

Dis Epitaphium ist auf gericht Vorden zur
Ehrngedechnus dem Voll Edler Gestre.
ngen Herrn Michael Starzer Von
Starzing Röm Kay May Ferd 2 ge.,
vester Rath und agenten an den Türkisch
en Porten der in Gott Seeglich entschl.,
fen den 19 october Anno 1637 gemesz.,
alters 53 jahr Gott verleihe ime an dem gr
ossen Tag des Hernn ein fröliche aufersteh
un Zumb Ebigen Leben Amen.¹⁴⁽²²¹⁾

Kivül egyik pilán hihetőleg az őrző angyal szobra szabadon állott; most azonban csak szárnyai, és előtte a'

kisdud szobra vagyon épségben. Nyolcszegletes tornyán, mely két galériával van ellátva, jól¹⁵⁽²²²⁾ kiálló állatalakok szolgálják vizvezető csatorna gyanánt. Egy nagy – 1489^{ben} öntött – harangját 1836/7 öntötték újra.

A' pecsétnyomó, mellyel ezen levelet pecsételtem, birtokomban van, ugy egy tányér *Földesi Eörsebet 1640* felirással, 's egy korsóm *1659* év számmal. Sopronban illy régi edények gyakran fordulnak elő. Tek Tibolth Ur birtokában vagyon egy pár külföldön készült billikom, jeles ezüst munka, hajdan a' soproni mészáros czéhé volt; az egykori városházában két vas rud egymás mellett; hajdan réfűl szolgált, a falba csinálva;¹⁶⁽²²³⁾ Sopronnak egy szegletbástyáján a' *város czime MDCLII* ből.

A 4^{dik} szám alatt említett Sz. Mihál egyháza mellett, néhány lépésnyire áll egy kápolna: a' templomnál régiebb korból; ez hajdan a mészáros, gyöpmester stb. számára szolgált; ajtaját régi izlés szerint oszlopsorozat ékesíti, felette pedig egymással szemközt néző sárkány forma állat, egy ágas bogas fát harapva.

Ezeket tartottam röviden megemlíteni érdemesnek, mellyek ha a' kitűzött czél elérését bármi kevéssé elősegittik, e' csekély gondoskodást eléggé jutalmazva érzem. Sopronb. Máj. 13^k 1847.

Tekéntetes T. Urnak

alázatos szolgája Vidák Őse'
Sz. Benedek r. soproni tanár.

A levél, valamint az adatok alapján készült tanulmány rendkívül fontos emléke a soproni műemlékvédelem történetének és mint az 1525-ben írt királyi levél, mely a városháza környékének szépségét veszi pártfogásba, a megindított műemlékvédelmi folyamat egy nevezetes állomása.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

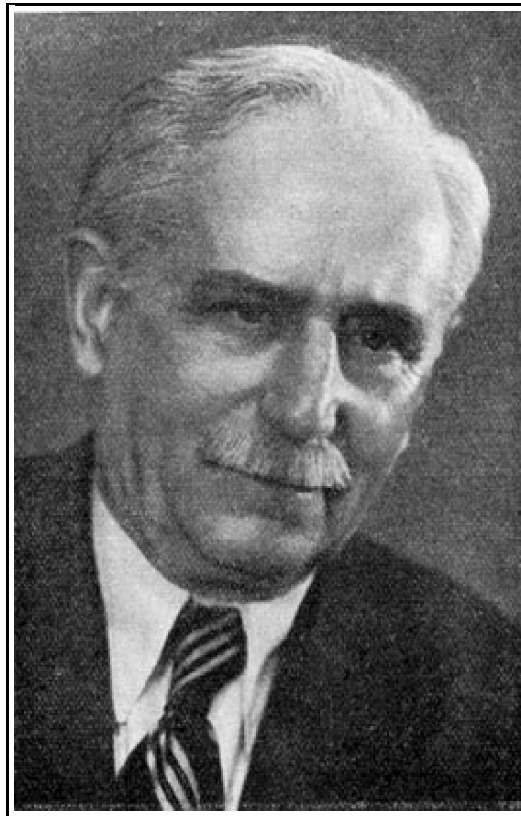
1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Réthly Endre: Dr. Király Jenő 1885–1969

¹⁸⁷Réthly Endre: Dr. Király Jenő

1885–1969

Sopron egészségügyét 1969. február 8-án pótolhatatlan veszteség érte. Meghalt dr. Király Jenő, aki kerek 40 esztendőn át működött városunkban sebész főorvosként.

1885-ben született Celldömölkön, ahol édesapja járási orvos volt. Középiskoláit Pozsonyban végezte. Orvosi oklevelét a Budapesti Tudományegyetemen nyerte el 1908-ban. A Budapesti 1. sz. Sebészeti Klinikán képeztették műtősebészzé 1911-ben. Innen a Rókus kórház sebészeti osztályára került, majd a Magyar Vöröskereszt budapesti Erzsébet kórházába nevezték ki címzetes sebészfőorvosnak, ahol 1918. május 4-ig dolgozott. 188A sebészetben immár nagy gyakorlatra szert tett sebészorvost 1918 májusában a soproni városi kórház sebészeti osztályának vezetésével bízták meg, ahol egyelőre a régi kórházban kellett dolgoznia mostoha körülmények között. Ezzel egyidőben ráhárult az új kórház szervezése, a korszerű sebészeti osztály és műtők felállítása is. Ezt a feladatát kiválóan oldotta meg, s az általa szervezett sebészeti osztály – elsősorban annak műtőraktusa – a legutóbbi időkig megfelelt a kor követelményeinek. 1949-ig a kórház igazgató főorvosa volt. A sebészeti osztályt 1961-ig vezette. Ekkor idős kora miatt megvált az osztály vezetésétől. Ezután is tovább dolgozott azonban a Rendelőintézetben, ahol haláláig az urológiai szakrendelést vezette.

A kiváló sebész több generációt gyógyított; ezeknek mentette meg életét, és adta vissza egészségét. A betegek hálóján kívül a kormány is honorálta működését, amikor a Szocialista Munkáért Érdeméremmel és a Kiváló orvosi címmel tüntette ki. Negyvenévi munkájával nagy tekintélyt szerzett a soproni kórház

sebészeti osztályának. Kiemelkedően jók voltak gyomorműtési eredményei, és ezért távoli vidékekről is igen sokan fordultak hozzá bizalommal, gyógyulásukat keresve. Nagy gyakorlata, tapasztalata és az orvostudomány egyéb területein való jártassága kitűnő konziliáriussá tette, ezért a kórház egész munkájában nagy segítséget jelentett véleménye és tanácsa.

Rendkívül szerény és önzetlen ember volt. Orvostikai magatartása minden orvosnak példaképpül szolgálhat. Munkáját betegen is ellátta. Önmagával keveset törődött. E halkszavú, szerény ember az élettől a legnagyobb jutalmat kapta, amit egy orvos kaphat: gyógyítás közben, betegek körében, szenvedés nélkül halt meg.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Zwinz Károly 1884–1968

**Csatkai Endre: Zwinz Károly
1884–1968**

Neve a soproni zenetörténet lezárt fejezete: közel két évtizeden át volt a soproni Zeneegyesület karnagya. Kedvtelve mutogatta egy albumát, amelybe bejegyezte azokat a darabokat, amiket itt Sopronban vezényelt. Valóban kevés zeneszerző hiányzott műsoraiból, kezdve a 16. századi madrigálszerzőktől a romantikusokig, sőt az újabb nagyok közül Dohnányi, Weiner, Bartók, Kodály, Sgambati, Mahler,

Korngold, Bossi stb. is szembe szökött nem is egy nehéz művel. Vidéki város műkedvelőkből álló zenekara: az ember szemkáprázva olvasta a bejegyzéseket. Boldog ember az, aki ennyit tehetett és tett a város zenei művelődéséért!

És mégis ezt a pályát inkább tragikusnak érezzük, Zwinz útja derékba tört: zenei számadásának lapjait nem kereltelte sem az elismerés, sem a hála. Miért volt egy így?

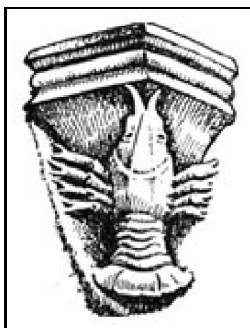
189 Zwinz Károly Sopronban született 1884. április 13-án; atyja a 48-as laktanyában profosz volt; a fiatal Zwinz banktisztviselő lett, legvégül az Általános Hitelbank soproni fiókjának igazgatója. Zsupancsics Miklós neves zeneművésznél tanult hegedülni, jó játékos volt és egyúttal brácsázott is. Azonban szép és képzett basszushangja révén lett rá figyelmes a soproni zenevilág. Első nyilvános szereplése egy műkedvelő előadáson volt, két soproni születésű operaénekesnő, Frangh Frida és Wagner Róza fiatalokkal betanulta Verdi Trubadurját. (1911) A darabkezdő Ferrando szerepét Zwinz vállalta és jól megállta a helyét, a kritika sajnálta, hogy szerepe nem volt hosszabb. A Szent Mihály templomban Führernek Krisztus hét utolsó szava c. oratoriumát adták elő, Zwinz Krisztus szolamát remekül énekelte a téres templomot teljesen betöltve hangjával. (1913)

1899 óta tagja volt a Zeneegyesületnek, egyaránt működött a zenekarban és az énekkarban. Az akkori kiváló karnagytól, Kossow Jenőtől, majd utódjától Valker Istvántól elleste a karnagy művészet minden csínját-bínját, sőt a legkiválóbb bécsi karnagyok egyikével, Weingartner Félixszel is közeli ismeretségbe került; többek közt Beethoven szimfóniáinak partitúrájába ez a világhírű karnagy jegyezte be neki a különböző jelzéseket. A század első évtizedeiben a soproni zenevilág szinte minden vasárnap Bécsbe utazott a filharmonikusok hangversenyére. Mikor Valker az első világháború első éveiben elhunyt, a Zeneegyesület teljes bizalommal Zwinz kezébe adta az elárvult karnagy pálcat 1914-ben. Csakhogy ez akkor majdnem hogy tiszteletbeli állás volt, mert a működésnek ezer akadálya támadt: a zenészek nagy része katonáskodott, a kaszinót kórháznak rendezték be, nem volt próbaterem. Zwinz leleményessége akkor csodákat művelt. Az itt katonáskodó cseh vadászrezd zenebarát és énekes katonáival kiegészítette a zenekart és énekkart, a friss együttessel a háborús évek folyamán a templomokban előadta többek közt Mozart Cinkefütyt és Haydn Nikolai miséjét emlékezetesen szép sikerrel. Közvetlen jó barátaival, Zupáncsicsal, Hoffer Ottóval, Klafszky Henrikkel kamarazenetársaságot alakított, ilyen módon könnyen állhattak rendelkezésre kulturális rendezvényeken, játszva a klasszikusokat és újabb mestereket is. 1919-ben is gyakran szerepelt ez a négyes és egyik leghálásabb hallgatójuk Kellner Sándor, a város és megye népbiztosa volt.

1919 végén Zwinz újjászervezte a zenekarát és énekkarát. Kossow példájára a ritkább és nehezebb szolamokra bécsi filharmonikusokat kért fel, és ezek jöttek is öröme, mert számukra a művészi feladat nem okozott nehézséget, viszont akkoriban Ausztriához képest nálunk bőség volt ételben-italban, Zwinz pedig kitűnő házigazdaképp fogadta őket. Azonban mindez igen sokba került és bár kétségtelen nagyszerű teljesítményekkel lepte meg Sopront Zwinz, a Zeneegyesület anyagi helyzetét nagyon igénybe vette. Az első világháború nyomán új közönség alakult ki, amely még nem érett meg erre a szintre. Az újjgazdagokat nem érdekelte a klasszikus zene, az idősebb nemzedék lassan kihalt; újsághangok hallatszottak, hogy a műsorok nehezek, fárasztók. A kamarazenék nem keltettek érdeklődést. Felvetődött a kérdés: kell-e a drága bécsi kíségetés? Zwinz a zeneiskolát is fejlesztette, de bár igen jó tanerőket hozott, így a Horváth József-házaspárt, az ott fejledező nemzedék még egyelőre nem lehetett számottevő. Közeledett az 1929-es esztendő, a Zeneegyesület alapításának 100. évfordulója. Anyagiak miatt majdnem kútbaesett az ünnepség terve.

Ekkor azonban még egyszer kivirult a táj. Zwinz szervező ereje ismét nagyszerűen **190**mutatkozott meg; olyan ünnepséget rendezett, amely visszhangot keltett az országban és az országon kívül is. Hatalmas műsorok, többek közt Kodály Psalmus Hungaricusának első vidéki előadása, a legkiválóbb magyar művészek közreműködése és természetesen a soproni zenekar élén Zwinzcel kitett magáért, és ime ezzel be is fejeződött a Zwinz-éra: a karnagyot elhelyezték Sopronból, távozásakor elfeledték a jó alkalmat, hogy közöljék vele, mi mindent köszönhetett neki a város zenei művelődése.

Zwinz Magyaróvárra, majd a fővárosba került, ott is vezényelt, po. a Szent István templomban. Majd a második világháború alatt fiához költözött Salzburgba, ízig-vérig muzsikus lévén, itt, Mozart szülővárosában is vezényelt. Sorsa ezután már bolyongás lett; Rio de Janeiromban magyar kórust vezényelt és Bartók, Kodály és Bárdos műveit terjesztette, onnan visszakerült Európába, Münchenbe, ott is halt meg 1968. augusztus 31-én. Hamvait hazahozták; a Zeneegyesületből alakult szimfonikus zenekar az egykori karnagnak muzsikushoz méltó temetést rendezett. Tragikum, hogy rossz korban működhetett, amely nem tudta, talán nem is tudhatta követni nagyratörő terveiben. Mégis jelentős alakja lett a soproni zenetörténetnek és arcképe gyarapítja a város történeti galériájában azt a sort, amelyet a nagyot és szépet adni törekvő egyéniségek alkotnak...

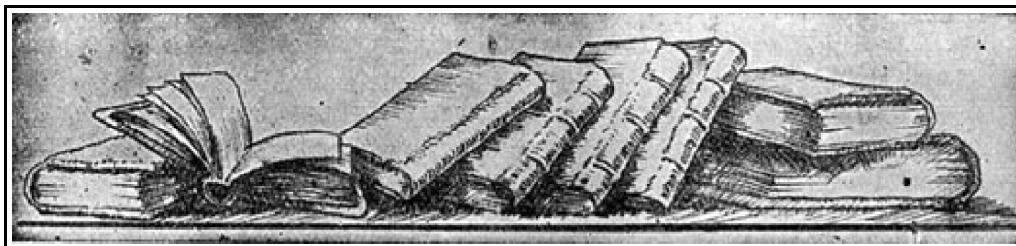

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

191 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó oklevéltár XI. kötet. 1446–1741. Budapest, 1968. 8°. 540 lap + 2 hasonmás.

Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó oklevéltár XI. kötet. 1446–1741. Budapest, 1968. 8°: 540 lap + 2 hasonmás.

Folyóiratunk múlt évi kötetében (SSz. XXII, 95, 192) ismertettük a „Magyar-zsidó oklevéltár” IX. és X. kötetét, az év utolsó napjaiban máris megjelent Scheiber Sándor szerkesztésében, Házi Jenő, Pataki János és Zsoldos Jenő közreműködésével a tizenegyedik. A szerkesztő bevezetőjében megemlékezik Pollák Miksa (1868–1944), a soproni zsidóság történetírója születésének százéves fordulójáról („Pollák Miksa és a magyar-zsidó történettudomány”), néhány levelét közli (egyet hasonmásban is), munkásságának Dán Róbert összeállította jegyzékét, majd 1964-ben elhalt szerkesztőtársának, a soproni származású Grünvald Fülöpnek egyik utolsó írását („Zsidó vámosok magyar földön a XVII. és XVIII. században”) adja közre.

A kötetben kiadott források ugyan 1446-tal kezdődnek, túlnyomórészt azonban az 1700–1741-es évekből valók. Az anyag a pozsonyi városi, a Sopron vármegyei, főleg pedig a Budapest Fővárosi Levéltárból származik. Ennek megfelelően a budai és a pesti zsidóságra vonatkozik elsősorban, de a helynévmutató tanúsága szerint is elég sűrűn szerepelnek benne a nyugati vármegyék (Pozsony, Moson, Sopron, Vas), Sopron vármegyéből pedig Kismarton, Nagymarton, Nemeskér, Ruszt és Sopron, továbbá Győr, aztán Bécs és egyes alsó-ausztriai városok. A kiadványból ismét nemcsak a zsidóság helyzetére, hanem a hazai és a külföldi lakossággal való kapcsolataira kapunk adatokat. Pest-budai viszonylatban is az előző kötetekhez képest a rációkra vonatkozó közlések jelentenek újdonságot. A közzétett források, miként az előző köteteknél, ezenkívül természetesen országos szempontból is tanulságos és korai művelődéstörténeti s nyelvtörténeti adatokat tartalmaznak, így például Buda 1593. évi helyrajzára (32. sz.), a budai rác templom 1690. évi építésére (39. sz.), a hintó hazai német *kalesch* nevére 1697-ből (63. sz., a tárgymutatóból hiányzik!), a török hódoltság megszűnte után újjátelepült Komárom megyei Neszmély (a középkorban németül Langendorf) új német *Nesmühl* nevére 1697-ből (63. sz.), az ugyancsak újjátelepült Pest és Buda német lakosságának bajor nyelvjárását bizonyító lexikológiai bizonyítékokat (*erlhtag* 'kedd', *pfingstag* 'csütörtök' 15., 162. sz.), a francia eredetű német *Lieferant* 'szállító' szó eddigi legrégebb, 1701. évi előfordulására (88. sz.) stb. A név- és tárgymutató tájékoztathat a további adatokról. A tárgymutató azonban nem meríti ki a kötet gazdagságát. Hiányzanak például a következő, ritka előfordulásuk miatt különben nehezen fellelhető tárgyi címszók: álom (76. sz.); árvíz (*das grosse wasser* 75. sz.); bagariabőr (*juchten* 302. sz.); fattyu (*hurenkinder* 209. sz.); házalás (*hausirn* 844. sz.); héber nyelv (*lingua sacra* 'szent nyelv' 610.) kenyérárus (*brotsitzer* 75. sz.); kiseprűzés (*zum staub beesen... condemnirt* 75. sz.); kordé (*karl* 424. sz.); lelenc (*findlkind* 209. sz.); nyaláb, azaz 10 db. bőr (*buschen* 302. sz.); orvosi látlet (*vulnerations attestation* 397. sz.); rác nyelv (*illirica lingua* 792. sz.); sírásó (*totdengreber* 75. sz.); vincellér (*weinzierl* 76. sz.); zsidóbarátkodás (*dantln* 408. sz.) zsidók összeírása (137., 645., 690., 817., 822., 952., 954., 1035. sz.).

Mollay Károly

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A magyarországi óvónőképző intézetek Neveléstudományi Közleménye. VI. kötet. 1968. Gyula. 256. lap

192 A magyarországi óvónőképző intézetek Neveléstudományi Közleménye. VI.

kötet. 1968. Gyula. 256. lap

Az évenként pontosan megjelenő évkönyv, amely a soproni intézetnek is mintegy hivatalos szakkönyve, nemcsak a tulajdonképpeni szakemberek érdeklődését köti le, hanem sok értékes tanulságot rejteget az összes pedagógusok, szülők és laikus olvasók számára. A soproni intézet pedagógusai közül Somlai András (Az óvodáskori játéktevékenység hatása az általános iskolások rajzi és gyakorlati képességeinek fejlődésére), Bauer Tiborné (A korszerű gyermekvers az óvodai irodalmi nevelésben) és Kelényi Ferenc (A népiskolai törvényjavaslat és a kiseddóvás kérdése) szerepelnek értékes tartalmú tanulmányokkal.

Cs. E.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC /

Heckenast–Nováki–Vastagh–Zoltay: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Bp. 1968. Akadémiai kiadó. 253 lap.

Heckenast–Nováki–Vastagh–Zoltay: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Bp. 1968. Akadémiai kiadó. 253 lap.

Rendkívül érdekes, szépen, közel 200 fényképpel, térképpel kiállított könyv, amely nagyon érdeklí Nyugatmagyarországot, ámbár a szakkutatást az egész országra kiterjeszti. Szerzői közül a soproni múzeum volt régésze, Nováki Gyula a régészeti korokkal foglalkozik, a soproni őskortól származó Heckenast Gusztáv történész a XIII. század közepéig folytatja a kutatást, Vastagh Gábor és Zoltay Endre pedig a műszaki kérdéseket világítja meg különböző érdekes vizsgálatok tükrében.

A régészeti leletek a napi sajtó révén eléggé foglalkoztatták az olvasó közönséget, a SSz pedig megindulása óta számos tudományos cikket közölt a környék vaskohászatáról, hasonlóképp buzgólkodtak a burgenlandi régészek is. Sopron közvetlen környékén a kányaszurdoki lelet, a Magas hídi ásatás és a Május 1. téri, épségben előkerült vasolvasztó kemence iránt érdeklődünk; sajnós a kutatás itt eléggé holtpontra áll, nem kaphattunk időmeghatározást, legfeljebb a Május 1. téri kemence helyezhető a római korba, hiszen ennek a kornak emlékei között bukkant elő. Ha a különleges soproni kérdést nem is oldja meg a könyv, lépten nyomon találunk más vonatkozást, ami ismereteinket gazdagítja. Így említi a könyv egy „Terra Kovach” nevű települést a környéken, amelyet a Sopronba bejáró kovácsok alkothattak, akik azután beköltözve a városba a Kovács-szert lakták. A Kovács szer (Schmied-Gasse) elnevezés a középkortól kezdve 1867-ig a Kisvárkerület túlsó oldalát (Oroszlán patika) jelölte. Érdekesekek a megállapítások, amelyek szerint Kismarton német neve Eisenstadt nem vasbányákkal függ össze, hanem alkalmasint a kezdetleges vaskereskedelem központja lehetett itt. Az általános érdekű könyv a mi vidékünk még mindig elég homályos sötétjében értékes szövétnék.

Cs. E.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára, 197/1919. számú ügyirat.

2 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 197/1919. sz. ügyirat.

3 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. IV. 31/1919. 2537. szám.

4 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. IV. 31/1919. 258. szám.

5 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. IV. 31/1919.

6 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. IV. 31/1919.

7 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye. 1919. március 5-i számában.

8 (Megjegyzés - Popup)

„A selmeci főiskolások üdvözlete Sopron közönségéhez” címmel jelent meg a Sopronvármegye 1919. március 11-i számában.

9 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem irattárának 942/1919. számú ügyirata szerint a főiskolát a pénzügyminiszter 1919. április 15-én kelt 29323. számú rendelete alapján helyezték át ideiglenesen Sopronba.

10 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem irattárának 241/1919. számú ügyirata szerint a földművelésügyi miniszter 1919. március 19-én kelt levelében értesíti a főiskola rektorát Selmecbányán, hogy a pénzügyminiszterrel egyetértésben a főiskolát 52935–1919. számú rendeletével ideiglenesen Sopronba helyezte. Az átirat 1919. április 7-én érkezett meg Selmecbányára.

11 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 1210/1921. sz. ügyirat.

12 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 563/1920. sz. ügyirat.

13 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 1166/1921. sz. ügyirat.

14 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 1600/1921. sz. ügyirat.

15 (Megjegyzés - Popup)

Leicht Ottó köri elnök 1922. január 6-án a népszavazási ünnepségen többek között a következőket mondta: „Ugy jöttünk ide, mint egyszer Vak Bottyán kurucái, és itt a labancnak hitt város helyébe magyarrá lett várost találtunk”.

16 (Megjegyzés - Popup)

1928. november 6-án a város polgármestere, Thurner Mihály levelet intézett Boleman Géza rektorhoz, amelyben hangsúlyozza, hogy összekovácsolódott a főiskola sorsával. Mindenkor nagyra értékelte a főiskola kulturális és gazdasági jelentőségét Sopronhoz való viszonyában. Kétségtelen, hogy Thurner Mihály kitűnő érzékkel nyúlt mindenkor a főiskola ügyeihez. Megtette a szükséges intézkedéseket Sopronban és Budapesten egyaránt. Igyekezett a főiskolát mindenesetre Sopronhoz láncolni.

17 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 312/1921. sz. ügyirat.

18 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 256/1923. sz. ügyirat.

19 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem irattára. 1532/1926. sz. ügyirat.

20 (Megjegyzés - Popup)

Legrészletesebb életrajza megjelent a Művészet 1913-as évfolyamában. Croniqueur: Baditz Ottó. 256. lap. Ezen épül fel Szendrei–Szentiványi: Magyar képzőművészek lexikona. 1915. 68–71. lap. A Műcsarnokban kiállított képeinek jegyzékével. Jelen tanulmányban felhasználtuk a két említett forrást és átnéztük a korabeli folyóiratokat, kb. 1896-ig Baditz szereplésére és fogadtatására nézve, továbbá hasznos adatokkal szolgált a művész leánya Jankovich Györgyné, kinek e helyen is kifejezem mély hálámat.

21 (Megjegyzés - Popup)

Fleischer: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián. 1935. 28. lap. 1871-én iratkozott be, de már 1872. nyarán ki is lépett.

22 (Megjegyzés - Popup)

Híres illusztrált könyve volt Kis József Mese a varrógépről c. elbeszélő költeménye.

23 (Megjegyzés - Popup)

Az Ödenburger Bote c. lap.

24 (Megjegyzés - Popup)

1914-ben diákkoromban Münchenben még nagyban szokás volt diákkörökben a gyermekgyilkosságnak ez a módja.

25 (Megjegyzés - Popup)

1950 körül, az államosítások idején elárverezték a hagyatékot.

26 (Megjegyzés - Popup)

A művész leánya arra emlékezik, hogy Münchenbe kihozták a szülei őt magát dajkájával együtt. A házbeliék csodájára jártak, amint a dajka rétest dagasztott, kinyújtott, megtöltött és szépen összecsavart. Ilyet sem láttak soha.

27 (Megjegyzés - Popup)

Badiz másik leánya külföldre ment férjhez, leszármazottjai ott élnek.

28 (Megjegyzés - Popup)

Jókai s. k. ajánlásával ellátott arcképe ott függött a családi otthonban.

29 (Megjegyzés - Popup)

Blaha Lujza igen kedvelte Baditzot, „bájos ember”-nek nevezte. Gárdonyi a Vadrózsákhoz Egerből gratulált: „Ki a Vadrózsákat látta, Baditzot szívébe zárta.”

30 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964. 24. old. Dr. Mollay Károly: A Vármegye történeti vázlata 1848-ig. (Különös tekintettel Sopron és megye műemlékeire) Tanulmány Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei c. művében. Budapest, Akadémia Kiadó, 1953. 39, 40. old. Dr. Mollay Károly: Saggiarius – lövér. SSz. IV. 5. sz. 284. oldal.

31 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról 1487–1841. Scarbantia-sorozat 2. szám. Sopron, 1938. 6., 9., és 15. oldal.

32 (Megjegyzés - Popup)

Főző Géza: Soproni gesztenyések. SSz. II. 3. szám, 148. old. Csapody István: A Spron környéki

szelídgesztenyések. SSz. XIII. 3. sz.

33 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról 1487–1841. Scarbantia-sorozat 2. szám. Sopron 1938. 25. és 27. oldal.

34 (Megjegyzés - Popup)

Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban. SSz. XII. 1. szám. 67. old.

35 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések. SSz. XIII. 3. szám. 240. old.

36 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Városszépítő Egyesület Évkönyve 1869–1929. Sopron. 53. old.

37 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1913. március 1.

38 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár. Codex diplom. Arpadianus continuatus (továbbiakban: ÁÚO) VIII. kötet. Pest 1870. 49–50. [*Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. kötet 1001–1270. Bp. MTA 1923–1930. (továbbiakban: Kr. j.) 1327. szám.] – Ez az oklevél, valamint az alább idézendők jelentős része egyetlen kötetben megtalálható: *Hans Wagner*: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Siebente Reihe). I. Band. Die Urkunden von 808 bis 1270. Graz–Köln 1955.

39 (Megjegyzés - Popup)

L. Kr. j. 404. old.

40 (Megjegyzés - Popup)

Részben eme oklevél utóbbi adatai vezették *Pauler Gyulát* (Megye? Várispánság? Századok XVI, 220.) és *Lederer Emmát* (A feudalizmus kialakulása Magyarországon. Bp. Akadémiai Kiadó 1959. 113–114.) arra a helyes felismerésre, hogy a megyék eladományozása előtt a megye „földjébe”, területébe beleszámítottak a várföldeken kívül az itt létező összes világi – és egyházi – birtokok.

41 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 50–55. (Kr. j. 1372. szám.) – A határleírásban említett egyes objektumok azonosítására nézve l. *Pesty Frigyes*: A magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században. Bp. 1882. 315–316.; *Stessel József*: Jegyzetek Sopron-megye régi földrajzához. Történelmi Tár 1884. 210–213.; *Lampel József*: A locsmándi várispánság határaitól. Történelmi Tár 1899. 298–308.; *Stessel József*: Megjegyzések a locsmándi várispánság határaitól. Századok XXXIII, 743–753.; *Karácsonyi János*: A

magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I. kötet. Bp. MTA 1900. 47.; *Stessel József*: Locsmánd vár és tartománya. Századok XXXIV, 691–693.; *Belitzky János*: Sopron vármegye története I. kötet. Bp. 1938. 248–249.

42 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár I. kötet. Sopron 1889. (továbbiakban: Sopr. Oklt. I.) 1. (Kr. j. 85. szám.)

43 (Megjegyzés - Popup)

Sopr. Oklt. I. 3. (Kr. j. 117. szám.)

44 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV, 680–681.

45 (Megjegyzés - Popup)

Waldapfel Eszter: Nemesi birtokjogunk kialakulása a középkorban. Századok LXV, 142. A comitiva szó jelentésére 1. uo. 142. old. 3. jegyz.

46 (Megjegyzés - Popup)

L. *Belitzky János*: i. m. 246. – *Lederer Emma* (i. m. 141.) is úgy ítéli meg, hogy 1171-ben Locsmánd megye ispánjáról olvashatunk.

47 (Megjegyzés - Popup)

L. *Stessel József*: Századok XXXIV. 680.

48 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 681.

49 (Megjegyzés - Popup)

Sopr. Oklt. I. 6.

50 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VI. 164. (Kr. j. 144. szám.)

51 (Megjegyzés - Popup)

Belitzky János: i. m. 247.

52 (Megjegyzés - Popup)

Lederer Emma: i. m. 165–168.

53 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 142.

54 (Megjegyzés - Popup)

Sopr. Oklt. I. 1., uo. I. 3.

55 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. *Csatkai Endre–Dercsényi Dezső* stb.: Sopron és környéke műemlékei². Bp. Akadémiai Kiadó 1956. 40.

56 (Megjegyzés - Popup)

L. *Pauler Gyula*: i. m. 220.; uo. értékeli a korábbi irodalmat is. L. még *Lederer Emma*: i. m. 127.

57 (Megjegyzés - Popup)

Mint alább látjuk, a locsmánda várispánságot okleveleink „megyének” (comitatus) nevezik.

58 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 51–52.

59 (Megjegyzés - Popup)

Pesty Frigyes: i. m. 316.

60 (Megjegyzés - Popup)

Belitzky János: i. m. 248.

61 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV, 688. Kiemelés tőlem – L. még hasonlóan *Wertner Mór*: Két régi család. Turul X, 65.

62 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 51–52.: „...Comitatum de Luchman cum omnibus possessionibus pertinentibus, predijs ac terris illorum, qui in numerum jobagionum Castri de nouo sunt computati: et castrum Lanser: *que* antea Nicolao filio Baroch concessione Regia *collata fuerant*...”

63 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV. 688–689.

64 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula: Hazai Oklevéltár. Bp. 1879. (továbbiakban: HOkt.) 16. (Kr. j.

924. szám.)

65 (Megjegyzés - Popup)

Karácsonyi János: i. m. III. kötet 1. fele. Bp. MTA 1901. 39.

66 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV, 639. – A Kr. j. alapján (l. 553. old.) ez a vélemény nem igazolható.

67 (Megjegyzés - Popup)

HOklt. 16.

68 (Megjegyzés - Popup)

Azonosítja *Szentpétery Imre* (Kr. j. 553. old.) is.

69 (Megjegyzés - Popup)

L. *Stessel József*: Századok XXXIV. 699.

70 (Megjegyzés - Popup)

Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1000–1526. évi törvénycikkek. Bp. Franklin 1899. 138–139.

71 (Megjegyzés - Popup)

Sopr. Oklt. I. 11. (Kr. j. 420. szám.)

72 (Megjegyzés - Popup)

Elekes Lajos–Lederer Emma–Székely György: Magyarország története. Az őskortól 1526-ig (Egyetemi tankönyv). Bp. Tankönyvkiadó 1961. 124. (A vonatkozó részt *Lederer Emma* írta.)

73 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész – I. kötet. Oklevelek 1162-től 1406-ig. Sopron 1921. 2.

74 (Megjegyzés - Popup)

Elekes Lajos–Lederer Emma–Székely György: i. m. 124.

75 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső: Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius (továbbiakban: HO) I. kötet. Győr 1865. 31.

76 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV, 700

77 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 43–44.

78 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV, 683.

79 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 49.

80 (Megjegyzés - Popup)

A kel szó jelentésére és a kelt-jobbágyfiúra l. *Szamota István–Zolnai Gyula: Magyar oklevél-szótár. Bp. 1902–1906. col. 469. és col. 470.*

81 (Megjegyzés - Popup)

Tagányi Károly: Felelet dr. Erdélyi Lászlónak „Árpádkori Társadalomtörténetünk Legkritikusabb Kérdései”-re. Történeti Szemle V, 581. – L. még Mályusz Elemér: A magyar köznemesség kialakulása. Századok LXXVI, 299.

82 (Megjegyzés - Popup)

Pesty Frigyes (i. m. 316.) a „de nouo” kifejezést az „újra” szóval adja vissza, s a Baroch fia: Miklósnek történt adományozással hozza kapcsolatba. – L. helyesen Stessel József: Századok XXXIV, 693.; Mályusz Elemér: i. m. 410.; Lederer Emma: i. m. 114.

83 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 51. – Ezeket Mályusz Elemér (i. m. 410.) azonosítja a keltjobbágyfiúkkal.

84 (Megjegyzés - Popup)

A jobbágyfiúkra l. *ua.*: Turóc megye kialakulása. Bp. 1922. 105–148., különösen 112.

85 (Megjegyzés - Popup)

A 13. század közepe katonai viszonyaira l. *Molnár József: A királyi megye katonai szervezete a tatárjárás korában. Hadtörténelmi Közlemények új folyam VI. 2. szám 222–252.*

86 (Megjegyzés - Popup)

Elekes Lajos–Lederer Emma–Székely György: i. m. 129.

87 (Megjegyzés - Popup)

Molnár József: i. m. 251. Kiemelés ott.

88 (Megjegyzés - Popup)

Sajátos eset, hogy Lőrinc 1241-ben a Sajó menti csatában bátran harcolt a király oldalán a tatárok ellen (ÁÚO VIII. 50.), ott, ahol megérlelődhetek IV. Bélában azok a gondolatok, amelyeknek realizálása során több mint két évtized múltán Lőrinc – éppen a tatárok elleni harcban szerzett érdemeiért is – Locsmánd megye birtokosa lett.

89 (Megjegyzés - Popup)

L. *Mályusz Elemér*: Századok LXXVI. 410.

90 (Megjegyzés - Popup)

L. uo. 411. és *Lederer Emma*: i. m. 113.

91 (Megjegyzés - Popup)

Mályusz Elemér: Századok LXXVI. 411.

92 (Megjegyzés - Popup)

Elekes Lajos–Lederer Emma–Székely György: i. m. 124.

93 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 130.

94 (Megjegyzés - Popup)

L. *Mollay Károly*: i. m. 44.

95 (Megjegyzés - Popup)

Sopr. Oklt. I. 64.

96 (Megjegyzés - Popup)

Belitzky János: i. m. 251.

97 (Megjegyzés - Popup)

Családfáját l. *Karácsonyi János*: i. m. I. 5. – A család történetét röviden felvázolta *Wertner Mór* is (i. m. 64–68.: a családfát l. uo. 68.).

98 (Megjegyzés - Popup)

Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt II.² Bp. MTA 1899. 278.; *Belitzky János*: i. m. 349.

99 (Megjegyzés - Popup)

L. Wertner Mór: Az Árpádkori megyei tisztviselők. Történelmi Tár 1897. 678.

100 (Megjegyzés - Popup)

Ua.: Az Árpádkori udvari tisztviselők sorozata. Történelmi Tár 1899. 655.

101 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, Georgius: Codex diplomaticvs Hvngariae ecclesiasticvs ac civilis (továbbiakban: *Fejér*: CD) tomvs IV. volvmen 3. Budae 1829. 436. (Kr. j. 1576. szám.) – L. *Szentpétery Imre*: A borsmonostori apátság Árpádkori oklevelei. Bp. MTA 1916. 97.

102 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD IV. 3. 494. (Kr. j. 1615. szám.)

103 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. XV, 119.

104 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 321–322.

105 (Megjegyzés - Popup)

L. *Pesty Frigyes*: i. m. 316–317.; *Stessel József*: Századok XXXIV. 693.; *Belitzky János*: i. m. 250., 312.; *Mályusz Elemér*: Századok LXXVI. 411. old. 1. jegyz.

106 (Megjegyzés - Popup)

Elekes Lajos: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Kossuth 1964. 74.

107 (Megjegyzés - Popup)

Pauler Gyula: A magyar nemzet története... II.² 278.; *Belitzky János*: i. m. 349–350.

108 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 1. 23–24. (Kr. j. 1922. szám.)

109 (Megjegyzés - Popup)

Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság... 98–99.

110 (Megjegyzés - Popup)

Karácsonyi János: i. m. I. 22.

111 (Megjegyzés - Popup)

V. István oklevelét I. ÁÚO III. 249–250. (Kr. j. 2094. szám), Ottokárét I. *Fejér*: CD V. 1. 116–117.

112 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története 45.

113 (Megjegyzés - Popup)

Belitzky János: i. m. 353.

114 (Megjegyzés - Popup)

Kristó Gyula: A Csákok és a Kőszegiek harca Sopron megyében. SSz. XX, 332.

115 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 331–333.

116 (Megjegyzés - Popup)

Az időpontra nézve l. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története...II.² 316.

117 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO XII. 80–90. (Kr. j. 2559. szám.)

118 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 2. 206–208. (Kr. j. 2560. szám.)

119 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 2. 246–248. (Kr. j. 2610. szám.) – L. *Szentpétery Imre*: A borsmonostori apátság... 99.

120 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 3. 507–508. (Kr. j. 2829. szám.) – L. *Szentpétery Imre*: A borsmonostori apátság... 99.

121 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO VIII. 52.

122 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 1. 23–24. (Kr. j. 1922. szám.)

123 (Megjegyzés - Popup)

Molnár József (i. m. 226. old. 18. jegyz.) azt emeli ki, hogy az ügy természeténél fogva Lőrinc mester, soproni comes illetékes a soproni íjászok és István perében ítélni.

124 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 2. 422–423.

125 (Megjegyzés - Popup)

L. *Stessel József*: Századok XXXIV, 694.

126 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD IV. 3. 494.

127 (Megjegyzés - Popup)

L. *Mollay Károly*: SSz. XV, 119–120.

128 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: CD V. 2. 596–597.

129 (Megjegyzés - Popup)

Kristó Gyula: i. m. 335–337.

130 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO IX. 428.

131 (Megjegyzés - Popup)

L. *Kristó Gyula*: i. m. 336. old. 38. jegyz. – L. még *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története... II.² 390.;
Belitzky János: i. m. 522–523.

132 (Megjegyzés - Popup)

Sopr. Oklt. I. 135.

133 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József: Századok XXXIV, 683., 700.

134 (Megjegyzés - Popup)

Kristó Gyula: i. m. 335–336.

135 (Megjegyzés - Popup)

L. uo.

136 (Megjegyzés - Popup)

ÁÚO XII. 487–488.

137 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Anjoukori Okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis I. kötet. Bp. 1878. 427–428.

138 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 448–449.

139 (Megjegyzés - Popup)

Tanulmányom végére értem, nem mulaszthatom el, hogy köszönetet mondjak a Városi Kertészet vezetőjének, Varga Imréné agrármérnöknek az utóbbi időkre vonatkozó sok értékes adat rendelkezésemre bocsátásáért.

140 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. a szerző „Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában” című munkáját. Sopron, 1934.

141 (Megjegyzés - Popup)

Az utcaelnevezés változásának háttere pontosan kiderítve nincsen. Lehetséges, hogy a XV. század elején a belvárosban új utcát nyitottak (v. ö. Neustift, Újteleki utca) vagy az utca lakosságának egy része elköltözött.

142 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. az 1. sz. jegyzetben szereplő munka: 21–22., 40–42. lapjait.

143 (Megjegyzés - Popup)

Művészettörténeti Értesítő 1960. 1. szám. Csatkai: Dorfmeister István festő fiai.

144 (Megjegyzés - Popup)

Mint akadémiai művész – úgy mond – semmiféle adónak nincs alávetve. De hát akadémiai festő volt-e? Tjk. 1802. 4 67. sz. végzés.

145 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1802. 2454. sz. végzés.

146 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1803. 131, 1304, 1789. sz. végzések.

147 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1805. 933. sz. végzés.

148 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc levelezése. (Kiadta Váczy János) IV. kötet. 355. lap.

149 (Megjegyzés - Popup)

Fábián Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Szombathely, 1936. 44. lap. A képet azonban nem láttam.

150 (Megjegyzés - Popup)

Éber László: Magyarország műemlékei. III. Budapest 1913.

151 (Megjegyzés - Popup)

Mátyás 1791-ben halt meg sorvadásban, gyermekei (3) születtek 1774–1779, egy gyermeke nyilván másutt jött a világra, mert 1781–1786 közt négy ízben szerepel gyermeke a halotti anyakönyvben. János, a másik fiú, a halálozási anyakönyv szerint 49 éves volt, amikor 1807-ben meghalt, de már 1768-ban is szerepel mint apa. 1782-ben a kaszárnyában az óbester lakását festi ki, 1805-ben házszámokat fest a város számára, darabját egy garasért (Tjk. 1782. 361. lap és 1805. 2470. sz. végzés).

152 (Megjegyzés - Popup)

A hagyaték ügyének iratai Fasc. VIII. Num. 544. (No. 1) alatt. A képek értékelését Limbacher Tádé Godwin festő végezte. Egyébként munkái ismeretlenek. 1799-ben pályázik az elhalt Steiner rajztanító helyére, de eredménytelenül (Tjk. 1521. sz. végzés), 1802-ben az Ikvahídon abban a házban lakik, ahol később az ifjabb Dorffmeister fejezte be életét. 1826-ban a tanácsjegyzőkönyv polgárnak és festőnek nevezi (2156. sz. végzés), 1830-ban pedig özvegye tanúsítványt kér, hogy a festő 1829-ben meghalt és hogy fia, János Lendván hercegi alkalmazott. (Tjk. 465. sz. végzés).

153 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténeti Levéltár. Bp. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 32–34 fasc.

154 (Megjegyzés - Popup)

Kmety György ezredes érte kapta meg június 27-én a tábornoki kinevezést.

155 (Megjegyzés - Popup)

32/314. fasc.

156 (Megjegyzés - Popup)

Kmety jel. 33/120. fasc., Schlick jel. 32/432. fasc.

157 (Megjegyzés - Popup)

33/120. fasc.

158 (Megjegyzés - Popup)

Kmety jel. Csorna, 32/449, Tet, V. 16. 33/120., Klapka jel. 32/475., Haynau jel, 32/524, Bujanovits jel. 33/40. b. fasc.

159 (Megjegyzés - Popup)

32/383. fasc.

160 (Megjegyzés - Popup)

Pölthenberg jel. 32/571., Varicourt jel. 33/40. e fasc.

161 (Megjegyzés - Popup)

Klapka jel. 32/475. fasc.

162 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kövér Fidél: A Hanság földrajza. Föld és Ember. 1930. 4. o.

163 (Megjegyzés - Popup)

Kisebb hidak. A 34/14. a. szerint 5 híd volt. Legjelentősebb a Rábcán vezetett át, az 5. már a Hanság északi peremén a Németmetszésen vezetett át.

164 (Megjegyzés - Popup)

Bujanovits jel. 33/40. b. fasc.

165 (Megjegyzés - Popup)

Castelnau jel. 33/40. c. fasc.

166 (Megjegyzés - Popup)

Schlick jel. 32/439. fasc.

167 (Megjegyzés - Popup)

33/40. b. fasc.

168 (Megjegyzés - Popup)

33/40. c. fasc.

169 (Megjegyzés - Popup)

Schlick jel. 42/438. fasc.

170 (Megjegyzés - Popup)

Markó–Balázs: A csornai ütközet. 1849. jún. 13. Haditörténeti közlemények. Bp. 1960. 201–209. o.

171 (Megjegyzés - Popup)

Kmety jelentése 33/120. fasc. A vélemény szerint Kmety katonái az erős menetelésben és a kemény harcban nagyon kifáradtak, azért csak a határig üldözhatték az ellenséget. A nép szája szerint Zambély embereit váratlanul érte a parancs, éjjel mulattak, nem voltak átütő erőben.

172 (Megjegyzés - Popup)

Tószög: Rápcakapi, Tárnokréti. Smuk István (1844–1930) ismételt elmondta, hogy a kora déli időben érte őket a hír, hogy támadás lesz a falunál. Ebédelni már nem tudtak, szüleik hirtelen a kocsira rakták őket is, gyermekeket, „idesanyjuk közéjük tette lábasban a turósmácsikot” és kocsin gyorsan menekültek.

173 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Rudolf (1869–1952) elbeszélése. És ma is így beszéli el Maglócán a 84 éves Dombos János.

174 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kövér Fidél dolgozata 14. o.

175 (Megjegyzés - Popup)

32/438., 33/40. a fasc.

176 (Megjegyzés - Popup)

A ma 88 éves Marits József vallomása.

177 (Megjegyzés - Popup)

Protocollum Defunctorum II. 74. p.

178 (Megjegyzés - Popup)

Schlick jel. 32/438. fasc.

179 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Vendel ácsék elődje volt.

180 (Megjegyzés - Popup)

Később veje, Nagy László (1844–1926) és leánya, Major Anna (1847–1917) elbeszéléseiből. Fiuk még azt sajnálta, hogy atyjuk „kerekes bicskáját” nem vitték neki haza.

181 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kövér Fidél dolg. 107. o.

182 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1967. 272. o.

183 (Megjegyzés - Popup)

Őrjáratí jelentések: 33/44. b., 34/63., 34/64., 34/255. fasc.

184 (Megjegyzés - Popup)

Dombos János szerint csornai kereskedő volt, akinek a Laky Döme utcában volt mindenek, kisebb boltja. Valószínű ő volt a honvédcsapatok hírhordója (kémje) is.

185 (Megjegyzés - Popup)

Előörsi jelentések: 33/400., 33/532., Schlick 34/14. b. jel. szerint a parasztok a kisebb hidakat azért állítják helyre, hogy a nagyobbakat lerombolhassák.

186 (Megjegyzés - Popup)

33/387. fasc.

187 (Megjegyzés - Popup)

34/14. fasc.

188 (Megjegyzés - Popup)

33/533. fasc.

189 (Megjegyzés - Popup)

Kabosil 34/14. a vallomása szerint a Réti felőli átjárókon lopóztak be a németmetszési hídhoz s ez őrségénél volt a rajtaütés.

190 (Megjegyzés - Popup)

34/14. b. fasc.

191 (Megjegyzés - Popup)

34/152. fasc. – Vajda Gábor született Koroncón, 1812. máj. 9., meghalt Rajkán, 1881. szept. 11-én. A 33/533. fasc. szerint százados. A 33/129. szerint Kmety vezérkari századosa. 34/152. szerint guerilla csapatvezér. A nép mindig szabadcsapatosnak emlegeti. A nép emlékezete szerint a Csorna felől vonuló császáriak végig békésen vonultak át a falun, de a Vajda Gábortól szorított Kóny felőliek már kezdetben „bosszúlódtak.”

192 (Megjegyzés - Popup)

34/153. fasc.

193 (Megjegyzés - Popup)

34/14. c. fasc.

194 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Rudolf elbeszélése.

195 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Def. II. 76. o.

196 (Megjegyzés - Popup)

34/152. fasc.

197 (Megjegyzés - Popup)

34/255. fasc. Königl őrnagy utasítja erre Sartori ezredet.

198 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Def. II. 75. o.

199 (Megjegyzés - Popup)

Fényes: Magyarország állapota. I. 293. o. és Magyarország Geográfiai szótára. IV. 13. o.

200 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Sopronmegyei Nemzetségek. 124. o.

201 (Megjegyzés - Popup)

Smidt-gyűjtemény, Szombathely.

202 (Megjegyzés - Popup)

Székesfehérvár stb.

203 (Megjegyzés - Popup)

Gracza György: Az 1848–49-iki Magyar Szabadságharcz Története Budapest, II. k. 304. lap.

204 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 306. lap.

205 (Megjegyzés - Popup)

A szerkesztő megjegyzése: A martalóc horvát seregek átvonulása Sopron megyén eléggé feldolgozott helytörténeti irodalmunkban. Mohl Adolf hírlapi tárcában, külön-lenyomatban és Lövőről szóló könyvében bőven ír róla. A frankói (később Répcesarud néven ismert község) szomorú epizód, amelynek Sopronban magában volt befejezése, eléggé elsikkadt történetírónk munkáiban. Szól róla forrás megnevezése nélkül Gantner Antal „Soproni krónikás naptárában” 1913-ban. Forrása nem hivatalos írás lehetett, mert a négy áldozat nevét a falragasztól eltérően írja. (Resch Frigyes, Resch Mihály, Dreissinger Pál, Glauberschitz Albert.) A kivégzés helyét az akkori Langaecker dűlőben, a mai Táncsics és Wesselényi utca helyén jelöli meg. Krónikák egykorú feljegyzései alapján (Geiger, Michel) Csatkai Endre a Sopronvármegye 1922. évi augusztus 10-i számában bővebben emlékezik meg az esetről. A horvát martalócok szakállasak, vad külsejűek voltak, a malomban a molnárnétól pénzt követeltek. Az asszony megijedt és lármát csapott. A segítségére siető parasztok agyonverték az idegeneket és hamarosan el is földelték. Ez október 13-án

történt: mikor december 16-án az osztrákok bevonultak Sopronba, besúgták nekik a nagy titkot, erre az egész falut becitálták, kínzások között vallatták a frankóikat, egy öreg ember, a bíró vagy esküdt, bele is halt. Az említett négy embert halálra ítélték. Az ekkoriban szokásos kivégző hely a Kurucdomb alatt a Fapiacon volt; nagy tömeg verődött össze: ennek hírére a császári bíróság nem ott, hanem suttyomban az Újteleki kapun kívül hajtatta végre az ítéletet. Drámai jelenetek közt folyt le; az egyik áldozat felesége gyermekével Schafgotsch őrnagy lába elé térdelt, úgy könyörgött kegyelemért, hiába; a sortűz eldőrdült, hárman azonnal meghaltak, a negyediknek még egy lövést adtak. A falragasz is már az ítélet végrehajtásáról beszél.

206 (Megjegyzés - Popup)

Művészettörténeti Értesítő. 1960. 63. lap. Csatkai: A magyar művészettörténeti helyrajz történetéhez.

207 (Megjegyzés - Popup)

Ekkoriban a titkár szó helyett használták.

208 (Megjegyzés - Popup)

A MTA könyvtára. Kézirattár. RAL 50/1847.

209 (Megjegyzés - Popup)

Sehol nincs nyoma.

210 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Academiai Értesítő. 1847. 6. szám. Június.

211 (Megjegyzés - Popup)

Ulna regalis középkori hivatalos mérték, kb. 3 méternek felel meg, időnként a hossza változott. A szöveg nem mondja meg, hol volt található Sopronban. Tán a szövegben később említett, falba erősített mértékkel volt azonos? (Zsámbéki: Magyar művelődéstörténeti kis lexikon. 1937. 238. lap.)

212 (Megjegyzés - Popup)

Vidák nem szerepel Szinnyey Magyar írók lexikona c. műben. Az életrajzi adatokat Csatkai Endre szerkesztő állította össze, ugyanó volt szíves jegyzetekkel ellátni.

213 (Megjegyzés - Popup)

Ulna regalis középkori hivatalos mérték, kb. 3 méternek felel meg, időnként a hossza változott. A szöveg nem mondja meg, hol volt található Sopronban. Tán a szövegben később említett, falba erősített mértékkel volt azonos? (Zsámbéki: Magyar művelődéstörténeti kis lexikon. 1937. 238. lap.)

214 (Megjegyzés - Popup)

Pila latin szó = pillér.

215 (Megjegyzés - Popup)

Csak a második felirat van a külső pilléren 3 sorban, míg az első ma a sekrestye belső déli falában; a csillag alatt az évszám 1217.

216 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő olvasása szerint SSz. 1963. 262. lap: A D M (CC) CC/XXI H(anc) capella(m) edificavit Tho(mas) Tor(n) hoff(er).

217 (Megjegyzés - Popup)

A Sárkány család sírköve.

218 (Megjegyzés - Popup)

A középkori négyes helyett fél nyolcast találunk itt és a következőkben.

219 (Megjegyzés - Popup)

Circinus = körző. A Sopron és környékének műemlékei szerint itt borotva van két csillag közt.

220 (Megjegyzés - Popup)

A sírkövek erősen megfogyatkozva a soproni Liszt Ferenc Múzeumba kerültek.

221 (Megjegyzés - Popup)

Starzer Mihály feljegyzései titkos írással a soproni Berzsenyi Gimnáziumban várnak feldolgozásra, egyéb írásai a városi levéltárban.

222 (Megjegyzés - Popup)

Storno Ferenc a restaurálás idején ezt a szobrot úgy faragtatta meg, hogy Szent Mihály lábánál apró angyalok (bukott angyalok?) állnak. Az eredeti szobor térdig ábrázolja a szentet. A középkori teremben van. (Ferences káptalani terem)

223 (Megjegyzés - Popup)

Tán ezek a rudak a királyi ölek? A 19. század derekán a patikaház falába volt beleerősítve a hivatalos ölmérték.